

İSTANBUL VE KAVRAMSAL DÖNÜŞÜMLER: MİKRO- ÜTOPIK BİR OKUMA

BUSE USTA AYAZ

ÖZYEGİN ÜNİVERSİTESİ

HAZİRAN, 2025

İSTANBUL VE KAVRAMSAL DÖNÜŞÜMLER: MİKRO- ÜTOPIK BİR OKUMA

Buse Usta Ayaz

Kent ve Mimarlık

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Hülya Turgut

Fen Bilimleri Enstitüsü
Özyeğin Üniversitesi
İstanbul

Haziran, 2025

İSTANBUL VE KAVRAMSAL DÖNÜŞÜMLER: MİKRO- ÜTOPIK BİR OKUMA

Jüri:

Prof. Dr. Hülya Turgut, Danışman

Mimarlık Bölümü

Özyeğin Üniversitesi

Prof. Dr. Semra Aydın

Mimarlık Bölümü

Özyeğin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sezen Tarakçı

Mimarlık Bölümü

Kent Üniversitesi

Kabul Tarihi:

Ailem'e...

ORİJİNALLİK BEYANI

Bu tez çalışmasının tek yazarı olduğumu ve bu tez metninin düzeltmeler de dahil olmak üzere tez jürisi tarafından kabul edilen ve onaylanan son metin olduğunu beyan ederim. Bu çalışmadaki tüm veri ve bilgiler araştırma etiği kuralları ve akademik dürüstlük ilkelerine uygun olarak elde edilmiş, üretilmiş ve sunulmuştur. Tüm bilgimi, fikir, düşünce ve telif hakkıyla korunan her türlü materyali standart referans kurallarına uygun olarak sunduğumu, bu tezin orijinalliğini ve herhangi bir bölümünün başka bir yükseköğretim kurumundaki bir diploma programına sunulmadığını beyan ederim.

Buse Usta Ayaz

ÖZET

Kentler, canlı organizmalar gibi sürekli bir dönüşüm ve değişim içindedir. Tarihsel süreçte salgınlar, afetler, göçler ve benzeri çoklu krizlerin yarattığı kırılmalar, kentlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik yapılarını köklü bir şekilde değiştirmiş; bu kırılmalar, kentlerin yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda kavramsal olarak da dönüşmesine yol açmıştır. COVID-19 pandemisi, yakın dönemdeki kent kırılımlarına yeni bir boyut ekleyerek,, kentlerin nasıl adapte olduğunu, uyum sağladığını ve yeni mekânsal pratikler geliştirdiğini göstermiştir. Özellikle İstanbul gibi metropollerde, pandemi süreci ekonomi, sağlık, eğitim ve sosyal yaşam gibi alanlarda derin etkiler yaratmış ve bu süreçte yeni kavramlar ve pratikler ortaya çıkmıştır.

Kentler, kriz dönemlerinde geleceğe dair tahayyüller üretirler. Ütopyalar, bu tahayyüllerin en somut ifadeleridir. Ancak, ütopyalar sadece uzak bir geleceğe ait değil, aynı zamanda bugünün pratiklerinde kök salmış gerçekliklerdir. Tezde odaklanılan ve pandemi sürecinde İstanbul'da ortaya çıkan dijital ve geçici kamusal alanlar, kapsül mekânlar gibi mikro-ütopyalar, bu gerçekliğin somut örnekleridir. Pandemi, kent mekânında dönüşüm yaratan tek kırılma değildir; aksine, kentler tarih boyunca sanayileşme, göç, ekonomik krizler ve doğal afetler gibi çeşitli kırılmalar yaşamış ve her defasında yeni mekânsal pratikler geliştirmiştir. Bu tez, pandemiye bu kırılmaların bir halkası olarak ele almakta ve onun yalnızca kısa vadeli etkilerine değil, uzun vadede kent mekânında nasıl bir süreklilik ve kopuş yarattığına odaklanmaktadır. Sanayi devrimi sonrası kentleşme, neoliberal dönüşümler ve kriz sonrası mekânsal yeniden yapılanmalar gibi süreçlerle pandemi sonrası ortaya çıkan yeni normaller arasında kavramsal bir bağ kurulmaktadır. Böylece, pandemi sonrası kent pratikleri yalnızca geçici bir durum değil,

gelecekte kent mekânının şekillenmesinde belirleyici bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Bu tezde, kenti dinamik bir yapı olarak ele alarak, İstanbul'un özellikle pandemi sürecinde ve sonrasında geliştirdiği mikro-ütöpik oluşumları (yeni normaller, dijital kamusal alanlar, geçici mekânsal müdahaleler) fenomenolojik bir bakış açısıyla incelenmektedir. Araştırma kapsamında, İstanbul'da belirlenen dört farklı mikro-ütopya eksenini üzerinden kent mekânındaki dönüşüm analiz edilmiştir. neksel kent kavramlarının pandemi sürecindeki değişimleri açıklamadaki yetersizliğini merkeze alan bu çalışma, '*mikro-ütopya*' (Bourriaud, 1998), '*kır-kent*' (Wirth, 1938; Woods, 2011), '*autopoiesis*' (Maturana & Varela, 1980), '*kapsül mekân*' (Sloterdijk, 2005) ve '*sanal beden*' (Hayles, 1999) gibi yeni kavramlarla kentteki akışı analiz etmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, kentlerin kriz dönemlerinde nasıl dönüştüğünü anlamak için ütopyacı yaklaşımlar yerine, gündelik hayatın içindeki mikro-ütopyalara odaklanan alternatif bir perspektif önermektedir. Çalışma, pandeminin ötesinde, gelecekteki kent yaşamına dair yeni tahayyüller üretmenin ve bu tahayyüllerin nasıl karşılık bulduğunu analiz etmenin yollarını tartışmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kentsel kırılmalar, kavramsal devinim, mikro-ütopyalar, gündelik ütopyacılık, esnek tahayyüller

ABSTRACT

Cities, like living organisms, are in a state of constant transformation and change. Throughout history, ruptures triggered by multiple crises such as pandemics, disasters, and migrations have profoundly altered the physical, social, and economic structures of cities. These ruptures have led to transformations not only on a spatial level but also on a conceptual one. The COVID-19 pandemic added a new layer to recent urban ruptures, revealing how cities adapt and develop new spatial practices. In metropolises such as Istanbul, the pandemic had deep impacts on areas such as economy, health, education, and social life, and within this process, new concepts and practices have emerged.

In times of crisis, cities produce imaginaries of the future. Utopias are the most concrete expressions of these imaginaries. However, utopias are not solely projections of a distant future; they are also realities rooted in today's practices. This thesis focuses on the micro-utopias that emerged in Istanbul during the pandemic—such as digital and temporary public spaces and capsule environments—as tangible instances of this reality. The pandemic is not the only rupture that has transformed urban space; on the contrary, cities have historically undergone a series of disruptions due to industrialization, migration, economic crises, and natural disasters—each prompting the development of new spatial practices. This research positions the pandemic as one link in a historical chain of ruptures and focuses not only on its short-term effects but also on the ways it has created both continuity and disruption in the long-term transformation of urban space. By drawing conceptual connections between the post-pandemic new normals and earlier processes such as the Industrial Revolution, neoliberal urban transformations, and post-crisis spatial

restructurings, the study argues that post-pandemic urban practices are not merely temporary but serve as critical determinants in shaping future urban forms.

This thesis approaches the city as a dynamic entity and examines the micro-utopian formations (new normals, digital public spaces, temporary spatial interventions) that emerged in Istanbul particularly during and after the pandemic, through a phenomenological lens. Within the scope of this research, four micro-utopian axes identified in Istanbul—autopoiesis, freedom capsules, rural-urban hybrids, and virtual bodies—have been analyzed to understand the transformation of urban space. This study, which centers on the insufficiency of traditional urban concepts in explaining the changes observed during the pandemic, utilizes emerging conceptual tools such as “micro-utopia” (Bourriaud, 1998), “rural-urban” (Wirth, 1938; Woods, 2011), “autopoiesis” (Maturana & Varela, 1980), “capsule space” (Sloterdijk, 2005), and “virtual body” (Hayles, 1999) to analyze the fluidity of urban experience.

In conclusion, this research proposes an alternative perspective that focuses not on large-scale utopian projections, but on micro-utopias embedded in everyday life, to understand how cities transform during crises. It aims to discuss new ways of producing urban imaginaries beyond the pandemic, and how these imaginaries find their spatial expressions in the evolving fabric of the city.

Keywords: Urban ruptures, conceptual transformation, micro-utopias, everyday utopianism, flexible imaginaries

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında rehberliği, bilgi birikimi ve ilham verici yaklaşımıyla yolumu aydınlatan değerli danışmanım, ‘KMI’ Kent ve Mimarlık Yüksek Lisans Programı Koordinatörü Sayın Prof. Dr. Hülya Turgut’a en içten teşekkürlerimi sunarım. Onun yönlendirmeleri sayesinde yalnızca bu tezi değil, düşünme biçimimi de dönüştürme fırsatı buldum. Kent ve Mimarlık Bütünleşik Tezli Yüksek Lisans Programı’nda yer almak, yalnızca akademik bir süreç değil; aynı zamanda düşünsel, kavramsal ve eleştirel açıdan da zenginleştirici bir deneyim olmuştur. Bu program kapsamında yürütülen ‘Lab 1’,

‘Lab 2’ ve “Metropol İçin Tasarım Kavramları” dersleri, bu tez çalışmasının ilk adımlarını oluşturmuş; araştırma konumun şekillenmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Annem, Rabia Usta’ya, babam, Erkan Usta’ya ve kardeşim Berk Usta’ya koşulsuz destekleri için gönülden teşekkür ederim. Bana küçüklüğümden bu yana aşıladığınız emek, azim ve öğrenme sevgisi için minnettarım. Sizden aldığım destek ve güven, bu çalışmanın en sağlam temelini oluşturdu.

Bu sürecin her anında yanımda olan, sabrıyla ve desteğiyle bana güç veren sevgili eşim Furkan Ayaz’a sonsuz teşekkür ederim. Varlığın, bu yolculuğu benim için daha anlamlı ve sürdürülebilir kıldı.

Programda emeği geçen tüm değerli hocalarıma ve bu yolculuk boyunca desteğini esirgemeyen sevgili arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ORİJİNALLİK BEYANI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
TEŞEKKÜR.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
1. GİRİŞ	1
1.1 Problem Tanımı	3
1.2 Amaç ve Kapsam	6
1.3 Araştırma Yöntemi	11
1.4 Tez Strüktürü	16
2. KAVRAMIN DEĞİŞİM YOLCULUĞU: ANLAM DAN MEKÂNA DÖNÜŞÜMÜ	19
2.1 Kavramların Çok Boyutlu Değişim ve Dönüşüm Süreci.....	20
2.2 Kavramsal Değişimler ve Temsil.....	24
2.3 Kavramların Kentsel Deneyim İçindeki Katmanlı Değişimi.....	28
2.4 Kavramsal Zemin Üzerine Düşünsel Yönelim: Kentsel Ütopya ve Yeni Perspektifler	36
2.5 Bölüm Sonucu.....	49
3. TARİHSEL SÜREÇTE KENT VE KAVRAMLARDA DÖNÜŞÜM: DÖRT EVRELİK BİR İNCELEME	53
3.1 Kentteki Değişim ve Dönüşümün Dinamik Yapısı	55
3.2 Krizler, Kavramlar ve Kent: Kırılma Anlarında Kavramsal Esneklik.....	60
3.2.1 Paralel Dönüşümler: Modernist İdeoloji ve Metropolleşme Dinamikleri	63
3.2.2 Küreselleşme ve Neo-Liberal Dönüşüm.....	67
3.2.3 Covid-19 Salgını ve Paradigma Değişimi	73
3.2.4 Pandemi Sonrası	80
3.3 Bölüm Sonucu.....	86
4. İSTANBUL’UN PANDEMİ SONRASI DÖNÜŞÜMÜNÜN MİKRO-ÜTOPİK BİR YAKLAŞIMLA OKUNMASI.....	89
4.1 Yeni Normaller ve Değişen Kentsel Dinamikler	91

4.2 Esnek, Geçici ve Adaptif Mekânların Belirsizlik Çağında Alternatif Gelecekleri	98
4.3 Büyük Ölçekli Ütopyalara Karşı Alternatif Bir Perspektif: Mikro Ütopyalar....	100
4.3.1 Mikro-ütopya 1: Geçici Özgürlük Kapsülleri.....	112
4.3.2 Mikro-Ütopya 2: Kır-Kent Arayüzünde Ekolojik Geçiş Mekânları	119
4.3.3 Mikro Ütopya 3: Kendi Kendini Ören Autopoietik Mekânlar	138
4.3.4 Mikro-Ütopya 4: Dijital Katmanlar Arasında Kentsel Mekânın Sanal Bedenleri.....	141
4.4 Bölüm Sonucu.....	98
5. SONUÇ.....	151
KAYNAKÇA.....	156

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1	Kümelenen Dönüşümler: Kentsel Kavramların Kesişimleri.....	8
Şekil 1.2	Kümelenen Dönüşümler: Kentsel Kavramların Derinleşen Kesişimleri	10
Şekil 1.3	Tez Strüktürü.....	18
Şekil 2.1	Kavramların Çok Boyutlu Değişim Dönüşüm Süreci	22
Şekil 2.2	Kavram & Kent Kümesi Benzerliği	28
Şekil 2.3	Kavramın Çok Katmanlı Yolculuğu.....	30
Şekil 2.4	Kavramın Katmanlı İnşası: Toplum, Kültür ve Bağlam	33
Şekil 2.5	Kavramsal Küre: Mikro-Ütopyaların Dönüş Eksenini.....	39
Şekil 2.6	Kavramsal Ekosistem: Mikrodan Makroya Ölçeksel Düşünce ve Disipliner Ağlar.....	41
Şekil 2.7	Kentin Kavramsal Dokusu: Eksenler ve Katmanlar.....	44
Şekil 2.8	Kentteki Değişim ve Dönüşüm	51
Şekil 2.9	Dinamik ve Çok Katmanlı Kent İmajı	52
Şekil 3.1	Esneklik Kavramının Tipolojik ve Kavramsal Katmanlaşması	62
Şekil 3.2	Tarihsel Süreçte Kavramsal Dönüşüm	71
Şekil 3.3	Metropol İçin Tasarım Kavramları Dersinde Üretilen Kavram Ağı Haritası (2021).	80
Şekil 3.4.	Kentsel Dönüşüm ve Zamanın Kırılma Noktaları: Kavramsal Geçişler	88
Şekil 4.1	Mikro-Ütopyalara Açılan Kavramsal Dokuma Başlangıcı	90
Şekil 4.2	Kavramların Deformasyonu ve Kentsel Metamorfoz	93
Şekil 4.3	Katmanlı Gelecek: Yansımalar ve Bağlantılı Dinamikler.....	97
Şekil 4.4	Ütopya Kavramına Farklı Yaklaşımlar: Mekân, Deneyim ve Eleştiri	100
Şekil 4.5	Mikro-Ütopyaların Kavramsal Anatomisi.....	101

Şekil 4.6	Sorunsaldan Mikro-Ütopyaya: Kuramsal Zemin ve Kavramsal Bağlantılar	103
Şekil 4.7	Ütopyalardan Mikro-Ütopyalara: Geleceğin Katmanlı Yansıması 1	106
Şekil 4.8	Ütopyalardan Mikro-Ütopyalara: Geleceğin Katmanlı Yansıması 2	107
Şekil 4.9	Dönüşen Kavramlar, (ile) Biçimlenen Mikro-Ütopyalar	108
Şekil 4.10	Dört Mikro-Ütopyanın Kavramsal Anatomisi	110
Şekil 4.11	İstanbul'da Kavramsal İzlek: Mikro-Ütopya Akslarının Haritalanışı	111
Şekil 4.12	Geçici Özgürlük Kapsülleri	114
Şekil 4.13	Kır-Kent Arasındaki Kavramsal Geçişlilik ve Katmanlaşma	128
Şekil 4.14	Kır-Kent Arayüzünde Ekolojik Geçiş Mekânları	129
Şekil 4.15	Mekânın Ontolojisi: Kuzguncuk ve Çatalca'da Kent-Kır Arasındaki Kavramsal Geçişler	133
Şekil 4.16	Mekânsal Kırılmalar ve Geçiş Aralıkları: Ataköy ve Kilyos	137
Şekil 4.17	Kendi Kendini Ören Autopoietik Mekânlar	139
Şekil 4.18	Dijital Katmanlar Arasında Kentsel Mekânın Sanal Bedenleri	142
Şekil 4.19	Yeni Normal: Eğitim ve İş Mekânlarının Hibridleşen Yüzü	144
Şekil 4.20	Eminönü ve Kültürel Belleğin Dijital Dönüşümü	147
Şekil 5.1	Mikro-Ütopyalara Açılan Kavramsal Dokuma	154

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birlięi
AVM	: Alışveriş Merkezi
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
MS	: Milattan Sonra
OECD	: Organisation for Economic Co-Operation and Development
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UCLG	: United Cities and Local Governments
UN	: United Nations
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
Covid-19	: Corona (CO), Virus (VI), Disease (D), 2019 (-19)

1. GİRİŞ

Tarih boyunca kentler pek çok kriz ve kırılmalar yaşamış; savaşlar, salgınlar, deprem, ekonomik buhran gibi travmatik olaylar kentsel mekânın yeniden kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu kırılma anları yalnızca fiziksel mekanın yeniden inşasını değil, kentin anlam ve ifadesinde de kavramsal çerçevesinde de dönüşümü tetiklemiştir. Dolayısıyla kent şehir, tarihsel olarak her kriz sonrası yeniden biçimlenmiş, önceki düzenlemelerin ötesine geçen yeni mekânsal örgütlenmeleri ve toplumsal ilişkileri bünyesine katmıştır. Bu dönüşümler sırasında kente dair bakış açıları değişmiş, kentle ilişkili anlam kümeleri ve toplumsal tahayyüller yeni baştan kurulmuştur.

Kentte yaşanan çoklu krizlerden sonra, geleneksel kavramlar yeterliliğini yitirmekte ve yerini yeni kavramsal çerçevelere bırakmaktadır. Pandemi süreci de bu kırılma noktalarından biri olarak, kent yaşamının geleneksel yapılarının sorgulanmasına yol açmış ve eski kavramların artık çağdaş kent dinamiklerini anlamada yetersiz kaldığını ortaya koymuştur. Geleneksel kent okumaları, küreselleşmeyle birlikte hızla dönüşen kentlerin karmaşık yapısını ifade etmekte yetersiz kalmaktadır (Thrift, 2008). Özellikle küreselleşme süreci, kentlerin mekansal ve sosyo-ekonomik örgütlenmelerini dönüştürerek yeni kavramsal çerçevelerin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Tarihsel olarak tek merkezden yönetilen metropoller, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, ulaşım ağlarının gelişimi ve dijital teknolojilerin etkisiyle çok merkezli, sınırları belirsiz ve parçalı bir yapıya evrilmiştir (Soja, 2011). Bu dönüşüm, yalnızca mekansal yapıyı değil, aynı zamanda kentle ilgili kavramsal yaklaşımları da derinden etkilemiş ve kavramların yeniden sorgulanmasını zorunlu hale getirmiştir. Küreselleşmenin güçlü etkilerinin gözlemlendiği İstanbul, demografik çeşitliliği, kozmopolit yapısı ve ticaret ağlarının merkezinde konumlanması nedeniyle bu dönüşümün en belirgin yaşandığı

metropollerden biridir (Keyder, 2005). Covid-19 pandemisi de bu bağlamda, geleneksel kent okuma pratiklerinin yetersiz kaldığı bir diğer kırılma noktası olarak, İstanbul'u yeni kavramsal arayışların test edildiği bir laboratuvara dönüştürmüştür.

Kırılmalar, kent yaşamındaki derin dönüşümlerin ve yeniden şekillenen toplumsal ilişkilerin ortaya çıkmasına yol açar ve bu süreçte alternatif yaşam pratikleri ve gelecek tahayyülleri hayal edilir. Geleneksel ütopya anlayışları, genellikle büyük, idealize edilmiş ve kapsamlı toplum yapıları üzerinden şekillenirken, modern kentlerin hızla değişen dinamikleri bu tür kavramların yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bunun yerine, kırılma anlarında ortaya çıkan mikro-ütopyalar, daha esnek, geçici ve yerel düzeyde müdahalelerle, günümüz kentlerine dair daha somut ve uygulanabilir alternatif yaşam pratikleri sunar. Bu nedenle, bu tezde mikro-ütopyalara odaklanılmaktadır; çünkü mikro-ütopyalar, kentteki dinamik değişimlere hızla uyum sağlayabilen, daha küçük ölçekte fakat etkili yaşam alanlarını ve pratiklerini keşfeder.

Tez, İstanbul özelinde mikro-ütopyaları incelemenin dışında, küresel ölçekte kavramların dönüşüm sürecini irdeleme imkanı sunmaktadır. Kent için dil ve onu betimleyecek olan kavramlar; kentin mevcut durumunu, değişimlerini ve yeni ortaya çıkan dinamikleri ifade etmektedir. Sonuç olarak tez, dönemsel kent kırılımları ışığında, fenomenolojik bakış açısıyla Covid-19 sürecinde kent araştırmalarına katkıda bulunarak , mimarlık alanında kavramların çerçevesini oluşturmaktadır.

Buradan yola çıkarak, bu tez kentin kavramsal dönüşüm süreçlerini ele almakta ve çoklu kriz dönemlerinde ortaya çıkan alternatif mekansal pratikleri görünür kılmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, krizler ve dönüşümler karşısında kavramların nasıl evrildiğini, esnekliklerinin hangi koşullar altında yeniden tanımlandığını ve kentsel mekanla kurdukları dinamik ilişkiyi incelemektedir.

1.1 Problem Tanımı

Kentler, tarihi boyunca sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içerisinde. Bu süreç, çeşitli kırılmalar ve krizlerle şekillenir; her kırılma, kentlerin toplumsal yapıları, mekan kullanımları ve hatta kavramsal ifadeler üzerinde derin etkiler bırakır (Soja, 2011). Kırılmalar, genellikle mevcut düzenin sarsılması, sosyal ilişkilerin yeniden şekillenmesi ve yeni yaşam biçimlerinin ortaya çıkmasıyla karakterize edilir. Bu tür kırılma anlarında, kentlerde sadece fiziksel değişiklikler değil, aynı zamanda toplumsal ve kavramsal dönüşümler de gerçekleşir (Thrift, 2008). Bu dönüşümler, yenilikçi ve alternatif yaşam pratiklerinin ve gelecek tahayyüllerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Kentler, büyük krizler ve dönüşüm süreçleri karşısında sadece yeniden inşa edilmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal pratikler ve mekân anlayışları bağlamında yeniden düşünülür. Özellikle pandemi gibi küresel krizler, toplumsal yapıları, kentsel mekânları ve bireylerin gündelik yaşam pratiklerini derinden etkilemiştir. Bu krizler, yalnızca fiziksel mekânların değil, aynı zamanda bu mekânlarla kurduğumuz ilişkilerin ve kavramların da dönüşümüne yol açmıştır.

Pandemi gibi küresel bir kriz, sadece fiziksel alanların değil, kavramların da sarsıldığı, dönüştüğü bir eşiiktir. Bu eşiğin ardından kent yalnızca yeniden inşa edilmez; aynı zamanda yeniden düşünülür. Ancak bu yeniden düşünme hali, çoğu zaman büyük teorilerin ve büyük ölçekli planlamaların dışında, gündelik hayata sızan küçük müdahalelerle, sezgisel kaçışlarla, alternatif yaşam pratikleriyle belirginleşir. **Ütopya**, tam da bu noktada devreye girer. Michel de Certeau (1984), gündelik hayatın içinde bireylerin, egemen mekânsal ve toplumsal düzen karşısında küçük ölçekli taktiklerle alternatif pratikler geliştirdiğini öne sürer. Ona göre, bireyler mekânları sadece tüketmez, aynı zamanda onları yeniden üretir ve kendi anlam dünyalarına göre dönüştürürler. Bu

bağlamda, ütopya da yalnızca gelecekte gerçekleşecek bir ideal olmaktan ziyade, gündeliğin içinde kök salan ve mekânsal pratikler aracılığıyla kendini gösteren bir olgudur (de Certeau, 1984).

Bennett (2010), kent mekânlarının yalnızca fiziksel varlıklar olmadığını, aynı zamanda duygulanımsal (affective) etkileşimler yoluyla bireylerle ve kolektif hafızayla şekillendiğini öne sürer. Kent, yalnızca maddi bir yapı değil, aynı zamanda insanların duygusal, eleştirel ve yaratıcı pratikleriyle yeniden anlam kazanan bir organizmadır. Benzer şekilde, de Certeau (1984), bireylerin gündelik pratikler aracılığıyla kentin hakim anlatılarını dönüştürdüğünü, küçük ölçekli mekânsal müdahaleler ve kullanım biçimleriyle alternatif anlamlar ürettiğini belirtir. Bu çerçevede mikro-ütopyalar, yalnızca teorik bir tartışma alanı değil, aynı zamanda bireylerin kentle kurduğu eleştirel, duygusal ve yaratıcı bağların somut mekânsal ifadeleri olarak değerlendirilebilir (Bennett, 2010; de Certeau, 1984).

Bu bağlamda ütopya tartışmaları ise sıklıkla ya büyük ölçekli geleceğe yönelik projeksiyonlarla sınırlı kalmakta ya da nostaljik anlamlara indirgenmektedir. Bu tez araştırması, yalnızca mevcut kavramsal tartışmaları geliştirme çabası değil; aynı zamanda kenti, mekânı ve ütopya fikrini, alışlagelmiş teorik kalıpların ötesine geçerek, dinamik, olaylarla şekillenen ve kriz anlarında yeniden tanımlanan bir yapı olarak ele alma ihtiyacının doğrudan bir sonucudur. Geleneksel söylemlerde sıklıkla durağan ve bütüncül biçimde kavramsallaştırılan kent ve mekân kavrayışları, günümüzün kırılğan, esnek ve geçici nitelik taşıyan toplumsal deneyimlerini anlamakta yetersiz kalmaktadır. Benzer biçimde, klasik ütopya tasavvurları da güncel krizler ve mikro ölçekli dönüşümler karşısında anlam kaymasına uğramış; ütopyalar, büyük anlatılar olmaktan çıkarak gündelik yaşantının satır aralarında filizlenen, somut pratiklere dönüşmüştür. Bu çalışma,

işte bu dönüşen bağlamda, hem mekânı hem de ütopyayı, krizlerin ve gündelik pratiklerin ışığında yeniden düşünmeyi ve kavramsallaştırmayı amaçlamaktadır. Böylelikle tez, literatürdeki mevcut yaklaşımları genişleterek, çağdaş kent deneyimlerinin sunduğu yeni olasılıkları ve kavramsal esneklikleri görünür kılmayı hedeflemektedir. Çünkü kent artık sadece analiz edilmesi gereken bir nesne değil; üzerine düşünülmesi, hayal kurulması, eleştirilmesi ve yeniden tahayyül edilmesi gereken bir düşünsel zemindir.

Bu tez araştırması, yukarıda çizilen kavramsal çerçeve doğrultusunda aşağıdaki sorular etrafında şekillenmektedir:

- Kentin geçirdiği krizler kentle kurduğumuz düşünsel ve kavramsal ilişkiyi nasıl dönüştürür?
- Pandemi gibi kriz anları, yalnızca mekânsal değil, kavramsal anlamda da bir eşiği mi temsil eder?
- Ütopya kavramı kent çalışmaları içinde nasıl yeniden yorumlanabilir?
- Gündelik pratiklerde kök salmış alternatif yaşam biçimleri de ütopya olarak okunabilir mi?
- Mikro-ütopyalar kavramsal olarak neyi ifade eder ve kent içinde nasıl görünür hale gelir?
- Pandemi sonrası İstanbul’da gündelik yaşam ve kent deneyimi nasıl değişmiş, bu değişim yeni kavramsal aralıklar yaratmış mıdır?
- *Autopoiesis*, *kapsül mekân*, *kır-kent melezliği* gibi kavramlar bu yeni aralıkları nasıl tanımlar?
- Bu dönüşümler yalnızca geçici eğilimler mi, yoksa kalıcı yapısal değişimler midir?
- İstanbul’un özgül yapısı bu mikro-ütopyaların ortaya çıkışını nasıl etkiler?

- Kentin hangi mekânsal veya sosyal alanları bu tahayyüllere zemin hazırlar?

1.2 Amaç ve Kapsam

Kent yalnızca cansız bir fiziksel ortam değil, toplumsal ilişkilerin, günlük pratiklerin ve tahayyüllerin birleşik ürünü olan dinamik bir örgütlenme olarak kavranmalıdır. Lefebvre (1991), kenti bir “eser” (œuvre) olarak tanımlar; kent bütünsel bir canlı organizma gibidir ve içindeki tüm bireylerin ortak üretimine açıktır. Bu perspektifte şehir, durağan düzenlemeler bütünü değil, sürekli dönüştürülen bir yapıdır; Harvey de kente müdahale hakkını vurgulayarak, kentin ancak insanlar tarafından elbirliğiyle yeniden şekillendirilebileceğini ileri sürer (Harvey, 2008). Gerçekten de Harvey’nin “kente müdahale hakkı” kavramı, kentin değiştirilebilmesinin bireyin kendisini dönüştürme hakkı olduğunu vurgular (Harvey, 2008). Böylece Lefebvre’nin ve Harvey’in ortak noktası, kenti sabit bir ürün olarak görmek yerine onu içinde sürekli üretildiği ve dönüştüğü, yaşayan bir süreç olarak ele almaktır.

Kavramsal düzeyde de benzer bir esneme yaşanır: Kentle birlikte kavramlar da evrilir, kırılmalar bu kavramların yeniden tanımlanmasını gerektirir. Foucault (1972), bir kavramın tarihinin salt sürekli bir ilerleme olmadığını; onun farklı kullanım alanlarına, geçerlilik sahalarına ve toplumsal bağlamlara göre yeniden biçimlenip dönüşerek ilerlediğini belirtir. Başka bir deyişle, Foucault’ya göre kavramlar sabit özler değil, farklı “olay”lar ve pratiklerle şekillenip farklı anlam kümeleri üreten yapılar olarak ele alınmalıdır (Foucault, 1972). Deleuze (1990) de bu bakışa paralel olarak, kavramların her zaman oluşum hâlinde olduğunu, belirli olaylar ve değişimler bağlamında yeniden yaratıldığını vurgular. Deleuze için düşüncenin itici imajları kavramları ortaya çıkarır; bu nedenle kavramlar durağan kategoriler değil, yaşanan olgulardan beslenen “oluş” süreçleridir (Deleuze, 1990). Bu çerçevede kriz anları yalnızca yıkım değil, aynı zamanda

kavramsal yeniden doğuş fırsatları olarak değerlendirilebilir. Büyük kırılmalar mevcut ideolojik ve fiziksel düzeni şüpheyi düşürür; yeni gelecek tasavvurları bu boşluklarda filizlenir. Foucault'nun ve Deleuze'ün işaret ettiği gibi, her kopuş yeni düşünce biçimleri için zemin hazırlar: epistemik kırılmalar ve olaylar, kentin ve kavramların farklı bir zamanda ve mekanda yeniden tahayyül edilmesini sağlar (Foucault, 1972; Deleuze, 1990). Örneğin, Foucault'çu bir perspektifle kent kavramı, krize uğramış bir dönemde insanla mekan arasındaki ilişkiye dair bambaşka bir bakış açısıyla yeniden tanımlanabilir (Foucault, 1972). Kavramların sabit değil, olaylarla birlikte biçimlenen yapılar olduğunu ortaya koyan düşünürler (Foucault, 1972; Deleuze, 1990), her kırılmanın yeni anlam üretimleri için bir zemin hazırladığını vurgular. Bu süreçte, ütopya kavrayışı da dönüşüme uğrar. Büyük ölçekli, geleceğe yönelik ütopyaların yerini, yaşanan krizler ve gündelik yaşam deneyimleri içinde kök salan daha küçük ölçekli alternatifler almaya başlar. Krizlerin ardından doğan bu alternatif pratikler, klasik anlamda ütopya'dan farklı olarak, yaşamsal ve mekansal düzlemde bugünün içinde karşılık bulur. İşte bu değişen koşullar ve kavramsal dönüşümler, ütopyaların yalnızca uzak bir geleceğe ait tahayyüller değil, günümüz kent pratikleri içinde somut biçimde ortaya çıktığını tartışma gereğini doğurmuştur.

Şekil 1.1'de görüldüğü üzere kent, durağan bir yapı değil; toplumsal pratikler, ekonomik dalgalanmalar, göç hareketleri ve politik süreçlerle sürekli olarak dönüşen dinamik bir organizmadır. Bu dönüşüm, yalnızca fiziksel çevrede değil, aynı zamanda kavramsal düzlemde de önemli kırılmalara yol açmaktadır. Sanayi devrimi, neoliberal politikaların yükselişi ve küreselleşme gibi tarihsel eşikler, kentsel mekânın yeniden biçimlenmesini tetiklemiş; yeni mekânsal örgütlenmelerin yanı sıra kentle ilişkili

COVID-19 pandemisi de bu tarihsel kırılmalar zincirinde yer alan önemli bir dönemeçtir. Pandemi süreci, dijitalleşme, kır-kent melezliği ve kapsül mekânlar gibi yeni olguların ortaya çıkmasına neden olmuş; kent deneyiminin hem fiziksel hem de kavramsal boyutunu yeniden tanımlamıştır. Bu dönüşüm, geleneksel ütopya anlayışlarının ötesine geçerek, ütopyayı gündelik yaşam pratikleri üzerinden düşünme imkânı sunmuştur. Böylece, büyük ölçekli ve idealize edilmiş gelecek tasavvurlarının yerine, kriz anlarında ortaya çıkan mikro ölçekte ve yerel düzeyde şekillenen alternatif yaşam biçimleri ön plana çıkmıştır.

Kentler, tarihsel süreç içinde çeşitli kırılmalar yaşamış; salgınlar, savaşlar, ekonomik krizler, göç dalgaları ve teknolojik devrimler gibi olaylar, kent dokusunu ve toplumsal ilişkileri yeniden şekillendirmiştir.

toplumsal pratik

dinamik organizma

göç dalgaları **kent** ekonomik süreç

sanayi devrimi **dönüşüm** mikro ütopya

kentlerin dönüşümü

küreselleşme **kavram** neoliberal politika

kırımlar

dijitalleşme **pandemi** kapsül mekan

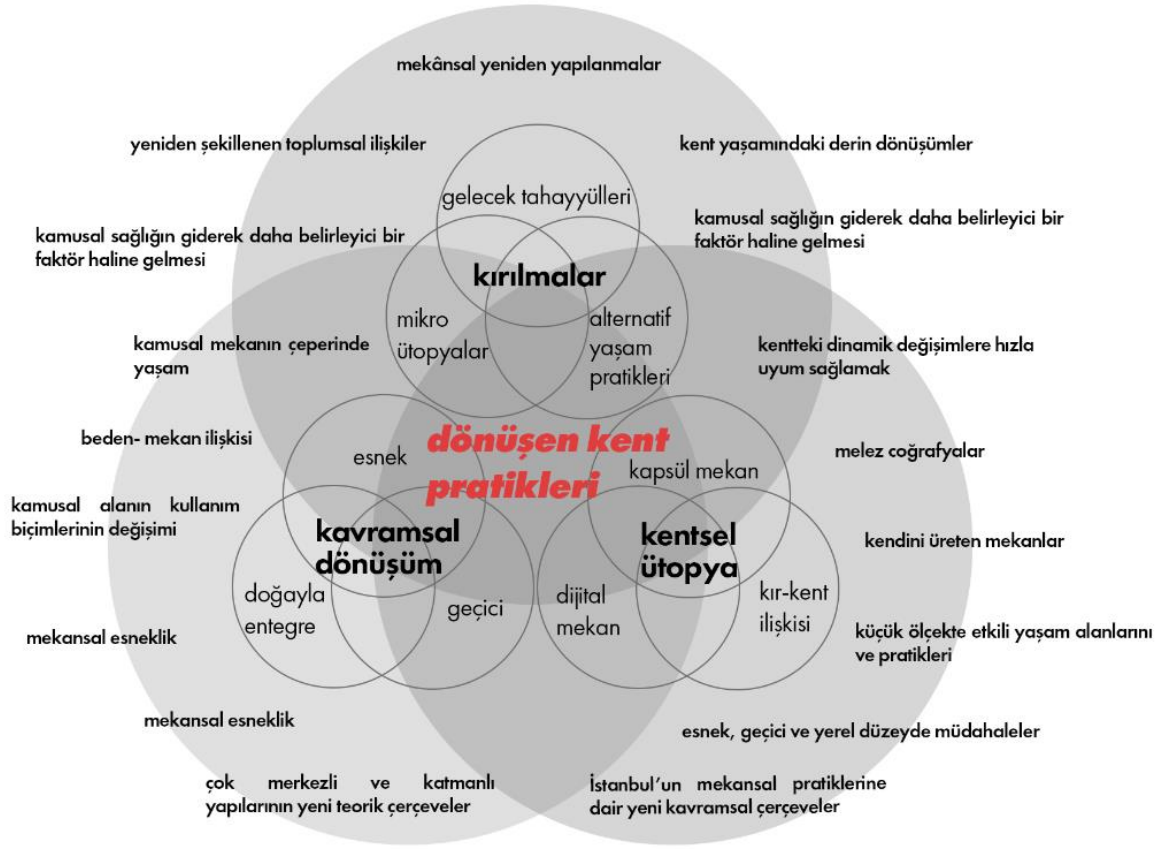
21. yüzyılda ise iklim krizi, dijitalleşme ve pandemi gibi kırılmalar, kentlerin yeniden şekillenmesine neden olmuş ve yeni mekansal pratikleri beraberinde getirmiştir.

Pandemi sürecinde gelişen yeni mekansal kullanımlar, kentte geçici özgürlük kapsülleri, dijital kamusal alanlar ve mikro-ütopyik mekânlar gibi olguların ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Kümeler arasındaki etkileşimler, kesişim noktalarında belirginleşir ve burada kavramlar birbiriyle etkileşerek, yeni anlayışlar ve pratiklerin ortaya çıkmasına yol açar. Bu kırılmaların ardından ortaya çıkan dijitalleşme, kır-kent melezliği ve kapsül mekân gibi olgular; farklı toplumsal, mekânsal ve teknolojik kümelerin kesişiminden doğmuş, bu kesişim alanlarında yeni ana kavramlar belirginleşmiştir. Şekil 1.2’de görülen bu kavramlar, kent yaşamını yorumlamada geleneksel yaklaşımların yetersiz kaldığı noktalarda, alternatif düşünme biçimlerine ve yeni mekânsal pratiklere zemin hazırlamaktadır.

Bu noktalar, pandemi sonrası kent pratiklerinin dönüşümüyle birlikte, kır-kent ilişkilerinin yeniden şekillendiği ve mikro-ütopya formlarının doğduğu alanlar olarak tanımlanabilir. Dönüşüm süreci, aynı zamanda zamansal bir boyut da taşır. Kentin mevcut pratiklerinin ve bu pratiklere dayalı kavramların zamanla nasıl değiştiği ve birbiriyle nasıl kesiştiği gözler önüne serilir. Pandemi gibi keskin kırılma anları, bu dönüşümün hızlandığı ve şekillendiği dönemlerdir. Dolayısıyla, her kavram ve pratik, belirli bir kırılma anı ya da dönüşüm sürecinde evrilir ve yeni bir biçim alır (Boyer, 1996).

Şekil 1.2 Kümelenen Dönüşümler: Kentsel Kavramların Derinleşen Kesişimleri

Salgın sürecinde öne çıkan dijitalleşmiş yaşam biçimleri, kır-kent melezlikleri ve otonom sistemler gibi yeni pratikler, başlangıçta ütopya tahayyülleri olarak görülse de zamanla kent yaşamının bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, ütopya kavramını yalnızca geleceğe ait bir temsil olmaktan çıkararak, bugünün gündelik pratikleri içinde var olan bir mikro-ütopya yaklaşımına dönüştürmüştür. Tezin kapsamı, bu mikro-ütopya söylemini teorik bir çerçeveye oturtarak, İstanbul'un farklı bölgelerinde oluşan mimari ve sosyal dinamikleri çözümlemeye yönelmiştir. İstanbul, değişken yapısı, melezleşen yaşam biçimleri ve çok katmanlı kent dokusuyla bu dönüşümün gözlemlenebileceği zengin bir araştırma alanı sunmaktadır. Bu bağlamda İstanbul'un çeşitli bölgeleri ayrı

birer ‘parça’ olarak ele alınmış, mikro-ütopyaların bu parçalar üzerindeki izdüşümleri incelenmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, toplumsal ihtiyaçlar ve dönemsel krizler karşısında yeniden şekillenen kent kavramlarını ve mekânsal üretim biçimlerini, mikro-ütöpik bir bakış açısıyla analiz etmeyi, böylece kavramsal sürekliliklerin sorgulanmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1.3 Araştırma Yöntemi

Bu tez çalışması, kenti yalnızca fiziksel bir mekân olarak değil, toplumsal ilişkiler, kavramsal üretimler ve tarihsel kırılmalar üzerinden sürekli biçimlenen dinamik bir oluş süreci olarak ele almaktadır. Çalışmanın genel teorik yönelimi, Henri Lefebvre’in "mekânın üretimi" (1991) ve David Harvey'in "kentsel dönüşüm" (2008) kavrayışlarına dayanarak, kentin bir sabitlik değil, sürekli yeniden yazılan bir süreç olduğunu kabul eder. Kavramsal düzlemde ise Michel Foucault'nun bilgi ve kavram tarihine yaklaşımı (1972) ile Gilles Deleuze'ün olaylar üzerinden kavramların oluşumunu açıklayan düşüncesi (1990) temel alınmıştır. Bu bağlamda, kriz anlarının yalnızca mekânsal bir yeniden yapılanmaya değil, kavramsal esnekliğe ve yeni anlam kümelerinin doğuşuna zemin hazırladığı savunulmaktadır.

Bu yaklaşım, kente ve kavramlara fenomenolojik bir bakışla yaklaşır: kent ve kavramlar, durağan nesneler değil, olaylar, kırılmalar ve gündelik pratikler içinden okunur, çözümlenir ve yeniden anlamlandırılır. Uygulamada ise, bu teorik çerçeve mikro düzeyde okumalara uygulanmış; pandemi sonrası İstanbul'da beliren mikro-ölçekli ütopya pratikleri (autopoiesis, geçici özgürlük kapsülleri, kır-kent geçişkenliği, sanal bedenler) tipolojik sınıflandırmalar, kavramsal ilişki ağları ve diyagramatik temsiller

yoluyla analiz edilmiştir. Böylelikle kentteki kavramsal esnekliğin ve kriz sonrası yeni yaşam pratiklerinin nasıl şekillendiği somut örnekler üzerinden incelenmiştir.

Bu tez araştırmasının yöntemi, *çok katmanlı bir araştırma yöntemi* üzerine kuruludur. Araştırma, temel kavramların derinlemesine analizini içerir. Literatürden yararlanılarak yapılan içerik analizi sürecinde, geleneksel ütopya anlayışlarının yetersizliğini ve mikro-ütopyaların önemini sorgulayan bir yaklaşım benimsenmiştir. Bunu yaparken; mekân ve toplumsal pratikler arasındaki ilişkiyi, bireylerin ve toplulukların deneyimlerinden hareketle anlamayı amaçlayan fenomenolojik bir bakış açısı kullanılmıştır. Bu yaklaşım, bireysel ve toplumsal deneyimlerin mekân üzerindeki etkilerini anlamak için kritik bir yöntemdir.

Tez araştırması, kent mekânını yalnızca fiziksel bir varlık olarak değil, aynı zamanda düşünsel, sosyal ve kültürel bir üretim alanı olarak ele alır; mekân ve toplumsal pratikler arasındaki ilişkinin, bireylerin ve toplulukların deneyimlerinden hareketle anlamayı amaçlar. Bu nedenle, yöntemsel yaklaşım hem kuramsal literatüre hem de bağlamsal kent okumalarına dayanmaktadır. Bu çalışmada, fenomenolojik yaklaşım, kent yaşamındaki mekânların ve toplumsal pratiklerin bireysel deneyimlerle nasıl ilişkilendiğini ve bu ilişkilere dayalı olarak mikro-ütopyaların nasıl şekillendiğini analiz etmek için kullanılmaktadır. Bireylerin ve toplulukların mekân ile ilgili deneyimleri, algıları ve anlamları fenomenolojik bakış açısıyla irdelenerek kavramsal ilişkiler ağı kurulur.

Fenomenoloji, özellikle Edmund Husserl'in (1931) temel ilkelerine dayanarak, subjektif deneyimlerin ve bilinçli algıların anlamını anlamaya çalışır. Fenomenolojik yaklaşım, araştırmanın öznesinin dünyayı nasıl deneyimlediğini ve bu deneyimlerin, toplumsal yapılar ve mekânlarla nasıl etkileşime girdiğini ortaya koyar. **David Semon**

(2012), fenomenolojik yaklaşımın, mekânların deneyimlenmesinde öznenin rolünü anlamak için önemli olduğunu savunur. Semon'a göre, fenomenolojik yöntem, mekânın nasıl algılandığını ve deneyimlendiğini anlamak için derinlemesine bir inceleme gerektirir. Bu süreç, mekânın bireyler üzerindeki etkilerini ve bireylerin bu etkilerle nasıl bir etkileşimde bulunduğunu anlamak için kritik öneme sahiptir. Ayrıca, fenomenolojik analizler, mekânın toplumsal yapılarla olan etkileşimini de göz önünde bulundurur ve böylece daha geniş toplumsal bağlamdaki anlamlarını keşfetmeye olanak tanır.

Fenomenolojik bakış olgunun evrensel özünü anlamaya ve tanımlamaya çalışan niteliksel bir araştırma yaklaşımıdır. Yaklaşım, araştırmacıların fenomen hakkındaki önceden edinilmiş varsayımlarını askıya alırken insanların günlük deneyimlerini araştırır (Husserl, 1931). Başka bir deyişle, fenomenolojik araştırma, insanların bu deneyimleri nasıl anladıklarına dair daha derin içgörüler elde etmek için yaşanmış deneyimleri inceler. Bu çalışmada fenomenoloji, yöntemsel bir analiz çerçevesinden çok, kent deneyimini öznel, algısal ve yaşantısal boyutlarıyla ele alan bir düşünme biçimi olarak benimsenmiştir. Yani burada fenomenolojik yaklaşım, bireyin kentle kurduğu bedensel, zamansal ve duysal ilişkilere odaklanan bir kavramsal perspektif olarak konumlanmaktadır.

Bununla birlikte, Hermann Schmitz'ın "Yeni Fenomenoloji"ye dayanan alternatif bir fenomenolojik sosyoloji türü de ele alınmıştır. Schmitz'ın "hissedilen beden" (Leib) ve durum teorisi üzerine odaklanan Neofenomenolojik Sosyoloji'nin temel prensipleri şu şekilde tartışılmıştır: (1) hissedilen beden ve etkisel katılımın sosyal yaşamın ön-bireysel apriorisi olarak algılanması, (2) hissedilmiş-bedensel iletişimin sosyal yaşamın temel birimi olarak kabul edilmesi, ve (3) ortak durumların sosyal yaşamın sosyo-ontolojik temeli ve sosyal yaşamın deneysel belirginleşmesi

olarak görülmesi. "Yeni fenomenoloji", insanların gerçek yaşamlarını anlamayı amaçlar ve tarihsel süreçte şekillendirilmiş yapaylıkların kaldırılmasıyla mümkündür. Bu bağlamda, kişinin bilinçli olarak üretmeden yaşadığı tanınabilir olaylar olan istemsiz yaşam deneyimleri daha yakından incelenmiştir (Simmons, Benson, 2013).

Mimarlıkta fenomenolojik yaklaşım, mekânı yalnızca fiziksel bir nesne ya da fonksiyonel bir yapı olarak değil, insanın bedensel, duygusal ve deneyimsel bağ kurduğu bir yaşantı alanı olarak kavrar. David Seamon (2007), bu yaklaşımı özellikle '*place phenomenology*' yani yerin fenomenolojisi çerçevesinde ele alır ve mekânın bireyin yaşam deneyimiyle bütünleşen bir varlık haline geldiğini vurgular. Seamon'a göre, mekân deneyimi sadece görsel değil; beden hareketi, ritmi, tekrarı ve çevreyle kurduğu çoklu etkileşimler yoluyla oluşur. Bu bağlamda, bireylerin belirli mekânlara duyduğu duygusal bağlılık, '*place attachment*' kavramıyla açıklanır; bu, bir mekânın toplumsal kimlik, aidiyet ve hafıza ile nasıl iç içe geçtiğini gösterir. Seamon'un geliştirdiği bir diğer önemli kavram olan '*place ballet*', gündelik hayat içinde bireylerin belli mekânlarda tekrar eden hareketlerinin ve pratiklerinin bir ritim oluşturduğunu ifade eder. Bu ritmik yapı, bireylerin mekânla kurduğu bağın sürekliliğini sağlar ve mekânın yaşanmış, hissedilmiş bir alan haline gelmesine katkıda bulunur (Seamon, 2007). Dolayısıyla fenomenolojik bakış açısı, mimari ve kent tasarımında mekânın sadece bir form değil, insan deneyimiyle örülmüş bir anlam katmanı olduğunu görünür kılar. İstanbul özelinde yapılan analizler, kentin farklı bölgelerindeki gündelik pratikler, mekânsal örgütlenmeler ve sosyo-kültürel dinamikler üzerinden şekillendirilmiştir. Bu bağlamda belirli mekânsal örüntüler, yeni yaşam biçimleri, toplumsal davranış kalıpları gibi unsurlar gözlemlenmiş ve kavramsal çerçeveye ilişkilendirilmiştir. Tez araştırması; niceliksel veri toplamaktan çok, niteliksel

ve bağlamsal derinlik taşıyan bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu kapsamda, çeşitli kent gözlemleri, görsel-mekânsal okumalar ve mekânların kavramsal analizleri ile birlikte düşünülmüştür. Bu yöntemsel yapı sayesinde tez, yalnızca bir kavram kataloğu sunmakla kalmayıp, aynı zamanda bu kavramların kentte nasıl karşılık bulduğunu da tartışmaktadır.

Sonuç olarak bu yöntemsel yaklaşım, teorik altyapı ile bağlamsal gözlemi harmanlayan eleştirel bir düşünme biçimi önermekte ve kentteki kavramsal kırılmaları mikro-ütopyalar aracılığıyla okuma imkânı sunmaktadır. Tezin fenomenolojik yönelimi doğrultusunda, mekânsal ve kavramsal dönüşümlerin analizi için niteliksel veri toplama, tematik çözümleme, diyagramlaştırma ve kavramsal haritalama teknikleri kullanılmıştır. Veri toplama süreci, pandemi sonrası İstanbul'da belirli kamusal alanlarda yapılan gözlemler, pandemi dönemine ait gündelik pratiklerin belgelenmesi ve bu pratiklere ilişkin kavramsal literatür taraması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Gözlemler sırasında, bireylerin mekânla kurduğu ilişkiler, mekânsal pratikler ve geçici kullanım biçimleri fenomenolojik bir dikkatle kayıt altına alınmıştır. Toplanan veriler, tematik analiz yöntemiyle işlenmiş; bireylerin mekânsal deneyimlerinde öne çıkan ortak kavramsal eğilimler belirlenmiştir. Bu temalar doğrultusunda, kentsel pratikler arasındaki ilişkileri, kavramsal geçişkenlikleri ve yeni oluşan mekânsal anlam kümelerini temsil etmek amacıyla diyagramlaştırma tekniği kullanılmıştır. Diyagramlar ve kavramsal haritalar, mikro düzeydeki kent pratiklerini görünür kılmak, ilişkiler ağını somutlaştırmak ve mikro-ütopyaların oluşum dinamiklerini temsil etmek amacıyla üretilmiştir. Mapping çalışmaları, kent mekânındaki alternatif kullanım biçimlerini, geçici mekânsal örgütlenmeleri ve bireylerin deneyim temelli mekân üretimlerini fenomenolojik bakış açısı ile görselleştirmiştir. Böylelikle, bireysel deneyimlerden hareketle kentte oluşan

mikro-ölçekli kavramsal ve mekânsal değişimler, hem kavramsal çözümleme hem de diyagramatik temsiller yoluyla okunmuş ve analiz edilmiştir.

1.4 Tez Strüktürü

Tez kentteki dönüşümleri kavramsal bir zeminde inceleyerek, pandemi sonrası kentsel pratiklerin yeni kavramsal aralıklarla nasıl yeniden şekillendiğini tartışmaktadır. Kavramların dönüşümünü fenomenolojik bir bakış açısı ile irdelleyen bu çalışma, hem tarihsel hem de güncel bağlamda kentsel kırılmaları analiz ederek, eleceğe dair ütopya söylemlerine alternatif mikro- ütöpik bir bakış açısı sunar.

Tez 6 ana bölüm olarak kurgulanmıştır. Giriş bölümünde, çalışmanın problem tanımı, amacı, kapsamı ve yöntemi ortaya konmuş; bu bağlamda tez yapısının kurucu unsurları açıklanmıştır.

İkinci bölümde, kentteki kavramsal kırılmaların izleri sürülerek, değişen kent gerçekliğine karşılık gelen yeni kavramların oluşumu tartışılmıştır. Bu bölümde kent kavramının durağan yapısından çıkıp esnek ve çok katmanlı bir yapıya evrildiği gösterilmiş, özellikle "mikro-ütopya" kavramının alternatif kentsel tahayyüller sunma potansiyeli ortaya konmuştur.

Üçüncü bölüm, kent tarihindeki dört kırılma evresi üzerinden kent-kavram ilişkisinin dönüşümünü ele almıştır. Metropolleşmeden küreselleşmeye, pandemiden günümüz sonrası yeni paradigmaya kadar her bir dönemde ortaya çıkan yeni ütopya söylemleri irdelenmiştir. Bu bağlamda kavramların dönemsel evrimiyle birlikte değişen kentsel pratikler açıklanmıştır.

Dördüncü bölüm, pandemi sonrası kentte ortaya çıkan yeni normaller, dijitalleşme, beden-mekân ilişkisi, kapsül mekânlar ve kır-kent arası yeni aralıklar gibi kavramlar üzerinden yeni kentsel dinamikleri tartışır. Bu bölümde, pandemiyle birlikte

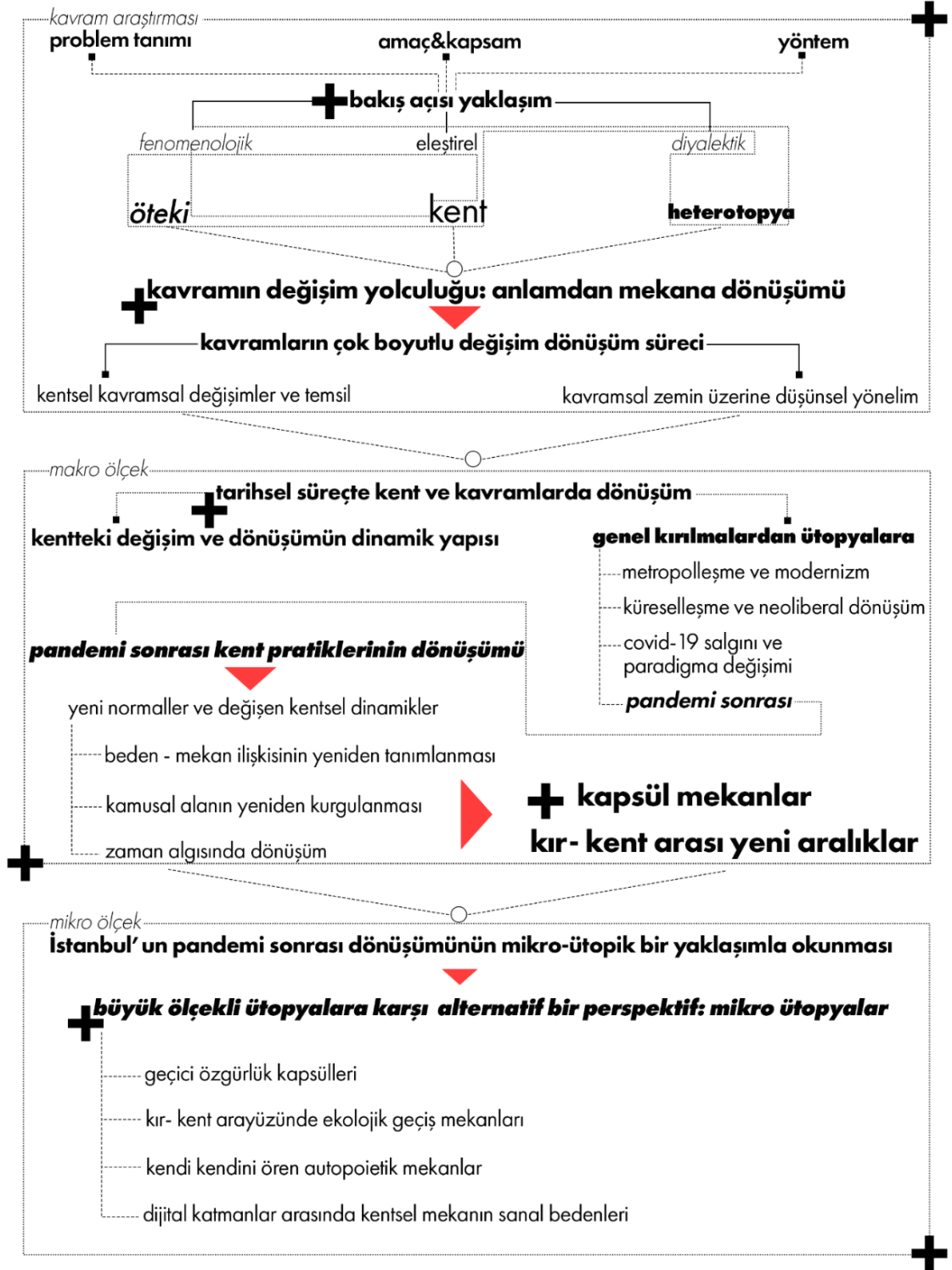
hız kazanan dönüşümlerin kavramsal olarak nasıl karşılandığı ve yeni aralıkların nasıl oluştuğu analiz edilmiştir. Dijitalleşme, autopoiesis, kapsül mekânlar ve kır-kent geçişleri gibi kavramlar bu bağlamda değerlendirilmiştir.

Beşinci bölüm, mikro-ütopya kavramı üzerinden İstanbul'un pandemi sonrası dönüşümünü fenomenolojik olarak okumaya çalışır. Bu bağlamda dört farklı mikro-ütopya sunulmuştur: Geçici özgürlük kapsülleri, ekolojik geçiş mekânları, autopoietik mekânlar ve dijital bedenler üzerinden yeni kentsel katmanlar. Bu bölüm, ütopyanın büyük ölçekli ve merkezi tahayyüllerine karşı, küçük ölçekli, yerel, esnek ve geçici kentsel alternatifleri odağına alır.

Sonuç bölümünde ise tüm bölümler arasında kurulan kuramsal ve kavramsal ilişkiler sentezlenerek, mikro-ütopik perspektifin kent çalışmalarına sunduğu özgün katkılar ortaya konmuştur. Kavramların sabit olmaktan çıkıp dönüşebilir yapılara bürünmesiyle, kent de çoklu anlamlara açık bir deneyim alanı haline gelmiştir. Mikro-ütopyaların bu yeni deneyim alanlarını nasıl şekillendirebileceği sorgulanarak tez tamamlanmıştır.

Bahsedilen süreçler Şekil 1.3'te diyagramlaştırılmıştır.

Şekil 1.3 Tez Strüktürü

2. KAVRAMIN DEĞİŞİM YOLCULUĞU:

ANLAM DAN MEKÂNA DÖNÜŞÜMÜ

Kentler, yalnızca fiziksel varlıklarıyla değil, taşıdıkları anlam örüntüleriyle de bir oluş süreci içinde var olurlar. Bu oluş, durağan bir biçim değil, her toplumsal kırılmada, her mekânsal yeniden örgütlenmede yeniden yazılan bir anlam dokusudur. Kentin değişimi, yalnızca mekânsal yapıların evrimi değil; mekâna ilişkin kavramların, tahayyüllerin ve deneyimlerin de dönüşümüdür. Kavram, bu bağlamda sabit bir nesne değil, zamanla örülen, olaylar tarafından şekillenen ve kriz anlarında esneyerek yeni formlar alan dinamik bir oluşumdur. Bu nedenle kavramların değişim yolculuğunu izlemek, mekânın ve toplumsal deneyimin zamansal katmanlarını açığa çıkarmak anlamına gelir. Kentin her kırılma anı, kavramları da sarsar ve yeniden kurar; böylelikle her kavramsal dönüşüm, aynı zamanda yeni mekânsal ve toplumsal tahayyüllerin imkânını doğurur. Bu çalışma, tam da bu nedenle, kavramların sabitlenmiş anlamlardan sıyrılarak nasıl bir dönüşüm süreci içinde yeniden yapılandığını çözümlemeye yönelmiştir.

Bir kentin evrimi, kavramların da sürekli olarak yeniden şekillendiği bir süreçtir. Kentlerin dinamik yapısı, geleneksel ve durağan kavramların yetersiz kalmasına neden olmuş, bu da daha esnek ve güncel kavramların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Değişim ve kırılma anları, kentsel pratiklerin değişimiyle doğrudan ilişkilidir ve bu bağlamda, kentteki sosyal, kültürel ve fiziksel değişimlerin kavramsal karşılıkları olarak esnek kavramların önemi vurgulanmıştır.

2.1 Kavramların Çok Boyutlu Değişim Dönüşüm Süreci

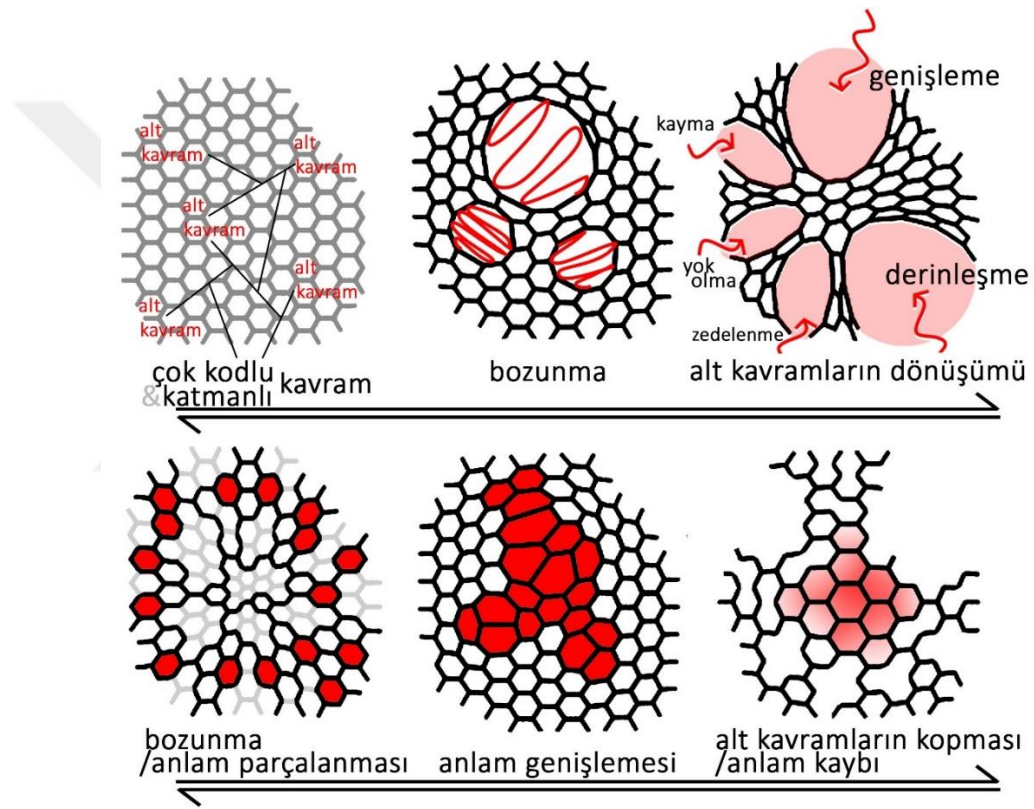
Kentin ve mimarinin soyut kavramları, dil aracılığıyla anlam kazanır, dilin gücüyle tanımlanır, açıklanır ve tartışılır. Bu şekilde, dil, soyut düşünceleri somut duyumsamalarla birleştirir ve kent ve mimari deneyimlerin derinliğini artırır. Hays (2010) 'in de ifade ettiği gibi: Mimarlık dünyayı zaman ve mekân kategorileri içinde düzenleyen özel bir tür imgelemdir, algılama, görüntüleme ve kavramsallaştırmanın derin bir karışımıdır. Mimarlığın nesnesi yalnızca bir bina kadar basit değildir. Dil sayesinde, çevremizi kuşatan sayısız duyumun, önyargının, korkuların oluşturduğu kılıftan kendimizi kurtarıyoruz. Dil, bir şeyi, bir duygulanımı düşünmek ya da tasarlamak için onu deneyimleme, yeniden deneyimleme ya da taklit etme zorunluluğundan bizi kurtararak, bizi duysal dünyanın dışına çıkarır (Hauptmann,2020). 1950'lerde başta dilbilim dünyasında adını duyuran "Sapir-Whorf Hipotezi"nde ifade edildiği gibi, kendi dilimiz ya da kendi sözcüklerimiz kadar dünyayı algılayabiliriz. Ancak bu sözcüklerin sayısını arttırdığımız ve aynı anda birden fazla dili kullanabilme '*poliglot*' becerisi geliştirdiğimiz oranda, yaşadığımız dünyayı deneyimleme ve algılama biçimimiz de gelişebilir (Paker, 2017).

Kenti görme, algılama, yorumlama biçimimiz de sürekli dönüşür, gelişir. Kent ve mimarlık; teknolojik, toplumsal, kültürel birçok faktörden etkilenecek kırılmalar yaşar. Bu değişim ve dönüşüm sürecinde, yeni durumlar ve gereksinimler ortaya çıkar. Stabil kavramlar, eski veya mevcut durumları tanımlamak için kullanılan kavramlardır. Kırılmalar yaşandıkça, yeni durumlar, gereksinimler ve fikirler ortaya çıktıkça, bu durağan kavramlar tam olarak anlaşılamayabilir veya içinde bulunulan durumu ifade edemeyebilir. Yeni durumları ve gereksinimleri anlamak, farklı bakış açılarına ve kavramlara açık olmayı gerektirir. Bu süreçte, dilin ve kavramların esnekliği önemlidir,

çünkü kenti algılama, görme, düşünme, ifade edebilme biçimimiz dil aracılığıyla gerçekleşmektedir. Yeni kavramlarla genişleyen ifade biçimlerimiz, farklı fikir ve perspektiflerin ortaya çıkmasına katkıda bulunacaktır. Bu kavramlar, mevcut bilgiyi ileri taşımak, boşlukları doldurmak veya belirli bir alanda daha derinlemesine anlayış kazanmak için kullanılabilir. Son yıllarda kentte yaşanan kırılmalar ile literatüre ve mimari pratiklere önemli ölçüde yeni kavramlar entegre edilmiştir. Bu kavramlar aynı zamanda disiplinler arası çalışmaların da teşvik edilmesini sağlar. Bu yüzden, “yeni kent, yeni mimarlık, yeni durumlar”ın, statik ve uzun zamandır dönüşmeyen kavramlar ile yorumlanması yerine; çok kodlu ve katmanlı, sınırları bulanık kentsel esneklik tanımları ile daha anlaşılır hale gelmesi hedeflenmiştir. Kenti betimleyen kavramların değişen-dönüşen ilişkiler ağı, sorgulanmaya açık, dinamik, gevşek yapısından kaynaklanan büyük bir gücü barındırmaktadır. Bu bağlamda kentte “yeni durumlar” tek anlamlı bir ifade ve yekpare bir yapıya sahip olmaktan uzak görünmektedir. Şekil 2.1’de görüldüğü gibi kavramlar, tarihsel süreç boyunca yalnızca evrim geçirmez; aynı zamanda bozunur, parçalanır ve çok katmanlı anlam kümelerine dönüşür. Bir kavram, belirli bir bağlamda taşıdığı merkezi anlamı zamanla kaybedebilir; bunun yerine, farklı toplumsal pratikler, mekânsal deneyimler ve tarihsel olaylar sonucunda yeni alt kavram kümeleri üreterek çoğalır ya da çözülür. Bu çözülme, kimi zaman kavramın özgün bütünlüğünü zayıflatır; alt kavramlar kendi başlarına bağımsızlaşarak ana kavramdan kopar ve yeni anlam alanları oluşturur. Böylece, bir kavram tekil ve sabit bir içerik taşımaz; aksine çoklu kodlar, birbiriyle çelişebilen katmanlar ve yer yer aşınmış, yer yer genişlemiş anlam ağları barındıran bir yapıya bürünür. Anlam parçalanması, kavramın farklı kullanım alanlarında farklı yorumlara açılmasıyla görünür hale gelirken; anlam genişlemesi ise kavramın sınırlarının belirsizleşerek yeni alanları kapsamasıyla gerçekleşir. Zamanla, bu süreçler

kavramı içten içe bozarak, hem yorum zenginliği hem de anlam bulanıklığı üretir. Kriz ve kırılma anlarında bu dinamikler hız kazanır; kavramsal alanlar eski sabit yapılarından koparak yeni, geçici ya da çoğulcu anlam konfigürasyonlarına evrilir. Bu nedenle kavramların dönüşümü, yalnızca tarihsel bir evrim değil, çoklu bir çözülme, katmanlaşma ve yeniden örgütlenme süreci olarak ele alınmalıdır.

Şekil 2.1 Kavramların Çok Boyutlu Değişim Dönüşüm Süreci

Vitruvius matematiğine dayanarak, “bütünün uyumunu bozmadan hiçbir parçanın yerinden alınması ya da eklenmesi mümkün olmayacak kadar, parçalar parçalar ile ve parçalar bütün ile orantılı olmalıdır” der (Wittkower, 1971). Matematiksel orantıya dayanan bu yaklaşım kavramların ilişkiler ağı için yeniden okunabilir. Benzer şekilde, bir üst kavram da alt kavramları ile ve sonradan eklenen anlamlarla sahip olduğu ilişkiler ağında uyumlu bir şekilde gelişmelidir. Bu durum, kavramların bütünlük içinde anlam

kazanmasını ve bir araya geldiklerinde güçlü ve etkili bir anlamı yaratmalarını sağlar. Polisemi '*anlam*' çeşitlerinden biri olarak, bir kelimenin bir ya da birden çok yan anlama sahip olmasını ifade eder. Bir kelimedede temel anlamla bağlantılı birden çok anlamın bulunması; bir kelimenin anlam genişlemesi yoluyla, asıl anlamı ile olan ilişkisini kaybetmeden yeni anlamlar kazanmasıdır (Berbercan, 2013). Bu şekilde, kavramlar birlikte uyumlu bir şekilde gelişir ve anlamlarını zenginleştirir. Kavramların ilişkiler ağı için bahsedilen uyum, bütünlük ve orantı olmadığında ortaya sonsuz anlam çıkacak, yanlış anlaşılmalara olacaktır. Kent ile dil'in boyutları arasında benzeşim '*anology*' kurulabilir. Semantik '*semantic*' boyut anlama; sentaktik "*Syntactic*" boyut kurguya aittir. Pragmatik boyut tarihsel gerçekleri pratikteki anlamlarıyla kullanmaktır (Hillier ve Hansen, 1978).

Lefebvre'e göre, mekân somut ve soyut, fiziksel ve zihinsel, kavramsal ve maddesel gibi zıtlıklar üzerinden şekillenir. Bütünsel mekân teorisi bu zıtlıklar üzerine kurulmuş bir yaklaşımdır ve Lefebvre, mekânı üçlü bir ilişki sistemi olarak tanımlar. Mekân; mekân temsilleri (tasarlanmış mekân), temsili mekânlar (yaşanan mekân) ve mekânsal pratikler (algılanan mekân) arasındaki ilişki ile ifade edilir (Lefebvre, 2014). Mekân hem toplumsal ürün (sonuç), hem de toplumsal yaşamın belirleyicisi (neden) olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla toplumsal yaşamın belirleyicisidir. Bu teoriye göre kent, fiziksel özelliklerinin yanı sıra zihinsel ve kavramsal boyutlarıyla da varolur. Bu teorik çerçeveden yola çıkarak kent anlamında kavramların ve bu kavramların görsel temsillerinin önemi büyük bir vurgu kazanır. Çünkü kent, yalnızca fiziksel yapılarıyla değil, aynı zamanda içinde yaşayan insanların deneyimleri, algıları ve anlamlarıyla da şekillenir. Kavramlar, bu deneyimleri ve anlamları ifade etmekte kullanılan araçlardır. Kent kavramlarının önemi, kentin karmaşıklığını anlama ve açıklama çabalarında ortaya

çıkar. Bir kentin sadece fiziksel görünümünü değil, aynı zamanda kültürel, sosyal, tarihsel ve ekonomik boyutlarını anlamak için kavramlara başvurmak gerekir.

Görsel temsiller ise kavramları somutlaştırmada önemli bir role sahiptir. Bir kavramın görsel olarak temsil edilmesi, o kavramın daha anlaşılır hale gelmesine yardımcı olabilir. Kavramın ilişkiler ağındaki karmaşıklığı ve etkileri anlatmak için haritalar, grafikler veya infografikler kullanmak, o kavramın anlaşılması için önemlidir.

2.2 Kavramsal Değişimler ve Temsil

Temsil kelimesi çoğunlukla, tasvir etme, ifade etme, yeniden sunma, benzerlik, eşdeğer olma, yerine geçme gibi kavramları içerir. Akın (1986), temsil kavramının sözlük anlamının ötesinde, iki önemli tanımının bulunduğu dikkat çeker. İlk tanıma göre, bir terimi ya da bir olguyu, karakter, sembol ya da benzeri ifade biçimleriyle betimlemek anlamına gelir. İkinci tanıma göre ise temsil etmek, akılda canlandırmak ya da tasvir etmek, sunmak anlamına gelir. Bu tanımlar bağlamında, "temsil" kelimesi, konu edindiği bir olguya gönderme yapan bir sembol olarak ortaya çıkar. Bununla birlikte diyagram kavramının da anlamının sabit olmadığı, mimarlık disiplini içerisindeki kullanımının değişim içerisinde olduğu tespit edilmiştir (Altınbaşı, 2019). Aslında tam da bu değişkenlik, diyagramların esnek ve yaratıcı kullanımını teşvik eder ve tasarımın ve iletişimin gücünü artırır.

Gürer'e (2005) göre, mekânsal temsiller çoğu zaman yaşadığımız gerçekliğin dönüştürülmüş bir biçimini sunar ve bunu yaparken de bize sunma biçimlerini dayatır. Ayrıca, her temsil biçiminin kendisine özgü bir söylemi olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda, temsil ettiği gerçekliğin diliyle kendini ifade eder ve her gerçeklikle birlikte kendini yeniden biçimlendirir. Temsil, bir sembol olarak, gerçek bir nesne, durum, eylem veya bunların yan ürünlerine gönderme yapar. Temsilin akılda canlandırılma eylemi ise,

kabul görmüş uzlaşımlar ve anlayışlar aracılığıyla ilgili gerçeklikle ilişki kurar. Temsiller sayesinde gerçekliklerin belirli özellikleri üzerine odaklanabilir ve genelleştirmeler yapılabilir (Gürer, 2005).

Temsil ile dil bir arada anlam kazansa da moderniteyle beraber işlev ile biçim, düşünce ile tasarım, duygusal yaşamla gündelik yaşam arasındaki yarıklık giderek büyümüştür. Dil tüketilmiştir, bu sebeple kuramda dil anlamını yitirmiştir. Kuramın sürdürülmesi görevini özellikle mimarlıkta diyagram üstlenmiştir. Bu tez çalışması, sadece dilsel ifadelerle sınırlı kalmayarak, kenti anlamak ve anlatmak için farklı araçlardan da faydalanmayı amaçlar. Dil, kavramların ve düşüncelerin iletilmesi için güçlü bir araç olmakla birlikte, karmaşık ilişkileri ve yapıları tam olarak ifade etmede bazen yetersiz kalabilir. Bu nedenle, tezde kentin anlaşılmasına ve anlatılmasına yardımcı olması için temsil yöntemlerine başvurulmuştur. Diyagramlar, bu temsil yöntemlerinden biridir. Diyagramlar, verilerin organize edilmesine, ilişkilerin anlaşılmasına ve farklı değişkenler arasındaki etkileşimlerin gösterilmesine yardımcı olacak, kentin dönüşümünü anlatırken dilin sınırlamalarını aşacak ve okuyuculara kavramsal değişimleri daha anlaşılır ve etkili bir şekilde sunma imkânı sağlayacaktır.

Derrida yazı, "sonsuz anlama" işaret eder, demektir. Sonsuz anlama işaret edebilecek derecede belirsiz göstergeler çözümlenemezler. Sonsuz anlam hiç anlam demek olur (Paker, 2017). Örneğin Covid-19 pandemisi sonrası ortaya çıkan *dayanıklı kent* kavramı aslında kentin direnç göstermesini değil, kentin dayanıklılığını vurgulamaktadır. Aynı zamanda olumsuz olaylar, krizler veya stresli durumlar karşısında kentin esneklik göstererek etkileri yok etme, uyum sağlama ve hızlı bir şekilde toparlanma yeteneğini ifade eder. Chelleri, sosyo-ekolojik sistemi içerecek şekilde kavramın genişlemesinin farklı bir şekilde tanımlamaya gidilebilmesine neden olduğunu

belirttiği çalışmasında, dirençli kent kavramının sık sık yalnızca fonksiyonların ve yapının devam ettirilme kapasitesini anlattığını, kentsel direnç kavramının ise direnç (sistemin devamlılığı), değişim (sistemin artan değişimi) ve dönüşüm (sistemin yeniden yapılandırılması) bakışını içerdiğini vurgulamaktadır (Kavanoz, 2020).

Krizlerle başa çıkmak için önceden kabul edilmiş dayanıklılık kriterleri, yeni bir kriz durumunda yetersiz kalabilir ve kentlerin daha esnek, daha dirençli ve farklı kavramlarla ilişkilenebilir. Kentlerin dayanıklılık, dirençlilik ve kırılganlık diyalektiği, aslında kentlerin sürekli bir öğrenme sürecinde olduğunu gösterir. Krizler ve değişimler, kentlerin zorunlu olarak yeni durumlara uyum sağlamasını ve mevcut kavramların sorgulanmasını gerektirir. Bu durum, kentlerin kavramsal ve ilişkisel düzeyde değişip dönüşerek, yeni anlamlar ve bağlantılar kurmasına yol açabilir. Bu süreç, kentlerin dinamik ve çok boyutlu yapılarını yansıtan bir şekilde kavramların ve ilişkiler ağının da değişim ve dönüşüm geçirmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, kavramların zaman içinde geçirdiği kırılmalar, toparlanmalar ve parçalanmalar süreçlerin kentsel direnç ve dönüşümün dinamik doğasını daha iyi anlamamıza olanak tanır.

Kentler kompleks ve çok boyutlu yapılar olduğundan, içerdikleri kavramlar ve ilişkiler ağı da genellikle karmaşıktır. Kentlerdeki kavramsal ilişkiler ağı, çeşitli faktörler tarafından etkilenir ve şekillendirilir. Bunlar arasında kentsel planlama prensipleri, sosyal ve kültürel dinamikler, ekonomik faktörler, çevresel etkiler ve politik süreçler yer alır. Kentin fiziksel bileşenleri, mekân kullanımı, toplumun ihtiyaçları, tarihsel ve kültürel bağlam gibi faktörler, kavramsal ilişkilerin oluşumunda etkili olabilir.

Kentteki kavramsal ilişkiler ağı yalnızca kavramların anlamlarıyla değil, bu anlamların üretildiği bağlamsal zeminle de şekillenir. Kavram, anlam ve bağlam bir üçlü olarak, kentsel düşüncenin inşa edici bileşenleridir. “Bağlam”, burada yalnızca fiziksel

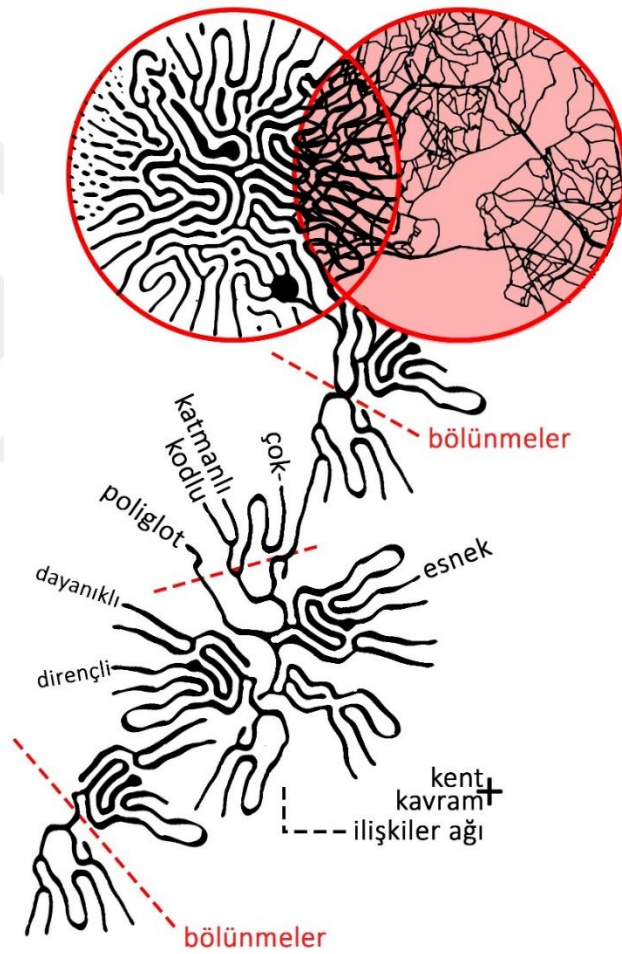
çevreyi değil; tarihsel birikimi, politik atmosferi, kültürel anlatıları ve gündelik pratikleri de içerir. Rem Koolhaas'ın Event Cities (1995) çalışmasında işaret ettiği gibi, çağdaş kentlerde anlam üretimi durağan formlar üzerinden değil, olaylar, geçicilikler ve çelişkiler üzerinden şekillenir. Bu durum, kentte kavramsal ağların sürekli devinim içinde olduğunu ve bağlamın yalnızca sabit bir zemin değil, aynı zamanda kavramların yeniden yazıldığı bir “olay alanı” olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla kavramsal ilişkiler ağı, sadece kavramlar arası ilişkiler değil, kavramların bağlamla olan gerilimli ilişkisini de içerir.

Kentteki kavramsal ilişkiler ağı; mekânlar arasındaki bağlantıları, işlevleri, sosyal etkileşimleri, algılanan anlamları ve deneyimleri içerebilir. Kentlerdeki kavramsal ilişkiler ağı, karmaşık bir şekilde örülmüş bir ağ gibi düşünülebilir. Bir kavramın diğer kavramlarla ilişkisi, dolaylı veya doğrudan bağlantılarla ve etkileşimlerle şekillenebilir. Bu ilişkiler ağı, kentteki anlam, kullanım ve deneyimlerin karmaşıklığını yansıtabilir. Bu bağlamda, kent yapısı gibi dallanan ve budaklanan kavramsal ilişkiler ağı, kentin çok boyutlu ve çeşitlilik arz eden özelliklerini kapsar. Bu ağ, kentin karmaşıklığını anlamak, planlamak ve yönetmek için önemli bir araç olabilir. Kendine özgü metropol özellikleriyle, bütün alan çalışmaları ve tasarım uygulamalarına konu olan “İstanbul” üzerine, konuyla ilgili yeni bilgi, spekülasyon, gelecek projeksiyonları, hipotetik ve alternatif sistemler ve tasarımlar üretmek için ‘*adoptogene*’ ‘*adaptiogenesis*’, ‘*kentsel elastikiyet*’ ‘*resilient*’ ve ‘*üretim-tüketim-geri dönüşüm*’ gibi kavramlar yol gösterici olmuştur (Paker, 2017).

Her gün farklı biçimlerde yeniden üretme gücüne sahip olduğunu varsaydığımız kentler, geçmişin, bugünün ve geleceğin izlerini üzerinde toplar. Karmaşık bir ağlar sistemiyle birbirine bağlanan ve sürekli etkileşim halinde olan dünya kentleri arasında,

palimpsest bir kent olan İstanbul, her an değişen, çevreyle eklemlenen ve ağlaşan yeni katmanlarla geleceğe taşınır (Turgut, 2021). Şekil 2.2, kavramların ve kentin birbirleriyle olan ilişkisini ve benzerliklerini görsel olarak sunarak, kentsel yapının nasıl bir kavramsal ağ üzerinden şekillendiğini ve bu ağdaki kavramların birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunduğunu göstermektedir.

Şekil 2.2 *Kavram & Kent Kümesi Benzerliği*

2.3 Kavramların Kentsel Deneyim İçindeki Katmanlı Değişimi

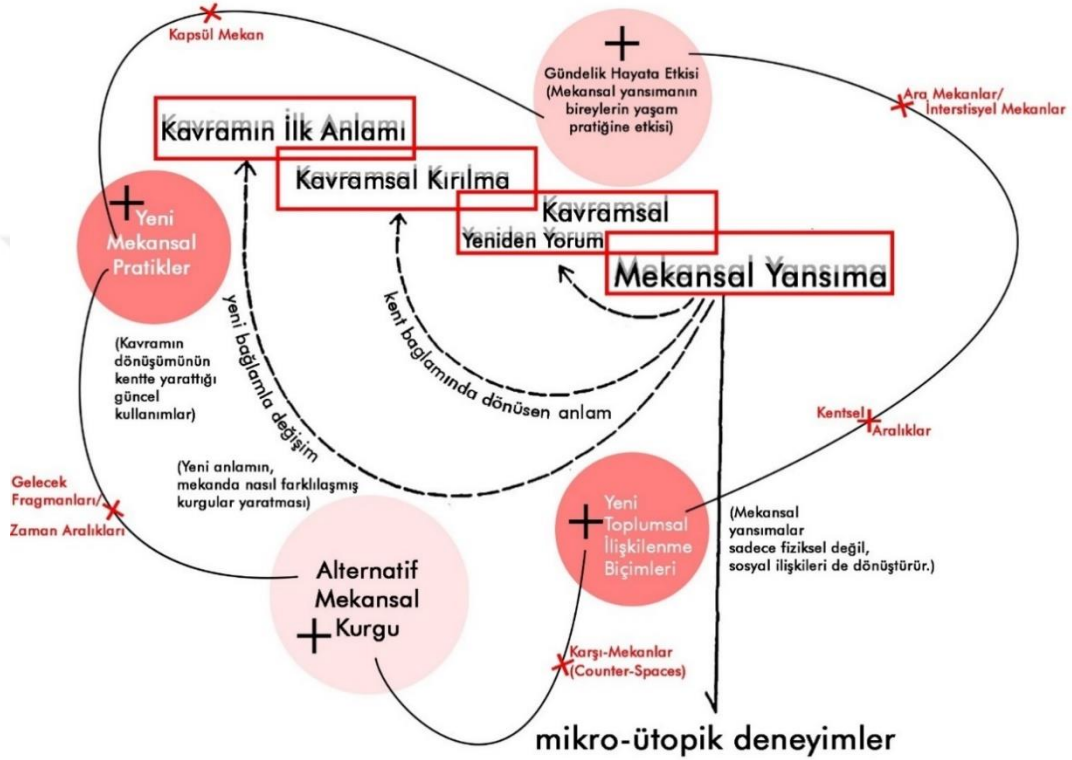
Kent deneyimi, yalnızca fiziksel mekânların değişimiyle değil, bu mekânları anlamlandıran kavramsal yapıların dönüşümüyle birlikte şekillenir. Başlangıçta soyut bir anlam düzeyinde var olan kavramlar, zamanla toplumsal pratikler, krizler ve gündelik

deneyimler aracılığıyla mekânsal gerçekliklere dönüşür. Bir kavram, yalnızca düşünsel bir inşa olmaktan çıkar; kentsel mekânda somut karşılıklar üreterek bedenleşir, görünür hale gelir. Bu süreçte kavram, salt bir anlam kategorisi olarak kalmaz; yaşanan krizler ve kırılma anlarıyla birlikte fiziksel form kazanır, mekânsal pratiklerin, mimari düzenlemelerin ve toplumsal örgütlenmelerin içinde yer bulur. Örneğin "özgürlük" gibi bir kavram, belirli tarihsel kesitlerde yalnızca bir ideolojik söylem olmaktan çıkarak, kamusal alanlarda, geçici mekânlarda veya kapsül mekân tasarımlarında fiziksel ifadesini bulur. Bu anlamda, kavramın dönüşümü yalnızca içeriksel bir genişleme ya da daralma değil; aynı zamanda mekânsal bir tezahür sürecidir. Kavram, toplumsal olaylar ve kentsel kırılmalar aracılığıyla hem anlamını yeniden üretir hem de kentin dokusu içinde fiziksel olarak yerleşir. Bu bağlamda, kavramların değişim sürecini analiz etmek, yalnızca dilsel bir evrimi değil, anlamın mekâna dönüşerek kentsel deneyimi yeniden kurma biçimlerini de anlamayı gerektirir.

Bazı kavramlar, o kavramı insanların gündemine taşıyan bireylerin kavrama yüklediği anlamın çok ötesine geçer ve farklı anlamları ifade etmek için bir araç haline gelir. Hatta kavramın gündemde olması nedeniyle kavramın çerçevesini çizmeye çalışanlar bile, onun farklı kavramlarla ilişkisini kurup sınıflandırmaya çalışırken, kendi önceki bilgilerini kısmen değersizleştirip, güncel konuşmalarında bu yeni kavrama başvururlar. Bu durumda kavram, eski tartışmaları da içine çekerek onları basitleştirir ve tekrar değerlendirir. Bu şekilde kavramın tanımlanma biçimleri üzerinden tartışmalar ve farklı görüşler ortaya çıkar. Tabii ki, kavramın bunu tek başına gerçekleştirdiğini söylemek mümkün değil, ancak kavramın toplumsal arka planı ve üzerine yoğunlaşan mücadele, onu bu seviyeye taşır. "...acaba bu kavram diğer pek çok kavram gibi moda

olup sonra gelip geçecek mi, yoksa kurtuluş günlerinin ve tarihin önemli bir kırılma noktasını mı temsil ediyor?” (Gündoğan, 2006).

Şekil 2.3 Kavramın Çok Katmanlı Yolculuğu

Var olmak beraberinde kesintisiz bir değişimi getirir. Bu değişimin hızı günümüzde kentliyi, çok sayıda ve benzersiz kırılma anlarına tanık etmektedir. Bu kırılmalar kentte temkinli ve kontrollü şekilde gerçekleşmeyebilir. Dolayısıyla her seferinde 'yeni' olanı tariflemek ve anlamak zorlaşır.

Dolayısıyla *yeni durumları, yeni kenti, yeni mimarlığı* anlamak için kavramlara ihtiyaç duymaktayız. Bu kavramların oluşum, dönüşüm, yeni anlam kazanma, anlamını yitirme gibi süreçleri vardır. Bu süreç, kavramın karmaşık rotalar çizerek başka sorunların içinden ve çeşitli düzlemlerin üzerinden geçmesi ile oluşur. Bu değişim ve dönüşümler

rastgele gerçekleşmez, kırılma anları vardır. Kırılmadan sonra kavramlar zaman içinde farklı anlamlar kazanabilir, kavramların anlamı genişleyebilir veya daralabilir.

Bu yüzden geleceği öngörüp, alternatif yaşam biçimleri kurgularken; değişimin sürekliliğinin bilincinde olmak ve geçmişten kopmamak önem arz etmektedir. Değişim sık sık ve sürekli. Güvenç, süreklilik olgusunun ancak değişim yoluyla ya da süreciyle gerçekleştiğinin savunulabileceğini belirtmiştir (Güvenç, 2002). Değişime-dönüşüme sebep olan kırılma anları sıralı bir zincir gibi kentte “yeni” durumları meydana getirir. Bu kırılmalar yeniden yapılanmaya teşvik edicidir. Kırılmalar bölgesel olarak izole edilemediği gibi kentin çeşitli noktalarını büyük bir alanda, farklı biçimlerde etkileyebilir.

Kavramlar kentin değişim dönüşümünü anlamak için önemlidir çünkü kavramlar, analitik bir araç olarak kullanılarak kentin karmaşık yapılarını analiz etmeyi, anlamlandırmayı ve tanımlamayı sağlar. Ayrıca, kavramsal bir çerçeve oluşturarak kentin geçmiş, şimdiki durum ve gelecek arasındaki ilişkileri anlamayı kolaylaştırır. Kentteki değişim, dönüşüm; sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziksel boyutlarda gerçekleşir. Kavramlar, bu değişimleri kategorize etmek, ilişkilendirmek ve açıklamak için bir çerçeve sunar. Kentteki farklı süreçler, olgular ve olaylar, kavramlar aracılığıyla anlamlandırılır. Kavramlar, kentin sosyal, kültürel ve mekânsal dinamiklerini anlamak için ortak bir dil oluşturur. Farklı disiplinlerden gelen bilgi ve perspektifleri entegre ederek kentin kompleks yapısını anlamak için bir yol sağlar. Kentteki sorunları tanımlamak, alternatif olanı belirlemek, stratejiler geliştirmek ve gelecek tahayyülleri oluşturmak için bir temel oluşturur.

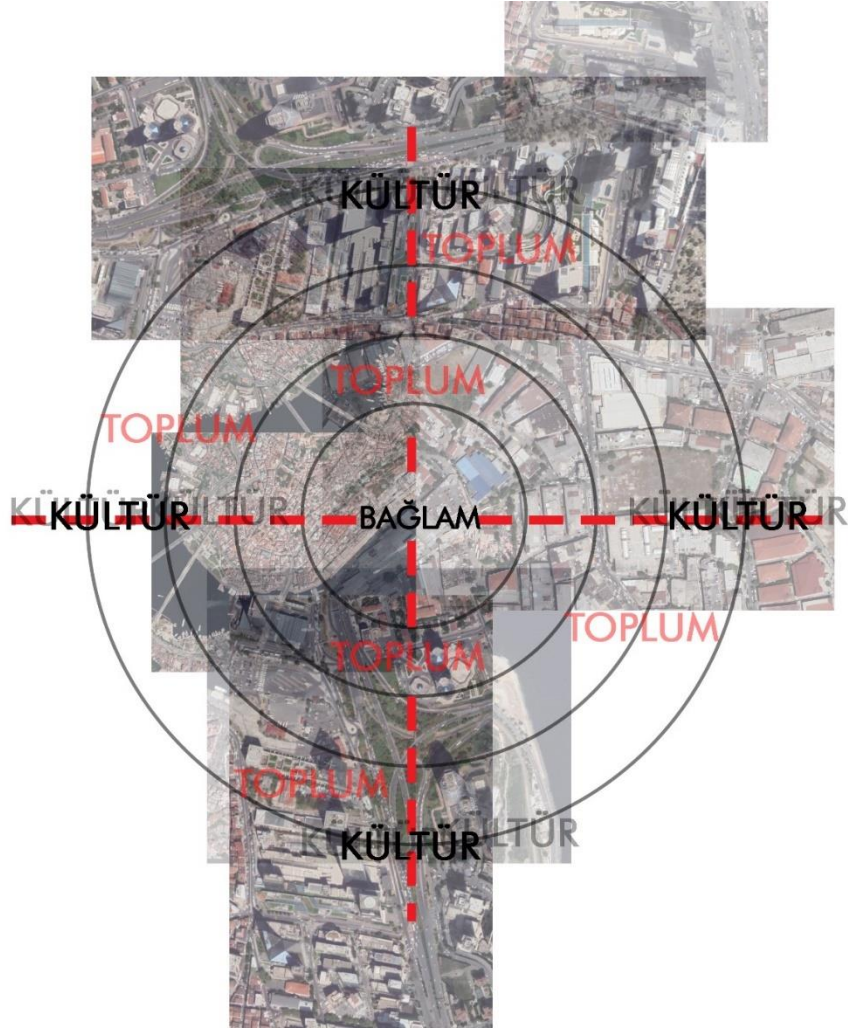
Kavram ilk akla geldiği üzere dil ile ilgilidir. İnsan düşüncelerinin temel taşıdır. Çok boyutludur. Sonradan öğrenilir. Kavram edinme, üretme, öğrenme karmaşık bir düşünce eylemidir. Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı olarak

tanımlanır. Kavram, eklemlleme, kesip biçme ve sürekli yeniden biçimlendirme işidir. Kavramlar bu şekilde biçim değiştirdiği gibi her kavram olayları da yontar. Her kavramın bir oluşum, dönüşüm, eski anlamına dönme, yeni anlam kazanma süreci vardır. Benzer şekilde, kent de bir dönüşüm süreci geçirir. Değişim kavramı, sözlük anlamına göre belirli bir zaman dilimi içinde meydana gelen değişikliklerin toplamını ifade eder (<http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk>). Bu tanım, değişimin bir zaman sürecine bağlı olduğunu ve sürekli bir akışı temsil ettiğini gösterir. Bu süreç, değişimin temel niteliğini şekillendirir. Günümüzde, değişimi anlamak, geleceği tahmin etmek, kontrol etmek hayati bir öneme sahiptir. Var olanın özünü anlamak, iletmek ve geliştirmek, değişimin değerini gösterir. Dönüşüm kavramı ise sözlük anlamında farklı bir şekle bürünmek, başka bir duruma geçmek, dönmek veya değişmek olarak tarif edilir. Bu tanıma göre, her varlık için farklı bir hal alma durumu, canlı ve cansız varlıklar için geçerlidir. Değişim, süreç boyunca devam eder ve ortaya çıkan sonuç dönüşüm olarak adlandırılır. Bir önceki halinden farklı bir hale gelmesi, nesnenin veya olgunun dönüştüğünün bir işaretidir. Dönüşüm, sadece fiziksel değişimi değil, aynı zamanda anlamsal içeriği de içerir. İnsan yaşamında, fiziksel çevre ile etkileşimin yanı sıra anlamsal bağlar da bulunur. Bu nedenle, fiziksel çevrenin değişmesiyle anlamsal bağların da değişmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda, insan süreç içinde çevresini değiştirirken aynı zamanda kendini de değiştirir. Bugün dünya nüfusunun büyük bir bölümünün kentlerde yaşaması, büyük bir değişimi ifade eder. Bu nedenle, günümüz kentlerinin yeniden yapılanma süreçlerinde, fiziksel değişikliklerin yanı sıra toplumsal değişiklikler de önem arz eder (Çakır, 2006).

Kavramlar da kent de, çok katmanlıdır. Kavramlar, zihinde soyut ve genel tasarımları olarak var olurlar. Benzer şekilde, kentin de sürekli yeniden yazılan, silinen üst üste, yan yana, iç içe farklı tarihsel, kültürel ve sosyal katmanlara sahiptir. Kentin

geçmişi, şimdiki durumu ve geleceği bir arada bulunabilir. Kavramlar ve kent, birbirleriyle etkileşim içindedir. Kavramlar, birbirleriyle ilişkili olarak kullanılır ve anlam kazanır.

Şekil 2.4 *Kavramın Katmanlı İnşası: Toplum, Kültür ve Bağlam*

Benzer şekilde, kentteki değişimler ve dönüşümler, farklı faktörler ve etkenler arasındaki karmaşık ilişkiler sonucunda ortaya çıkar. Kentteki sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziksel dinamikler birbirini etkiler ve kentteki dönüşüm süreçlerini şekillendirir. Bu nedenlerle, kent ve kavramlar arasında benzer süreçler ve etkileşimler bulunmaktadır. Her ikisi de sürekli dönüşüm, katmanlılık ve ilişkisel yapılar üzerinden var olurlar. Kavramların deforme olarak elastikiyet kazanması toplum, kültür, bağlam üçlüsüne

bağlıdır. Kent ve mimarlık alanlarında yaşanan kavramsal değişim ve dönüşümleri incelenmiş ve bu değişimin toplumun, kültürün ve bağlamın etkisiyle şekillendiği görülmüştür. Bu çok katmanlı etkileşim Şekil 2.4’de şematik olarak gösterilmiştir.

Kavramsal evrim, bir kavramın zamanla biçim değiştirerek elastikiyet kazanmasıdır; bu süreç, kentsel ve mimari alanlarda karşılaşılan çeşitli zorluklara ve değişen gereksinimlere uyum sağlama ihtiyacının bir yansımasıdır. Kavramların bu esnek dönüşümü, toplumsal ve kültürel dinamiklerle birleşerek yeni anlamların ve kullanımların ortaya çıkmasına olanak tanır. Kent ve mimarlık disiplinleri ise bu değişim sürecine uyum sağlarken, aynı zamanda toplumsal ve kültürel değerlere duyarlılığını korumak durumundadır. Bir kavramın elastikiyet kazanarak dönüşmesi, kimi zaman topluma, kimi zaman kültüre, kimi zamansa mekânsal bağlama daha sıkı tutunur. Ancak hangi yöne evrilirse evrilsin, bu dönüşüm hiçbir zaman tek bir kökten filizlenmez.

Kenti sayısız farklı parçanın bir arada yaşadığı bütünsel bir beden olarak düşünürsek, içerisinde kültürel, sosyal ve tektonik pek çok alt başlık barındırır. Bu çok katmanlı yapının her kırılma anında yeni anlamlar üretmesi kaçınılmazdır. Tam da bu noktada, kentte yaşanan kırılmaların ardından beliren “gelecek tahayyülleri” ya da “ütopyalar”, bu karmaşık yapıya yanıt arama çabası olarak ortaya çıkar. Ancak çoğu zaman bu tahayyüller, kenti bütünsel ve noktasal dinamikleriyle çözümlemeden sunulmuş, düzene getirmeyi amaçlayan ancak olanakları sınırlı sistematik fikirler olarak kalmaktadır.

Tarih boyunca ortaya çıkan arayışlar ve kavramlar, birbirinden ayrı düşünülemez; birbirlerini takip eden hatta iç içe geçmiş süreçlerde ortaya çıkmıştır. Kendinden önceki cevapları geliştirmeyi ya da onlara karşı durmayı, daha eskiye odaklanmayı, bambaşka bir bileşene yoğunlaşmayı içeren arayışlar, değişim ve dönüşümü tetiklemiştir.

Yeni durumlar meydana geldiğinde kavram doğması, yok olması, kavramın anlamının daralması ve genişlemesi kentteki kırılmaların tetiklediği doğurgan, yaratıcı ve üretici süreçlerdir. Bu süreçler, karmaşık ve canlı bir organizma olarak kent yapısı ve yaşamı için lineer olmayan karmaşık bir dizgeyi andırır. Kent ve kentli yalnızca dıştan gelen kırılmalar/etkiler ile değil kendi içkin yapılarından kaynaklı olarak da değişip dönüşmektedir. Değiştirici etkilerin bir kısmına hiçbir tepki göstermeden uzun süre baş edebilir. Beklenmedik bir anda aynı etkiye açıklanamayan bir nedenle ve önden kestirilemez bir biçimde, radikal bir tepki de gösterebilir. Kentte yaşanan bir kırılma noktasında böyle bir akışın iyiye doğru mu, yoksa kötüye doğru mu gelişeceği de doğal olarak bilinmemektedir.

Evrendeki ilginç dizgelerin büyük çoğunluğu çevreleriyle enerji ve madde alışverişinde bulunan açık dizgelerdir. Değişme, düzensizlik (mutasyon) ve süreç ile fıkırdarlar (Gür, Ş. Ö. 1998). Bu yüzden kavram çiftlerini bir arada düşünmek, karşıtlıkları ile anlamak; akışı kesen, zedeleyen, şaşırtan aykırı düşüncelerin ortaya çıkmasını da sağlayacaktır. Belki de bu şekilde “sistematik geleceğin kentleri” modelleri üretmek yerine mikro-ütopyalar ile alternatif yaşam biçimleri kurgulamak daha anlaşılır olacaktır. Çünkü her kırılma anı yalnızca mekânsal düzenin değil, kavramsal dünyaların da yeniden yapılanmasına yol açar. Kavramlar bu süreçte sabitliklerini kaybeder, esner, dönüşür ve çoğu zaman yeni bağlamlara uyarlanarak yeniden doğarlar. Kentin içsel devinimiyle birlikte kavramlar da biçim değiştirir; kimi zaman parçalanır, kimi zaman yeniden örülür ve toplumsal bellekte yeni anlam katmanları oluşturur. Bu bağlamda, kırılma anları sadece bir sona değil, aynı zamanda yeni kavramların filizlendiği başlangıç noktalarına dönüşmektedir.

2.4 Kavramsal Zemin Üzerine Düşünsel Yönelim: Kentsel Ütopya ve Yeni Perspektifler

Kavramlar, insan zihninde ideal dünyalar yaratma potansiyeline sahiptir. Her kavram, bir ütopyayı çağırır çünkü kavramlar, gerçekliği aşma ve daha iyi bir dünya tasavvur etme arzusunun temsilidir.

Dil yalnızca bir iletişim aracı değil aynı zamanda düşüncelerimizi, kavramlarımızı ve gerçekliğimizi şekillendiren bir yapıdır (Wittgenstein, 1921, Proposition 5.6). Bu ifade, dilin yalnızca bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda düşüncelerimizi, kavramlarımızı ve gerçekliğimizi şekillendiren bir yapı olduğunu göstermektedir. Wittgenstein'a göre, dilin sınırları içinde kalan her şey anlamlıdır ve bu sınırlar, ütopyaların da inşa edildiği alanları belirlemektedir. Bu yaklaşım, kavramların düşünsel gerçekliğimizi biçimlendirmedeki rolünü vurgulamaktadır. Dolayısıyla, bir kavramın anlam dönüşümü aynı zamanda algısal bir evrimi de beraberinde getirmektedir. Kavramların dönüşümüyle birlikte kent deneyimi de yeniden biçimlenir ve yeni kavramsal aralıklar oluşur.

Düşünsel bakış kenti yalnızca fiziksel bir varlık olarak değil, aynı zamanda zihinsel, toplumsal ve dilsel bir oluşum olarak ele alır. Michel Foucault'nun '*heterotopya*' kavramı bu yaklaşımın temel örneklerinden biridir. Foucault, heterotopyaları toplumun düzenine alternatif mekânsal kurgu biçimleri olarak tanımlar; bu mekânlar, toplumun normatif yapılarının dışında yer alır ve toplumsal yapıların içsel gerilimlerini görünür kılar (Foucault, 1984). Heterotopya, gerçek ile hayal, norm ile sapma arasındaki sınırda konumlanarak, kavramsal kırılmaların mekânsal karşılığını oluşturur. Bu bağlamda, Henri Lefebvre'in "mekânın üretimi" kuramı da önemli bir kavramsal dayanak sunmaktadır. Lefebvre'e göre, mekân bir ürün değil, toplumsal ilişkilerin süreklilik içinde

yeniden üretildiği bir süreçtir (Lefebvre, 1974). Bu anlayış, ütopyaların yalnızca geleceğe dair tahayyüller değil, aynı zamanda gündelik yaşam pratiklerinin içinde kök salan potansiyeller olduğunu ortaya koymaktadır.

Diğer yandan Ernst Bloch'un "umut ilkesi", ütopyaların sadece nihai hedefler değil, yön gösterici düşünsel güçler olduğunu savunmaktadır. Bloch, ütopyayı, henüz gerçekleşmemiş olanın içimizde taşıdığı olanak olarak ele almakta ve ütopyaların bireylerin zihinsel dönüşümüne katkı sunduğunu ileri sürmektedir (Bloch, 1954). Bu yaklaşım, mikro-ütopyaların da bireyin gündelik yaşamı dönüştürme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Bloch'un düşüncesi, ütopyanın yalnızca büyük anlatılarla sınırlı kalmayıp, küçük, yerel ve gündelik deneyimlerde de var olabileceğini ortaya koymaktadır.

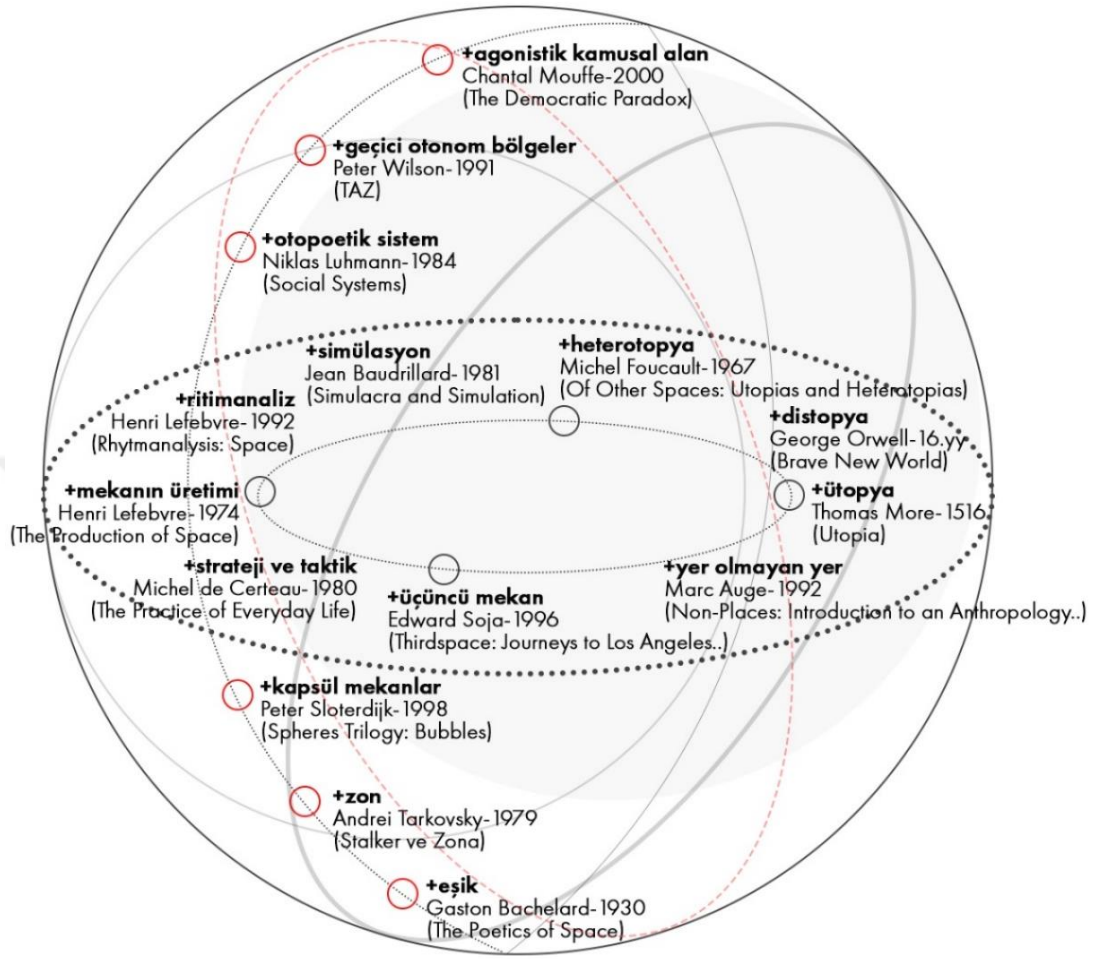
Modernite sonrası düşünürlerden Marc Augé'nin '*olmayan yer*' (*non-lieux*) kavramı, neoliberal kentsel dönüşümle birlikte ortaya çıkan kimliksiz, geçici mekânlara işaret etmektedir (Augé, 1992). Bu tür yerler, bireyin aidiyet ve anlam üretme kapasitesini aşındırırken, aynı zamanda alternatif ütopyaların arayışını da tetikler. Bu bağlamda, mikro-ütopyalar tam da bu boşlukta devreye girmekte: anlam üretimini yeniden canlandıran, geçici ama dönüştürücü mekânsal deneyimler olarak belirlemektedir.

David Harvey'in kapitalist kent eleştirisi de mikro-ütopyalara zemin sunan eleştirel düşünceyi desteklemektedir. Harvey, mekânın kapitalist üretim süreçleriyle metalaştığını ve kentlerin giderek artan eşitsizlikler ürettiğini belirtir (Harvey, 2008). Bu bağlamda, mikro-ütopyalar, kapitalist kent modeline karşı direnişin küçük ölçekli ve gündelik yaşamdan beslenen alternatifleri olarak önem kazanmaktadır. Son olarak, Bruno Latour'un nesne-ilişkisel yaklaşımı ve ekolojik düşünce, kavramların yalnızca insanlar arası değil, insanlar ve çevre arasındaki ilişkiler bağlamında da düşünülmesi gerektiğini

savunmaktadır. Latour, modernliğin ikiliklerine karşı çıkar ve insan-doğa, özne-nesne ayrımlarını sorgular (Latour, 1991). Bu yaklaşım, mikro-ütopyaların sadece toplumsal değil, aynı zamanda ekolojik ve çok katmanlı ilişkiler üzerine kurulu olabileceğini göstermektedir. Bu çok katmanlı düşünsel yapı, Şekil 2.5’de kavramsal bir küre biçiminde görselleştirilmiştir. Diyagramın dönüyormuş hissiyatı veren yapısı, bu düşünsel bakış-kavramsal eksenlerin sabit değil, etkileşim içinde olduğunu ve sürekli yeniden üretildiğini simgelemektedir. Bu döngüsel hareket, hem Lefebvre’in mekânın sürekli yeniden üretimi fikrine (Lefebvre, 1991) hem de Bloch’un ütopayı sürekli devinim halinde bir olanak olarak görmesine (Bloch, 1986) paralel düşmektedir. Her eksen, diğerini etkileyerek kendi çok yönlü doğasını görünür kılmaktadır.

Diyagramın küresel formu, başlangıçta biçimsel bir tercih olarak düşünülmüş olsa da, süreç ilerledikçe bu biçimin kavramsal düzlemde çok katmanlı bir anlam taşıdığını göstermiştir. Küre, yalnızca mekânın zihinsel bir haritası olarak değil, aynı zamanda ütopyanın yaşayan, dönüşen ve çok boyutlu doğasını yansıtan bir yapıya dönüşmüştür. Kavramlar arasında kurulan etkileşim ağları, düşünsel bakışın döngüsel doğası ve çok katmanlı mekânsal yansımaları, bu form sayesinde daha okunur hale gelmiştir. Kavramlar yalnızca eksenlere dizilmemiştir; aralarındaki ilişkiler de dönüşümün kendisidir. Bu bağlamda diyagram bir sabitleme değil, hareketin kendisini bir düşünsel harita olarak okuma çabasıdır.

Şekil 2.5 Kavramsal Küre: Mikro-Ütopyaların Dönüş Eksenini

Düşünsel zeminden türeyen mikro-ütopya kavramsal çerçevesi, yalnızca teorik bir arka plan sunmakla kalmamış; aynı zamanda daha somut ve disiplinler arası ilişkilere kapı aralamıştır. Bu bağlamda, kavramların yalnızca anlam evreninde değil, sosyolojik, mekânsal ve kültürel bağlamlarda da nasıl karşılık bulduğunu sorgulamak tezde önemli hale gelmiştir. Mikrodan makroya uzanan -ölçekler arası- bir düşünme biçimi, hem bireysel gündelik deneyimlerin hem de yapısal kentsel dinamiklerin analizine imkân tanıyarak daha bütüncül bir kavramsal yaklaşım geliştirmeyi mümkün kılmaktadır.

Kent olgusunu anlamak ve çözümlemek, yalnızca mimarlık ya da şehir planlama disiplinleriyle sınırlı kalamayacak kadar çok katmanlı ve çok aktörlü bir düşünsel çaba gerektirir. Bu bağlamda, kent kuramı, sosyoloji, mekânsal teori, felsefe ve antropoloji

gibi disiplinlerin birlikte düşünülmesi, hem kavramsal hem de ölçeksel bağlamda derinlemesine bir çözümleme olanağı sunar. Örneğin, Henri Lefebvre'in *The Production of Space* (1991) adlı çalışması, mekânın yalnızca fiziksel bir varlık değil, toplumsal ilişkilerle örülü bir üretim süreci olduğunu ortaya koyarak, mekânsal teoriyi toplumsal kuramlarla bütünleştirir. David Harvey (2008), neoliberal kentleşme süreçlerini mekânın metalaşması üzerinden okurken, sosyo-ekonomik yapıların mekânsal organizasyon üzerindeki etkisini vurgular. Aynı şekilde, Michel Foucault'nun heterotopya kavramı (*Of Other Spaces*, 1986), düşünsel bir düzlemde alternatif mekân tahayyüllerini gündelik yaşam pratikleriyle ilişkilendirir. Bu kuramsal arka plan, Arjun Appadurai (1996) gibi antropologların "mekânsal tahayyül" kavramlarıyla birleşerek, küreselleşen dünyada bireylerin ve toplulukların mekânla kurdukları ilişkileri kültürel bağlamda da kavramamıza imkân verir. Dolayısıyla, bu disiplinlerarası yaklaşım, kavramların çok ölçekli bağlamlarda nasıl etkileştiğini ortaya koymakla kalmaz; aynı zamanda günümüz kentlerinin karmaşık yapısını çözümleyebilmek için gerekli düşünsel zemini oluşturur. Dolayısıyla bir sonraki diyagram (Şekil 2.6), bu çok katmanlı düşünsel yapının kent kuramı, sosyoloji, mekânsal teori, felsefe ve antropolojiyle nasıl örüldüğünü görselleştirerek, kavramların ölçeksel bağlamdaki etkileşimini ortaya koymaktadır.

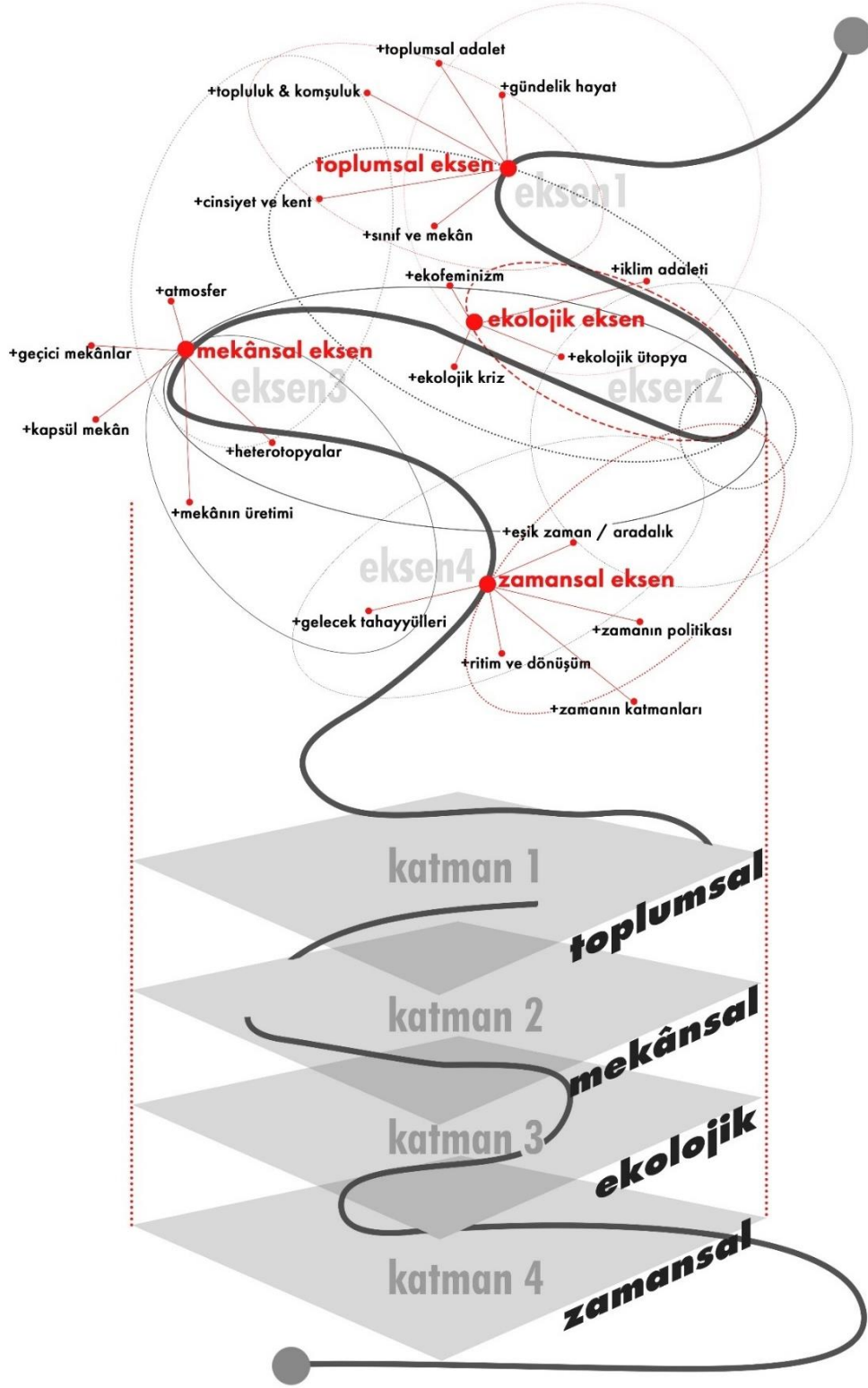
kavramıyla, bireyin kimlik, ilişki ve tarih bağlamında anlam kuramadığı geçici mekânlara işaret eder. Bu kavram, mekânın algılanış biçiminde yaşanan dönüşümün, özellikle ölçek ve tasarım düzeyinde önemli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.. Bu kavramlar, mekânı yalnızca fiziksel değil, zihinsel, toplumsal ve deneyimsel bir oluşum olarak yeniden düşünmeyi gerektirirken, aynı zamanda bu düşünsel altyapıdan mikro ölçekte filizlenen yeni mekânsal ve toplumsal imkânlarla da işaret etmektedir. Dolayısıyla ölçeksel ayırım, bireyin gündelik pratiklerinden kolektif yapılar düzeyine uzanan bir düşünsel hareketliliği temsil eder; böylece mikro düzeydeki dönüşüm potansiyelleri ile makro düzeydeki sistematik yapılar arasında dinamik bir etkileşim alanı kurmaktadır. Bu bağlamda, mikro-ütopyalar yalnızca tekil umut odakları değil, aynı zamanda daha geniş kavramsal bir altyapının kesişim noktası olarak belirlemektedir.

Bu ölçeksel yaklaşımla birlikte kent kuramı, sosyoloji, mekânsal teori, felsefe ve antropoloji disiplinleri arasında kurulan kavramsal bağlantılar da çok katmanlı bir analiz çerçevesi oluşturmaktadır. Sosyolojik bakış, ütopya kavramını toplumsal pratikler, normlar ve aidiyet biçimleri bağlamında ele alırken; kent kuramı bu ütopyaların mekânsal karşılıklarını analiz etmeye imkân sunar. Mekânsal teori ve felsefe ise, bu ilişkilerin zamansal, epistemolojik ve ontolojik boyutlarını derinleştirir. Antropoloji ise kültürel pratiklerin, ritüellerin ve mekâna dair kolektif anlam üretimlerinin izini sürerek mikro-makro ilişkisinin yerel dokularda nasıl somutlaştığını ortaya koymaktadır.

Bu çok katmanlı yapının inşasında, dört temel eksen ve dört katman birbiriyle iç içe geçerek ve zaman zaman çarpışarak dinamik bir ilişkiler ağı oluşturmuştur. Zamansal, mekânsal, toplumsal ve ekolojik eksenler; ütopya, heterotopya, yok yer, üçüncü mekân gibi kavramların şekillendiği farklı düzlemleri temsil ederken, her bir eksenin kendine ait düşünsel bakış, toplumsal ve kültürel anlamları da kritik bir rol oynamaktadır. Bu

eksenlerin her biri, kavramların dönüşümünü ve karşıtlıklarını anlamamıza olanak tanımaktadır. Ayrıca, bu eksenlerin üzerinde örülen katmanlar –yani, tarihsel, toplumsal, kültürel ve çevresel katmanlar– kavramların çok boyutlu yapısını ve farklı bağlamlarda nasıl anlam kazandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Şekil 2.7'de yer alan kavramsal doku, eksenler ve katmanlar arasındaki dinamik etkileşimin, kavramların yalnızca soyut teoriler değil, mekân, toplum ve ekolojiyle iç içe geçmiş ve sürekli evrilen olgular olarak karşımıza çıkmasına olanak sağlamaktadır. Tarihsel süreçte kırılmalarla çarpışan eksenler ve katmanlar bu bağlamda türemiş alt kavramları ile 3. Bölüm sonucunda genişletilmiştir.

Şekil 2.7 Kentin Kavramsal Dokusu: Eksenler ve Katmanlar

Tüm bu düşünsel zeminler, mikro-ütopyaların yalnızca mekânsal pratikler değil, aynı zamanda kavramsal kırılmalarla şekillenen, çok katmanlı düşünsel ve toplumsal deneyimler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda mikro-ütopyalar, yalnızca bir mimari ya da kent tasarım nosyonu değil, aynı zamanda bir düşünme, eleştirme ve alternatif üretme biçimi olarak anlaşılmalıdır.

Mikro-ütopyalar, yalnızca küçük ölçekli ütopyalar değildir; aynı zamanda zamansal, mekânsal, toplumsal ve ekolojik düzlemlerin kesişiminde oluşan çok katmanlı kavramsal oluşumlardır. Bu bağlamda, ütopyaların dönüşümünü anlamak için dört temel eksen üzerinden düşünmek mümkündür: **zamansal, mekânsal, toplumsal ve ekolojik eksenler**. Her bir eksen, kendi içinde düşünsel bir altyapı ve eleştirel kavramsal katmanlar barındırır.

Zamansal eksen, ütopyaların tarihsel gelişimini, krizlerle şekillenen kırılma anlarını ve gelecek tahayyüllerini içerir. Ütopyalar, sadece geleceğe dair ideal projeksiyonlar değildir; aynı zamanda geçmişin izleriyle şimdiye dokunan tahayyül biçimleridir. Ernst Bloch'un "Henüz Olmayan" kavramı (Bloch, 1954) ve ütopyaların umut üretme işlevi, bu düzlemi tanımlar. Pierre Nora'nın "hafıza mekânları" (Nora, 1984) kavramı ise, geçmişin bugünde nasıl maddileştiğini ve zamanın katmanlı yapısını vurgular. Bu bağlamda, mikro-ütopyalar zamanın çizgisel akışını kırarak "kairos" yani anın yaratıcı potansiyeli üzerinden varlık bulur.

Mekânsal eksen, ütopyaların kentle ve mekânla kurduğu ilişkiye odaklanır. Michel Foucault'nun "heterotopya" kavramı (Foucault, 1967), toplumun dışında ama ona ayna tutan mekânları tarif eder. Mikro-ütopyalar da benzer şekilde, normatif mekân düzenlerini sorgulayan, geçici ya da alternatif mekânsallıklar olarak ortaya çıkar. Pandemi sonrası dönemde sıkça karşılaştığımız "kapsül mekânlar", bireyselleşmiş,

sterilize edilmiş yaşam üniteleri olarak bu yeni mekânsal tahayyülün izlerini taşır. Aynı zamanda Lefebvre'in mekânın toplumsal üretimi düşüncesi (Lefebvre, 1974) ile birlikte ele alındığında, mikro-ütopyaların gündelik pratiklerle örülen alternatif alanlar olduğu görülür.

Toplumsal eksen, ütopyaların sadece fiziksel değil, toplumsal bir inşa süreci olduğunu gösterir. Michel de Certeau'nun gündelik hayatın taktikleri üzerine geliştirdiği kuram (Certeau, 1980), mikro ölçekteki direniş biçimlerini anlamada önemli bir referanstır. Richard Sennett'in kolektif yaşam biçimlerine dair çalışmaları (Sennett, 2012), mikro-ütopyaların sadece mekânsal değil, toplumsal bağlamda da yeni ilişkilene biçimleri sunduğunu gösterir. Judith Butler ve Elizabeth Grosz'un bedenın mekânla ilişkisine dair teorileri ise, kamusal alanın dönüşümünde bedenin politik bir özneye dönüşmesini ön plana çıkarır.

Ekolojik eksen, son yıllarda ütopya tahayyüllerinin doğayla ilişkisini yeniden kurmaya çalıştığı düzlemdir. Jan Gehl'in insan merkezli kent tasarımı yaklaşımı (Gehl, 2010), sürdürülebilir ve yaşanabilir kent ütopyalarının temelini oluşturur. Rosi Braidotti'nin posthümanizm düşüncesi (Braidotti, 2013), ütopyaların artık insan merkezli olamayacağını, doğa, insan ve teknoloji arasındaki sınırların yeniden düşünülmesi gerektiğini öne sürer. Ekofeminizm ve çevresel adalet gibi yaklaşımlar, mikro-ütopyaların ekolojik hassasiyetlerle şekillendiğini göstermektedir.

Bu dört eksen, mikro-ütopyaların yalnızca birer alternatif yaşam önerisi değil; aynı zamanda çok katmanlı kavramsal dokular olduğuna işaret eder. Bu dokular, zamansal süreksizlikler içinde, mekânsal karşı-mekânlarda, toplumsal mikro direniş biçimlerinde ve ekolojik farkındalık alanlarında örülür. Böylece mikro-ütopya, kent yaşamının sıradan yüzeyinin altında, çoğu zaman geçici, görünmez ama dirençli bir

tahayyül formu olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla ütopyalar, yalnızca soyut gelecek tasarımları değil; mekâna, bedene, zamana ve doğaya dokunan bir düşünme biçimidir.

Bu düşünsel zemin, tezin ütopya kavramıyla devam etmesini yalnızca mantıksal bir tercih olmaktan çıkarıp, bir zorunluluk haline getirmiştir. Çünkü bahsedilen tüm eksenler yalnızca mevcut olanın analizine değil, aynı zamanda *olabilecek olanın tahayyülüne* işaret eder. Bu tahayyül, yalnızca eleştirel bir perspektif sunmakla kalmaz, aynı zamanda yeni bir dünya kurma arzusunu da içinde taşır.

Ütopyalar tam da bu noktada devreye girmektedir: onlar, kavramların sınırlarını aşma, düşünceyi yalnızca analiz düzleminde değil, yaratım ve dönüşüm düzleminde de kurma biçimidir. Wittgenstein'in (1921) "Dilimin sınırları, dünyanın sınırlarıdır" ifadesi, yalnızca mevcut dünyayı kavramanın değil, yeni dünyaları tahayyül etmenin de kavramsal bir alan gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, kavramlar ütopyalarla birleştiğinde, yalnızca soyut düşünce alanlarını değil, kentsel ve toplumsal dönüşüm tahayyüllerini de mümkün kılmaktadır.

Her kırılma anı, yalnızca bir sona değil; aynı zamanda yeni başlangıçlara, yeni tahayyüllere zemin hazırlar. Foucault'nun heterotopya kavramı (1967), elbette bu dönüşümlerin mekânsal çoğulluklarını okumak açısından önemli bir çerçeve sunar. Ancak heterotopya, daha çok var olan mekânsal düzenin içinde yer alan, alternatif, dışarıya çekilmiş, çoğu zaman marjinal alanlara işaret eder. Heterotopya, mevcut düzenin içinde bir tür aynalama ya da sapma alanı üretir, fakat doğrudan bir dönüşüm iradesi taşımaz; bir eleştirel yansıma alanıdır, fakat yeni bir kurucu tahayyül değildir.

Oysa bu çalışmada önerilen yönelim, yalnızca mevcut düzene dair eleştirel okumalar yapmakla sınırlı değildir; aynı zamanda yeni olasılıklar üretmeye ve *mekânı* dönüştüren kavramlar ortaya koymaya yöneliktir. Bu nedenle mikro-ütopyalar,

heterotopyalardan farklı olarak, yalnızca var olanı sorgulamakla kalmayıp, gündelik yaşamın içinde köklenen, dönüşüm potansiyeli taşıyan, deneyimsel ve yaratıcı karşı-mekânlardan söz etmektedir.

Mikro-ütopya, tam anlamıyla eleştirel düşünce ile yapıcı tahayyülün kesişimidir. Bu bağlamda, mikro-ütopyalar yalnızca büyük ideallerin küçük izdüşümleri değildir; aynı zamanda, kavramların zamansal, mekânsal, toplumsal ve ekolojik düzlemlerde kurduğu yeni arayüzlerdir. Bu tezin çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu arayüzler kavramsal bir dokuma halini alarak, hem geçmişin izlerini hem de geleceğin yönelimlerini bünyesinde taşır.

Dolayısıyla ütopyalara yönelmek, yalnızca bir tematik ilerleme değil; başından beri örülen düşünsel zemin üzerine kurulu bir düşünsel gerekliliktir. Çünkü her kavram, belirli bir dünya tahayyülünü içerir; ve her kırılma anı, bu tahayyülün sınırlarını yeniden çizme fırsatıdır. Kentin geçirdiği dönüşümler, yalnızca fiziksel yapılarla değil, ideallerle, hayal edilen yaşam biçimleriyle, dil ve kavramlar aracılığıyla yeniden inşa edilir. Bu nedenle, ütopyalar artık büyük ve kapalı sistemler değil; gündelik pratiklerde filizlenen, kavramsal zeminde dokunan mikro-ütopyalardır.

Thomas More'un *Utopia* (1516) adlı eseri, Platon'un *Politeia* (*Devlet*) ve Le Corbusier'in *Ville Radieuse* (Radiant City) projesi, insanlığın ideal bir yaşam düzeni kurma yönündeki tarihsel arayışlarının simgesel örneklerindendir. Kavramların her biri, bir ütopyayı ima eder; çünkü kavramlar, mevcut gerçekliği aşma ve daha iyi bir dünya yaratma arzusu ile biçimlenir. Bu arzunun dili dilin kendisidir; mekânsal karşılığı ise kent ve mimarlıktır. Fransız Devrimi (1789) ve Sanayi Devrimi gibi tarihsel kırılma anları, yalnızca toplumsal yapıları dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda yeni ütopyaların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ernst Bloch'un (*Das Prinzip Hoffnung*, 1954) da

belirttiği gibi, ütopyalar gerçekleşmese bile bireyi dönüştürür, yön verir ve geleceğe dair umut üretir. Dolayısıyla her kırılma, yalnızca bir sona değil; aynı zamanda yeni başlangıçlara, yeni ütopya tahayyüllerine zemin hazırlar.

Kentlerin hızlı değişim ve dönüşüm süreçleri, toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamiklerin sürekli olarak etkileşime girmesiyle şekillenir. Bu dönüşüm, yeni yaşam biçimlerini, alışkanlıkları ve değerleri doğurur. Kentsel alanlarda yaşanan bu değişimler, aynı zamanda bireylerin gündelik yaşam pratiklerini de dönüştürür. Bu noktada, ütopyalar sadece teorik ya da uzak geleceğe ait hayaller olmaktan çıkarak, kentteki fiziksel ve toplumsal mekânlarda somutlaşmaya başlar. “Mikro-ütopyalar”, bu dönüşümün küçük ölçekteki tezahürleridir.

2.5 Bölüm Sonucu

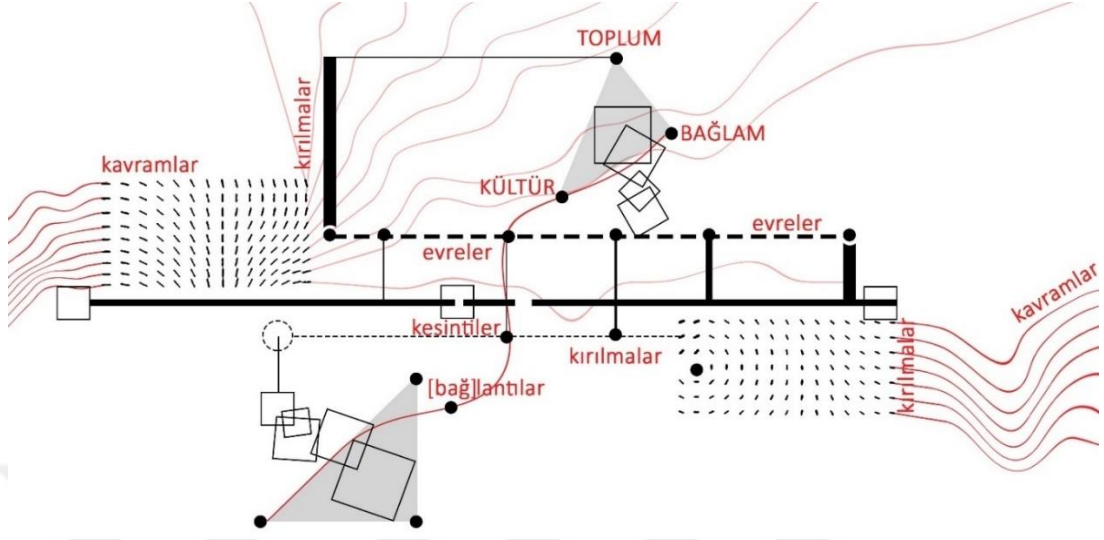
Bu bölümde, kent kavramının tarihsel süreçte geçirdiği kavramsal dönüşüm ele alınmış; modern kent olgusunun yalnızca fiziksel bir formdan ibaret olmayıp, çok katmanlı bir anlam alanına evrildiği vurgulanmıştır. Kentin sürekli dönüşen doğası, yalnızca mekânsal düzenlemeleri değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri, bireylerin deneyim biçimlerini ve kentsel tahayyülleri de dönüştürmektedir. Kentteki kırılma anları yalnızca yapısal değişimleri değil, aynı zamanda kavramsal yenilikleri de beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda, ütopya kavramı da dönüşerek yeni kentsel tahayyülleri şekillendirmiştir. Modernist ve büyük ölçekli ütopyalardan farklı olarak, çağdaş kent deneyiminde yere bağlı, geçici, esnek ve bireysel yönelimler ön plana çıkmıştır. Bu yönelimler, mikro düzeyde ortaya çıkan, küçük ölçekli alternatif yaşam ve mekân önerileri olan **mikro-ütopya** kavramı ile açıklanabilir hale gelmiştir. Mikro-ütopyalar; mevcut sistemin içinde, ona karşı ya da ona rağmen gelişen, gündelik hayat pratiklerinde

yer bulan yeni bir tahayyül alanı olarak kent kuramında özgün bir açılım sunmaktadır. Bu bağlamda, tüm kavramların, eksenlerin ve katmanların üst üste çakıştığı bir kent imajı hazırlanmıştır. Bu imaj, mekânın, toplumsal yapıların, ekolojik dinamiklerin ve zamansal süreçlerin kesişiminde şekillenen çok katmanlı bir yapıyı temsil etmektedir. Kavramlar arasındaki etkileşim, kent yaşamının her düzeyinde birbirini etkileyen dinamikler olarak karşımıza çıkar. Kentin fiziksel yapısı ve toplumsal ilişkiler, bir yandan mekânın varoluşsal temelleriyle, diğer yandan toplumsal, ekolojik ve zamansal yapılarla sürekli bir etkileşim içindedir.

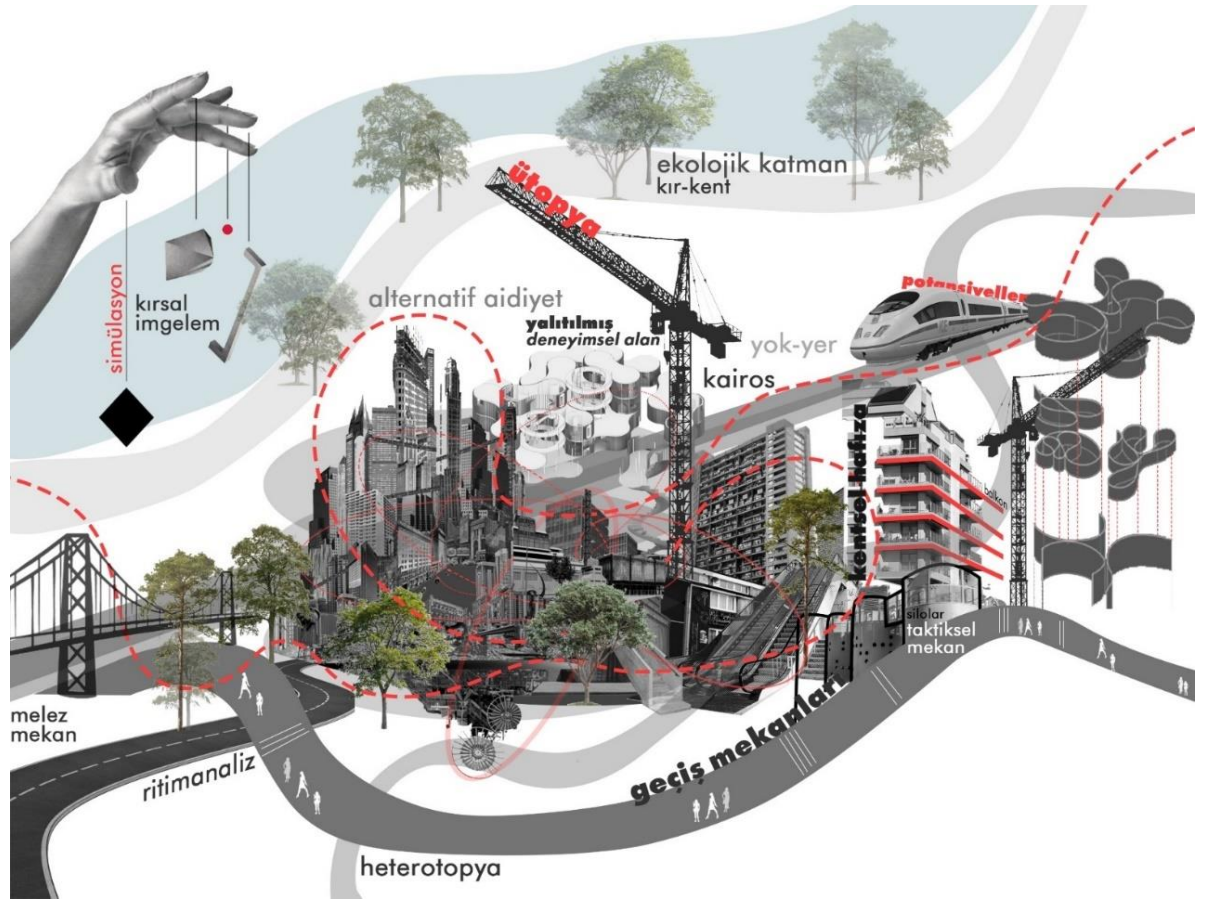
Tıpkı bu bölümde anlatılan katmanlar ve eksenlerin üst üste çakışması gibi, kent de benzer bir yapıya sahiptir: ağlar, etkileşimler, katmanlar ve dinamik süreçler arasında sürekli bir etkileşim halindedir. Kent, canlı bir organizma gibi, sürekli evrilen ve dönüşen bir yapıdır. Mekânsal, toplumsal, ekolojik ve zamansal boyutların kesişiminde şekillenir, her bir katman birbirini besler ve dönüştürür. Bu bağlamda, kent yalnızca fiziksel bir mekân değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, kültürel üretimlerin ve çevresel etkilerin bir araya geldiği dinamik bir ağıdır. Kentin her katmanı, tıpkı mikro-ütopyaların çok katmanlı yapısında olduğu gibi, birbirini etkileyen ve dönüştüren süreçleri barındırır, sürekli değişen bir yapı ortaya çıkar. Şekil 2.8, kentteki bu dinamik yapının ve katmanların nasıl birbirini etkileyip dönüştürdüğünü görsel olarak temsil etmektedir. Sonuç olarak, bu bölümde kentteki kırılma ve dönüşüm süreçlerinin kavramsal boyutu incelenmiş, bu süreçlerin yeni anlam üretimleriyle ilişkisi kurulmuştur. Kentte yaşanan kırılmalar (modernleşme, neoliberal dönüşüm, pandemi vb.) temel alınarak, bu kırılmaların toplumu, kültürü ve mekânı etkiler. Her kırılma belirli bir evreyi, bu evrede ortaya çıkan yeni kavramları ve bu kavramların bağlamsal ilişkilerini doğurur. Aynı zamanda kesintilere, süreksizliklere ve yeni arayışlara işaret eder.

Şekil 2.8 Kentteki Değişim ve Dönüşümü

Mikro-ütopya kavramı, bu yeni kavramsal aralıkları anlamlandırmak ve kentteki dönüşüm dinamiklerini yorumlamak adına önemli bir kuramsal çerçeve olarak ortaya çıkmıştır. Takip eden bölümlerde ise bu kavramsal zeminin tarihsel ve güncel örüntülerle nasıl pekiştiği detaylı biçimde ele alınacaktır. Şekil 2.9, kentin bu çok katmanlı yapısını ve kavramların birbirine temas ettiği dinamik ilişkiler ağını özetleyen bir temsil niteliğindedir.

Şekil 2.9 Dinamik ve Çok Katmanlı Kent İmaji

3. TARİHSEL SÜREÇTE KENT VE KAVRAMLARDA DÖNÜŞÜM: DÖRT EVRELİK BİR İNCELEME

Kentler, toplumsal, ekonomik ve teknolojik dinamiklerin etkisiyle sürekli değişen, dönüşen ve yeniden şekillenen yapılar olarak ele alınmaktadır. Ancak bu dönüşüm, kırılma anlarında hız kazanarak, mekânsal ve kavramsal çerçevede radikal değişimlere yol açar. Kentlerin evrimsel sürecinde, dönemler hem mekânsal üretim biçimlerini hem de kentsel deneyimi derinden etkileyen kavramsal dönüşümler yaratmıştır. Bu çalışmada ele alınan dört tarihsel evre, kentsel mekânın nasıl şekillendiğini ve yeni mekânsal ütopyaları anlamak için kritik bir çerçeve sunmaktadır.

Metropolleşme ve modernizm dönemiyle başlayan ve kentlerin planlı bir büyüme stratejisi izlediği süreci, küreselleşme ve neoliberal politikaların kent mekânını ticarileştirdiği ve özelleştirdiği aşamayı, COVID-19 salgınının kentsel mekânda kırılmalara neden olduğu ve yeni kamusal pratiklerini tetiklediği dönemi, son olarak ise pandeminin ardından yeni kavramlar ile şekillenen kent deneyimlerini kapsamaktadır.

Şekillenen kent deneyimleri ve tahayyül edilen gelecek söylemlerinde esneklik kavramının vurgusu büyük önem taşımaktadır. Esneklik, kentlerin karşılaştığı krizler ve belirsizlikler karşısında adaptasyon yeteneği olarak öne çıkarken, özellikle pandemi sonrası dönemde mekânsal üretim biçimlerinin değişmesine ve yeni toplumsal yapıların uyum sağlamasına olanak tanımıştır.

2. Bölümde kentin çok katmanlı yapının inşasında, dört temel eksen ve dört katmanın birbiriyle iç içe geçerek ve zaman zaman çarpışarak oluşturduğu dinamik bir ilişkiler ağı bulunmaktadır.

Bu diyagram üzerindeki katmanlar ve eksenler, tarihsel kırılmalar ile esneklik kavramına yönelik eleştirel irdelenmeler sonucunda yeni alt kavramların üretimine

olarak sağlamıştır. Bu diyagram, zamansal, mekânsal, toplumsal ve ekolojik eksenleri; aynı zamanda ütopya, heterotopya, yok yer ve üçüncü mekân gibi kavramların şekillendiği farklı düzlemleri temsil etmektedir. Her bir eksen, kendi toplumsal ve kültürel anlamlarıyla kentin kavramsal dokusunun inşasında kritik rol oynamaktadır. Model, dört eksen ve dört katmanın birbirleriyle iç içe geçmesi üzerine temellendirilmiş bütünlük bir çerçeve sunar. Tarihsel süreçte yaşanan kırılmalar, Lefebvre (1974), De Certeau (1980) ve Harvey (1973) gibi kuramcıların öne sürdüğü esneklik kavramıyla birleştiğinde, bu kavramsal yapı yeni alt kavramların ve anlam alanlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Genişlemiş çerçeve, kavramlar arasındaki kesişimleri ve eksenlerin iç içe geçişini detaylı biçimde ele alarak, kentsel dönüşümün dinamik yapısını ve kent düşüncesinin evrimini ortaya koymaktadır. Örneğin; Lefebvre (1974), mekânın toplumsal üretiminin dinamik, sürekli değişen ve yeniden üretilen bir süreç olduğunu savunurken, De Certeau (1980) kent yaşamının günlük pratiklerinde esnekliğin, bireylerin mekânsal direniş ve uyum stratejilerinin temel unsurlarından biri olduğunu ortaya koyar. Buna ek olarak, Harvey (1973) kentsel adalet ve mekânsal dönüşüm süreçlerini incelerken, kentlerin kırılmalara verdikleri tepkilerin, esnek yapıların ve beklenmedik adaptasyon stratejilerinin kentsel dönüşümün merkezinde yer aldığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, esneklik kavramı, bu çalışmanın temel çerçevesinde kentsel dönüşümün dinamiklerini şekillendiren merkezi bir unsur olarak ele alınmaktadır; zira esneklik, kentlerin farklı evrelerdeki kırılmalara verdikleri yanıtlar ve bu yanıtların gelecekteki mekânsal ve toplumsal yapıları nasıl dönüştürdüğüne dair kritik ipuçları sunmaktadır.

Bu bağlamda, eksenler, katmanlar, kırılmalar ve esneklik kavramının üst üste, iç içe geçerek ele alınması, tez araştırmasının kentsel dönüşümün dinamik yapısını bütüncül olarak yorumlamasına temel oluşturmuştur.

3.1 Kentteki Değişim ve Dönüşümün Dinamik Yapısı

Kentte sonsuza dek geçerli bir “şimdi” veya tekrarı zorunlu bir “geçmiş” yoktur. Kenti bu monotonluktan çıkaran, değişim-dönüşümün ta kendisidir. Kenti, geçmiş, şimdi ve geleceğin bir akış halindeki sürekliliği üzerinden düşünmek gerekir. Hem geçmişin hem şimdinin katmanları birikerek kent mekânını oluşturmaktadır ve bu mekânı anlamak için bu katmanları tek tek irdelemek, bir araya geliş biçimlerini anlamak gerekmektedir (Madanipour, 1996). Kentteki değişimin tek sabit unsuru, değişimin kendisidir. Geçmiş asla tamamen unutulamaz ve gelecek her zaman tamamen öngörülemez. Bu süreçte sosyal, ekonomik ve fiziksel etmenler ile ortaya çıkan değişimleri bütünsel olarak değerlendirmek gerekmektedir. Geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki organik bağlantıyı sürdürerek, sürekli bir döngü şeklinde düşünülmelidir. Bu süreklilik içindeki geri bildirim döngüsü, disiplinlerarası bir yaklaşım ve entegrasyon gerektirir. Geçmişte biriktirilen bilgi ve deneyimler, mevcut durumu anlamak ve gelecekteki öngörüler üzerinde çalışmak için bir temel sunar.

"...az çok uzun bir zaman sonunda, bu beden maddesi tamamen yenilenir, başka madde atomları ile değiştirilir; öyle ki her organik varlık hem hiç değişmez, hem de bir başkasıdır." (Engels, 1977)

Tanyeli, kentsel değişimin yalnızca fiziksel bir dönüşüm değil, aynı zamanda kent hafızasının bir parçası olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Tanyeli, 2012). Kentte mevcut olmayan yeni bir eklemeyi sadece bozulma olarak nitelendirmek, kentin ve toplumun sürekli değişen yapısını görmezden gelmek anlamına gelir. Değişim ve

dönüşümle ilgili önemli bir diğer kavram da sürekliliktir. Süreklilik, bir olgunun zaman içindeki değişkenlerinin farklılaşarak, belirli bir eğilimi izleyerek gelecekteki durumu oluşturacağı şeklinde açıklanır. Süreklilik, değişimle iç içe var olur ve bu kavram aracılığıyla geçmişteki değişim ile mevcut durum anlaşılır ve geleceğe dair tahminler üretilmeye çalışılır (Eraydın, 1994).

Kentler, sürekli bir dönüşüm ve adaptasyon içinde olduğundan, kentleri ifade eden kavramlar ve ilişkiler ağı da zaman içinde değişip dönüşmektedir. Değişim kaçınılmaz bir gerçektir ve kent mekânını bu süreklilik çerçevesinde ele almak zorunluluktur. Kent mekânı sabit ve durağan değil, aksine canlı bir organizma gibidir. Anlık olarak değişen ve evrilen kent mekânını bu perspektifle incelemek, farklı bakış açılarını da beraberinde getirir (Kutlay & Karadoğan, 2022).

Moore, en basit şekilde değişim duyumunun, önceki ve sonraki arasındaki farklılığı algılamayı sağladığını ifade etmiştir. “Zaman” ve “değişim” kavramı ona göre birbirinden ayrı düşünülmemelidir. Konut, mahalle, kent her biri kendi içerisinde canlı bir organizmadır. Bu organizmalar kendi içinde ve bir arada varlığını sürdürebilmek için değişime-dönüşüme muhtaçtır. Değişim, bilinenin artık farklı bir hal almasıdır ve bu farklı hal alış çeşitli büyüklüklerde olabilir. Kent-konut arasında var olan her ölçekte organizma sürekli değişim içindedir. Kent-mahalle-konut arasında ölçek farklılığının ötesinde, bir “parça-bütün *“parts and wholes”* ilişkisini kurgulamak da her birinde karşıtlıkların sunduğu zenginlik ve çeşitlilikten yararlanmak açısından önemlidir. Bu şekilde yeni durumlara karşı gelecekteki kentsel biçimlenme fikirlerinde “özgün bir birliktelik oluşturma” yaklaşımı oluşmalıdır. Bu tezde, kentsel biçimlenmedeki bu birliktelik ve etkileşimsel ilişki değişip dönüşürken sürekli bir bütünsellik arayışı ile irdelenmektedir.

Hannah Arendt'a göre, insanın geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurarak yaşadığı bir varlıktır (Arendt, 1958). Bu köprü, eylem yoluyla oluşturulabilir ve bu sayede insanlar arasında kamusal bir alan kurulabilir. İnsanın "insan dışı" bir dünyadan kurtulabilmesi ve kendine ait bir ev olan ortak bir dünyada yaşayabilmesi ancak bu şekilde mümkündür. Ancak eylem, öngörülemeyen ve belirsiz bir niteliğe sahip geçici bir etkinliktir. Bu geçiciliği tarih kalıcı kılar, böylece eylemin etkisi ve anlamı geleceğe taşınabilir (Arendt, 1970). Dolayısıyla kentteki değişim ve dönüşüm, kırılmalar ile ele alınırken ölçekler-arası değerlendirilmeli, geçmiş ile gelecek arasında köprü kurarken ise kentlinin eylemlerinin, toplumun yapısının, yaşayışının, anlam ve ihtiyaçlarının nasıl değişip dönüştüğü düşünülmelidir. Bu değişim ve dönüşüm süreci organizmanın doğasında yer alan sürekli bir olgudur. Son dönemlerde ise bu değişim ve dönüşüm süreci oldukça hızlanmış durumdadır.

G. Simmel (1996, aslen 1903 tarihli eseri), insanın modern yaşamla birlikte yaşadığı değişimi, yabancılaşmayı, yaşamın dış koşulları ile iç duyarlılığı arasındaki uyumsuzlukla açıklamaktadır. Metropol koşullarının etkisiyle şekillenen yaşamı tanımlarken, bilim, teknoloji, bilgi ve sanat alanlarındaki ilerlemelerin oluşturduğu nesnel kültürün hızlı bir biçimde gelişimi ile bireyin öznel kültürünün gelişimi arasındaki uyumsuzluğu vurgulamaktadır. (Simmel 1996). Teknolojide, bilimde ve iletişimde yaşanan hızlı gelişmelerle birlikte bu ivme daha da artmıştır. Bu hızlı tempoya ayak uydurmaya çalışırken sürekli iletişim halinde olup daha hızlı yaşar hale geldik. Bu durum, herhangi bir kırılma anında ortaya çıkan cevapların hızla tüketilip yeni cevapların aranma sürecini de hızlandırmaktadır.

Sürekli olarak yeni cevaplar arayışı içinde olmamız, değişimin hayatımızın bir parçası olarak varlığını sürdüreceğini ve hatta hızlanarak devam edeceğini

göstermektedir. Her arayışın, geçmiş, bugün veya gelecek için herhangi bir zamana özgü olmadığını anlamaktayız. Arayış içinde olmak, organizmanın canlılığını korumasını sağlar. Bu değişim ve dönüşüm süreci sayesinde kentler ve diğer organizmalar, kültürel, coğrafi, topografik ve diğer farklılıklarıyla yeni formlar alır. Bu dönüşüme tepki göstererek değişen kentler, kültürel ve coğrafi farklılıklarla donatılmış, yeni bir yapıya bürünür. Bu dönüşüm kaynaklı ölçekler arası farklılıklar, sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu açıdan bakıldığında, yeni durumlar ve dönüşen mekânlar ile kavramlar arasında, zaman-mekân ilişkisi, anlam ve iletişim açısından benzerlikler bulunmaktadır. Toplumsal yapının gelişimi ve değişimi, yeni biçimsel oluşumların takip edilmesiyle gerçekleşir. Farklı kültür ve anlayışlara sahip kullanıcılar, çevresel standartlar, yapı normları ve mekânsal düzenlemelerdeki değişimler, sürekli bir gelişim ve dönüşüm sürecini ortaya koyar (Apaydın, 2019).

Son yirmi yıl içerisinde, küreselleşme olgusunun her alandaki etkileri tetiklemesi, farkındalığımızın artmasına yol açmış ve bu farkındalığı somutlaştırma çabaları gündemde öne çıkmıştır. Teknolojinin ilerlemesi, insan yaşamını olumlu yönde etkilerken aynı zamanda sağlık ve sosyal olanakların daha yüksek düzeyde sağlanmasının yanı sıra, sosyal ve ekonomik açılardan büyük bir ayrışmanın da yaşandığı, kent içinde büyük bir zorluklar yumağı ortaya çıktığı bir dönemi yansıtmaktadır. Bu, birçok kent için ortak bir sorun alanını oluşturmaktadır (Çakır, 2006). Bu bağlamda, son yirmi yıl içerisinde küreselleşmenin etkileri, farkındalığın artışı, salgınlar, teknolojik ilerlemeler gibi faktörler, kentlerin ve kavramların tarih içerisindeki değişim ve dönüşüm süreçlerinde önemli kırılmalar yaratmıştır.

Bu dönüşüm sürecinde, kırılmalar kentlerin yeniden yapılanma süreçlerini tetiklemiştir. Tezde kırılmalarla (ekonomik krizler, küreselleşme, teknolojik gelişmeler,

iklim krizi, pandemi, toplumsal hareketler, göç, savaşlar ve doğal afetler gibi kentleri yeniden şekillendiren dönüm noktaları) kentsel mekânı ele alırken klasik ütopyalar yerine, günümüzün dinamik ve belirsiz yapısına uygun, esnek ve uygulanabilir mikro-ütopyalar üzerine düşünme gerekliliğini doğurmuştur. Kentlerin maruz kaldığı kırılmalar, sadece fiziksel mekânı değil, kentin işleyişine ve toplumsal etkileşimlere dair kavramları da dönüştürerek yeni pratiklerin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Bu bağlamda, çalışmada ele alınan dört tarihsel evre, bu kırılmaların kent ve kavramlar üzerindeki etkisini anlamak için seçilmiştir. Modernleşmeyle başlayan ve küreselleşme ile derinleşen dönüşümler, COVID-19 salgını gibi beklenmedik krizlerin ardından yeni mekânsal arayışları beraberinde getirmiştir. Bu kırılmalar, kentlinin kentsel mekâna yaklaşımını değiştirerek, geleneksel planlama anlayışlarının ötesinde esnek, katılımcı ve alternatif mekânsal üretim biçimlerini gündeme getirmiştir. Buradan hareketle, dört mikro-ütopya, bu dönüşümün yarattığı yeni ihtiyaçlara cevap veren, kent mekânına dair farklı deneyim alanları sunan alternatif pratikler olarak ele alınmaktadır.

Özellikle, pandeminin yarattığı ani kriz ortamı, kent mekanının geleneksel kalıplardan koparak esnek, çok katmanlı ve belirsiz yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu noktada, Giddens'ın (1990) modern toplumun refleksif doğası ve Foucault'nun (1980) güç ilişkilerine dair analizleri ışığında, kentlerin karşılaştığı kırılmaların ve dönüşümlerin, yalnızca kısa vadeli adaptasyon stratejileri değil, aynı zamanda uzun soluklu kavramsal değişimlerin temel göstergesi olduğu savunulmaktadır.

Bu çerçevede, her bir tarihsel dönem belirli kavramsal kırılmalara işaret ederken, kent mekanında meydana gelen dönüşümler ve özellikle esneklik temelinde şekillenen yeni üretim biçimleri, kentsel düşüncenin evriminde kritik bir rol oynamaktadır. Esneklik, bu bağlamda yalnızca fiziksel mekanlara değil, toplumsal pratiklere, kavramsal yapılara

ve gündelik yaşamın örgütlenmesine de sirayet eden çok katmanlı bir kapasite olarak öne çıkmaktadır. Kentin kavramlarla dönüşümü, bir önceki bölümlerde tartışılan toplumsal, kültürel ve bağlamsal dinamiklerin yanı sıra; tarihsel kırılmaların yarattığı evreler, bu evreler arasındaki kesintiler ve süreklilikler doğrultusunda şekillenen, karmaşık ve esnek bir yapı olarak değerlendirilmektedir.

3.2 Krizler, Kavramlar ve Kent: Kırılma Anlarında Kavramsal Esneklik

Kent, yalnızca fiziksel mekânların toplamı değil; aynı zamanda toplumsal ilişkiler, kültürel üretimler ve kavramsal inşalarla birlikte sürekli dönüşen bir organizmadır. Bu dönüşüm, çoğu zaman süreklilik içinde ilerleyen bir süreç gibi görünse de, tarihsel olarak belirli kırılma anlarında hız kazanır ve yapısal değişimlere yol açar.

Kent kuramı ve mimarlık disiplini, tıpkı esneklik kavramının çok katmanlı evrimi gibi her kırılma döneminde yalnızca biçimsel değil, kavramsal bir yeniden yapılanma süreci de geçirmiştir. Örneğin, modernleşmenin yükselişiyle birlikte kent planlamasında işlevsel ayrışma ve rasyonellik gibi kavramlar öne çıkarken, savaş sonrası dönemde “yeniden inşa”, “standartlaşma” ve “toplu konut” gibi kavramlar kent tahayyüllerini belirlemiştir (Harvey, 1989; Forty, 2000). 1970’ler ve 80’lerde ise bu düzenin eleştirisi olarak “adaptasyon”, “katılım” ve “esneklik” kavramları kuramsal literatürde görünür hale gelmiş, özellikle Habraken (1972), Hertzberger (1991) ve Jacobs (1961) gibi isimler, sabit ve otoriter planlama yaklaşımlarının yerine esnek, çoğulcu ve kullanıcı merkezli kentsel modeller önermiştir. Bu dönem, kavramsal esnekliğin kent ve mimarlık kuramına yerleştiği kritik bir eşik olmuştur.

Ancak esnekliğin kavramsal evrimi yalnızca planlama içi bir tercih olarak değil, doğrudan krizlerin tetiklediği bir zorunluluk olarak da okunmalıdır. Holling’in (1973) ekoloji alanında ortaya koyduğu “dayanıklılık” (resilience) kavramı, 1990’lardan itibaren

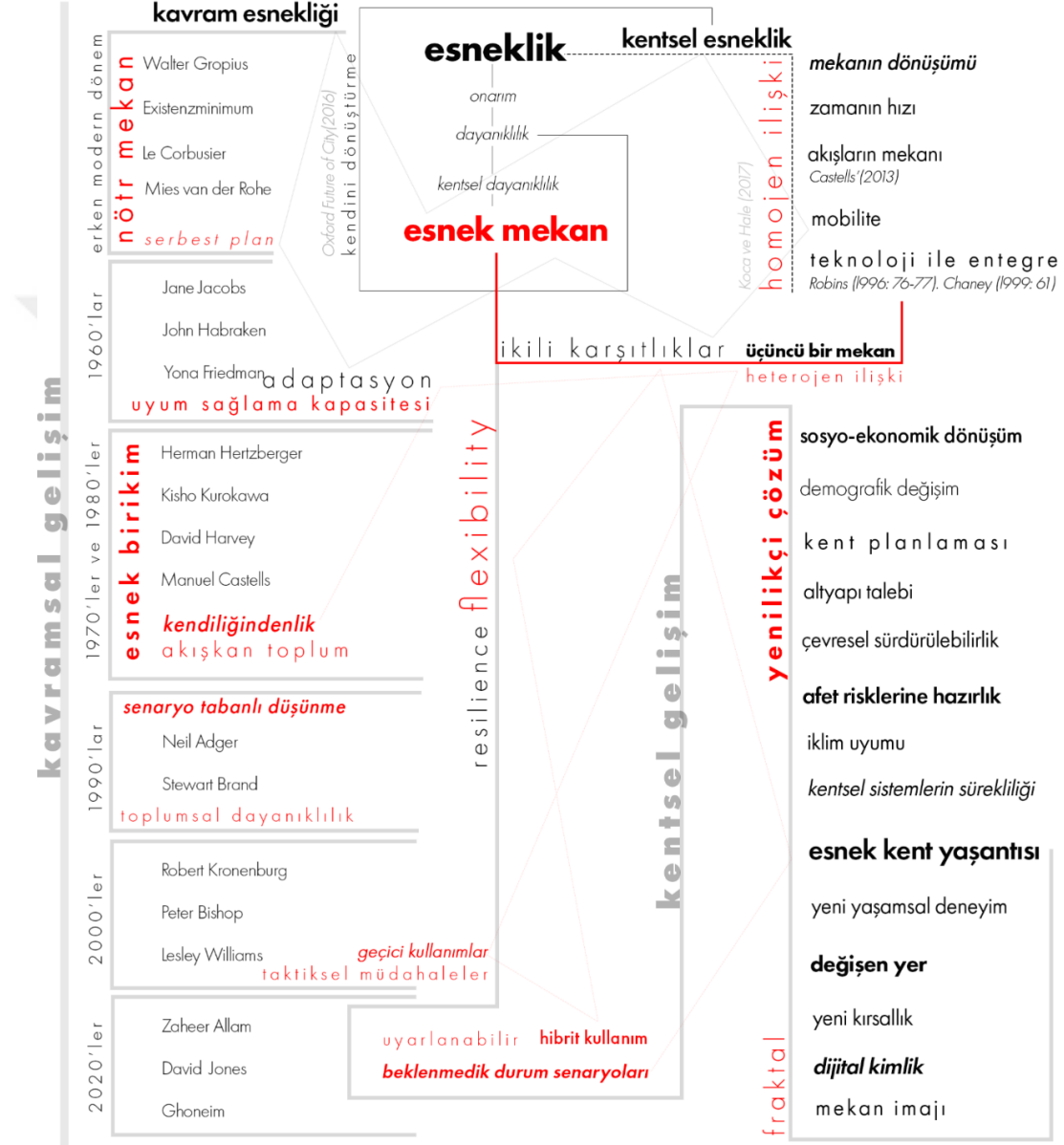
kentsel sistemlere de uyarlanmış ve krizler karşısında kentlerin toparlanma ve dönüşme kapasitesini tanımlar hale gelmiştir (Vale & Campanella, 2005; Davoudi, 2012). Bu bağlamda esneklik, sadece mimari formun veya planlama sürecinin adaptasyon yetisi değil, aynı zamanda bir kent sisteminin değişken koşullara yanıt üretme kabiliyeti olarak çok boyutlu bir anlam kazanmıştır.

Giddens, "The Consequences of Modernity" adlı eserinde modern toplumun refleksif doğasına ve kentsel dönüşümlerin, küreselleşen ekonomi ile birlikte ortaya çıkan adaptasyon süreçlerine vurgu yaparak, bu tür esnek yapıların uzun vadeli toplumsal değişimlerde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Giddens, 1990). Bu perspektif, pandemi süreciyle tetiklenen ani kriz ortamının kent mekanında yarattığı esnekliğin, yeni kavramsal üretim biçimleri ve toplumsal pratiklerle nasıl birleştiğini anlamamıza önemli bir referans noktası sağlamaktadır.

Şekil 3.1’de görüldüğü gibi, esneklik kavramı tarihsel süreç içerisinde dönüşüm geçirmiş ve kavramın kent çalışmaları ile mekânsal teoriler içerisindeki evrimini görünür kılmıştır. Sanayi devriminden günümüze kadar uzanan dönemde, esneklik farklı dönemsel bağlamlarda yeniden tanımlanmış; özellikle kriz anlarında kentlerin dönüşüm kapasitesiyle ilişkili olarak yeni alt kavramlar ve söylemlerle zenginleşmiştir. Esneklik kavramı, çağdaş kent çalışmalarında yalnızca fiziksel bir dayanıklılık meselesi olmaktan çıkarak, çok boyutlu bir düşünsel çerçeveye dönüşmüştür. Bu dönüşüm içinde adaptasyon, uyum sağlama kapasitesi, kendiliğindenlik ve senaryo-temelli dönüşüm gibi alt kavramlar ön plana çıkmıştır. Söz konusu alt başlıklar, özellikle kentlerin kriz anlarında gösterdiği tepki biçimlerini ve geleceğe yönelik planlama stratejilerini açıklamada işlevsel hale gelmiştir. Bu kavramlar, mekânın süreklilik ile değişim arasında kurduğu dinamik dengeyi anlamaya yardımcı olur; çünkü esneklik artık sabit bir form

değil, değişen koşullara yanıt verebilen ve geleceğe dair farklı olasılıkları içeren bir düşünce biçimidir.

Şekil 3.1 Esneklik Kavramının Tipolojik ve Kavramsal Katmanlaşması

Aynı zamanda, çağdaş kent deneyimlerinin belirleyici unsurları haline gelen zamanın hızlanması ve mekânsal dönüşüm gibi olgular da esneklik düşüncesiyle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda esneklik, yalnızca mevcut yapıyı yeniden inşa etme kapasitesi olarak değil, aynı zamanda belirsizlikle başa çıkabilme, öngörü üretebilme ve

geleceğe yönelik tahayyülleri şekillendirme yetisi olarak değerlendirilmektedir. Bu çok katmanlı yapı, esnekliğin kent planlamasında stratejik bir düşünme aracı olarak kullanılmasını mümkün kılarken, aynı zamanda krizlere karşı sadece tepki veren değil, aktif olarak senaryo üretebilen kent modellerine zemin hazırlamaktadır.

3.2.1 Paralel Dönüşümler: Modernist İdeoloji ve Metropolleşme Dinamikleri

20. yüzyılın başlarında şekillenen modernist ideoloji, kent mekânını akılcı, işlevsel ve düzenli bir yapı içinde tasarlamayı hedeflemiş; Le Corbusier ve CIAM gibi aktörlerin öncülüğünde kent, bir makine olarak görülmüştür. Bu üst ölçekli tasarım anlayışı, özellikle Avrupa’da savaş sonrası yeniden inşa süreçlerinde etkili olmuş; Türkiye’de ise 1930’lardan itibaren planlı kentleşme söylemleriyle şehir politikalarına yansımıştır. Ancak aynı tarihsel bağlamda, sanayileşme, kırsal çözülme ve iç göç gibi sosyo-ekonomik süreçler kentleri büyümeye zorlamış, bu da metropolleşme olgusunu doğurmuştur. Metropolleşme, plansız yayılma, çeperleşme ve merkez-çevre arasındaki dengesizliklerle karakterize olurken, modernizmin yukarıdan aşağıya düzen arayışıyla çelişen bir pratik üretmiştir. Dolayısıyla bu dönem, modernist ütopyaların ve kontrol ideolojisinin, metropolleşmenin getirdiği dağınık, parçalı ve kendiliğinden oluşan kent gerçekliğiyle çatıştığı bir kırılma evresi olarak okunabilir.

Le Corbusier’nin “Radiante Şehir” (Ville Radieuse) planı gibi tasarımlar, yüksek bloklu yapılar, serbest ulaşım koridorları ve geniş yeşil alanlar üzerine kuruluydu (Le Corbusier 1933; Tafuri 1973). Bu anlayış, 1933 Atina Bildirgesi’nde fonksiyonel planlama ilkeleri olarak özetlenmiş; kentler ulaşım, konut, çalışma ve dinlenme gibi ayrık bölümlere ayrılmalı ve toplu konut kuleleri ile açık alanlar ideal kabul edilmiştir (Le Corbusier 1933). Modernist planlama, topyekûn şehir yenileme projelerini savunur; tarihi merkezi ve sosyal yapıları “yeniden inşa” ederek monoton, soyutlaşmış mekânlar

yaratmıştır (Lefebvre 1974; Mumford 1961). Giedion (1941) ve Mumford (1961) gibi teorisyenler ise modern mimarlık ile planlamayı genel kültürel değişim bağlamında değerlendirmiş; sanayinin ve teknolojinin imtiyazlılığına vurgu yapan modern mimarının, kentlerin tarihsel dokusunu ve toplumsal bağlarını kopturduğunu belirtmişlerdir (Mumford 1961; Giedion 1941).

Metropolleşme süreci de, kent sakinlerinin gündelik yaşam deneyimlerini derinden dönüştürmüştür. Simmel (1903), kentsel yoğun duyuşal uyarımın bireyde rasyonel bir “koruyucu zırh” yaratmasına yol açtığını; bu bağlamda kentli bireylerin duygularını geri plana iterek soğuk bir “*blasé*” tavır geliştirdiğini vurgulamıştır. Bu da anonimlik ve kayıtsızlık hissine kapılan bir kentsel kimlik üretmiştir (Simmel 1903). Jane Jacobs (1961) ise modernist kentsel dönüşüm projelerini eleştirerek, yoğun ve kullanışlı yaya ölçekli sokaklar ile komşuluk temelli toplumsal dokunun önemini savunmuştur. Jacobs’a göre, modernist planlamanın geniş arsalı tek tip blok çözümleri, kentlilerin alışılmış toplumsal ilişkilerini yok etmiş; karma kullanımlı, canlı mahalleler ise kent hayatının gerçek dinamliğini korumuştur (Jacobs 1961). Henri Lefebvre (1974) da gündelik yaşamı merkeze alan bir perspektifle, kentsel mekanları kapitalist üretim ilişkilerinin somut ürünü olarak analiz etmiş; modern kent düzeninin, kapitalist metalaştırma süreçleriyle kentliyi mekânsal ve sosyal açıdan yabancılaştırdığını ileri sürmüştür (Lefebvre 1974). Bu dönemde metropoller, toplumsal kimliklerin şekillendiği alanlar olarak tanımlanmış; kitle iletişim araçlarının, kitle tüketiminin ve hızlanan ulaşımın etkisiyle bireylerin yaşam tarzları giderek daha evrenselleşen ama soyutlanan bir hal almıştır (Lefebvre 1974; Foucault 1975).

Modern kentlerde kamusal ile özel mekân arasındaki sınırlar yeniden çizilmiştir. Modernist planlama, kamusal yaşamın ve düzenli toplumsal etkileşimin tesisini

amaçlarken, pratikte sokaklar ve parklar arabalar ve beton altyapı lehine tasfiye edilmiştir. Lefebvre (1974), kamusal alanın sadece fiziksel bir mekan değil, toplumsal ilişkilerin dışı vurumu olduğunu vurgular; modernizm ve sanayileşmenin ilk döneminde, kent çeperinde biriken işçi sınıfının süreçten dışlanması, kamusal-toplumsal pratikleri zayıflatmıştır (Lefebvre 1974). Merkez-Çevre ayrımı, modernleşme ile derinleşmiş; sanayileşme merkezleri ve bunlara bağımlı kırsal çevre arasında üretim ve kültürel farklılıklar belirlemiştir. Lefebvre'in gözünde bu süreç, çalışan kitlelerin yaratıcı kapasitelerinin kent çeperlerinde kaybolmasıyla sonuçlanmıştır (Lefebvre 1974). Öte yandan, modernist ideoloji kentleri evrensel birer model sayarken, pratiğe dökülen planlar yerelliği göz ardı etmiştir. Yerel/Evrensel çatışması, modern mimarinin “her yere uyan” çözümleri ile farklı kültürel ve mekânsal bağlamlar arasındaki gerilimi yansıtır; Jacobs (1961) bu bağlamda yerel toplulukların özgün bilgeliğini öne çıkararak evrenselci planların sınırlarını ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu kırılmalar, kentin kamusal, mekânsal ve kültürel katmanlarını yeniden düşünmeyi gerektirmiştir (Jacobs 1961; Lefebvre 1974).

20.yüzyılın ikinci yarısında kentli kimliği dönemin kuramsal tartışmalarında ön plana çıkmıştır. Lefebvre (1968) “Kent Hakkı” kavramıyla kentliyi aktif bir özne olarak ele almış, kentlilerin kamusal mekan ve hizmetlere erişim taleplerini bir hak bağlamında yorumlamıştır. Modern birey imgesi ise hem özgürleşme hem de yabancılaşma boyutları taşımıştır. Foucault’ya (1975) göre modern kent, disiplinci mekânlar (hapishane, hastane, fabrika) ve denetim teknikleriyle kurulan biyopolitik bir alandır; bu yapı, bireyleri tekilleşmeden öte normatif bir alt-sınıflaştırmaya tabi tutar. Simmel’in de belirttiği gibi, metropol insanı topluluğun anonim bir üyesine dönüşmüş, sıradanlaşmış bir yabancılaşma durumuna “*blasélik*” itilmiştir

Jacobs'un (1961) "sokakta gözlerin kendiliğinden kamusal düzeni koruması" fikri, kamusal alandaki denetimsiz bireyselliği öne çıkarırken, modern projelerin bireyi pasif tüketici-rollere hapseden yaklaşımını eleştirmiştir. Bu dönemde yurttaşlık kavramı da dönüşmüştür; modern kentte "yurttaş" resmi haklara sahipken, ekonomik ve toplumsal yapılar onu denetim, tüketime veya gündelik geçim kaygılarına mahkûm etmiştir. Sonuç olarak, 1920–1980 döneminde kentli, neoklasik vatandaş imajının ötesine geçip, metropolün anonim ve çelişkili gerçekliği içinde şekillenen "modern birey" olarak yeniden tanımlanmıştır (Simmel 1903; Lefebvre 1974; Foucault 1975).

1920–1980 döneminde modernist ideoloji ve metropolleşme dinamikleri, yalnızca kentsel mekânı değil, aynı zamanda bu mekâna dair kavramsal evreni de dönüştürmüştür. Bu süreçte kent, artık statik bir yapı değil; sürekli yeniden üretilen, kırılmalarla biçimlenen, esneklik sınırlarında salınan dinamik bir organizmaya dönüşmüştür (Lefebvre, 1974). Modernist planlamanın getirdiği evrensel normlar, rasyonalist mekânsal kurgular ve tek biçimli kent vizyonu, zamanla sosyal gerçekliğin karmaşıklığı karşısında çözülmeye başlamış; bu çözülme kentli, yurttaş, anonim birey gibi kavramlarda da derin bir anlam kaymasına yol açmıştır (Foucault, 1975; Simmel, 1903). Kentteki bu dönüşüm, kavramların da katı tanımlarından sıyrılarak esnekleşmesini zorunlu kılmıştır: kamusal alan özel olana karışmış, merkez-çevre ayrımı yer yer bulanıklaşmış, yerellik ile evrensellik iç içe geçmiştir (Jacobs, 1961; Mumford, 1961).

Kent artık yalnızca fiziksel bir zemin değil, aynı zamanda kavramsal bir mücadele alanı hâline gelmiştir. Dolayısıyla bu dönemin kentleri, yalnızca planlama normlarının değil; aynı zamanda kırılmalarla yeniden şekillenen anlamların, kimliklerin ve ilişkilerin de birer ürünü hâline gelmiştir. Modernizmin görece mutlak düzen anlayışı, karşılaştığı toplumsal dirençler, yerel öznellikler ve gündelik yaşam pratikleri karşısında çözülerek

yeni düşünme biçimlerine evrilmiş; bu evrilme, kavramsal düzlemde kırılğan fakat üretken bir esnekliğe işaret etmiştir (Lefebvre, 1968; Tafuri, 1973).

3.2.2 Küreselleşme ve Neo-Liberal Dönüşüm

1980–2000 arasında kentler, sermaye hareketliliğinin ve ulus-ötesi ağların yoğunlaştığı küresel ekonominin içine çekilmiş; küreselleşme, kent ekonomilerinin mekânsal örgütlenmesini yeniden biçimlendirmiştir. Sassen’e (1991) göre, ekonomik küreselleşme ile birlikte bilgi teknolojilerinin yükselişi, kentlerin mekânsal düzenini yalnızca dönüştürmekle kalmamış; aynı zamanda bu dönüşüm, toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesi ve kamusal alanların parçalanması gibi çoğu zaman yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Bu süreçte “hiper hareketli” uluslararası sermaye yerel kontrolü aşındırmakta, kent topluluklarının sermaye üzerindeki denetimi azalmakta; sonuçta, kentsel alanlar küresel sermaye akışına karşı savunmasız kalmaktadır. Küreselleşme kentleri birbirine bağlayan yeni bir ağ yapısı oluştururken, büyük metropoller artık transnasyonel finans ve hizmet firmalarının odak noktalarına dönüşmüştür (Castells, 1996; Sassen, 1996). Bu çerçevede kentler, sermaye ve yetenek çekmek için birbirleriyle rekabet eder hale gelmiş; mahalli yönetimler ve aktörler küresel ekonomide avantaj kazanmak için kentlerini “girişimci” stratejiler doğrultusunda yeniden şekillendirmiştir. Örneğin, Sassen küresel kent ağları içinde çok kültürlülüğün artışını küreselleşmenin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmiştir. Bu dönüşüm, kentleri artık ulusal ekonomiler içindeki sabit birimler olmaktan çıkarıp, küresel süreçleri somutlaştıran stratejik sahalar haline getirmiştir (Sassen, 1996). Küresel kapitalizmin mekânsal rekabetine yanıt olarak kentler arasındaki yarış daha da şiddetlenmiş, kent politikasının odağı piyasa odaklı altyapı ve prestij projelerine kaymıştır.

1980’lerden itibaren devletin ekonomi içindeki doğrudan rolü geri çekilerek, devlet–piyasa ilişkileri yeniden tanımlanmış; kentsel yönetim pratikleri piyasa mantığına göre şekillenmiştir. David Harvey’in belirttiği gibi, bu dönemde klasik “yönetsel” “*managerial*” devlet anlayışından “girişimci” “*entrepreneurial*” devlet modeline geçiş yaşanmıştır. Yerel yönetimler, kamu hizmetlerini ticarileştiren, kamusal mülkiyetleri özelleştiren ve sermaye çekmeye yönelik politikalar geliştirerek kentlerini küresel rekabete hazırlamıştır (Harvey, 1989; Jessop, 1997). Planlama süreçleri piyasa etmenlerine göre düzenlenmiş, büyük altyapı ve şehir yenileme projeleri özel sektör ortaklıklarıyla hayata geçirilmiştir. Bu dönemde kentsel mülkiyet ilişkileri tamamen piyasa kurallarına tabi kılınmış; rant odaklı planlama egemen olmuş, konut ve altyapı hizmetlerinde özelleştirme hız kazanmıştır. Bir yandan 1970’ler sonrası hiper-mobil sermaye politikası, vergi indirimleri ve kentsel teşviklerle kentleri küresel sermayeye açarken, diğer yandan kamusal hizmetlerin finansmanında devlet bütçesi daralmış ve yerel yönetimler merkezi otoriteye bağımlılıktan nispeten kurtulmuştur. Sonuçta, kent yönetişimi daha çok kamu-özel ortaklıklarına, danışma kurullarına ve piyasa yanlısı karar alma mekanizmalarına dayandırılmış, katılımcı-demokratik planlama anlayışı geri plana itilmiştir (Harvey, 1989; Foucault, 1979).

Bu dönemin kentsel politikaları, kamusal alanın özelleştirilmesine ve kentsel adaletsizliklerin derinleşmesine yol açmıştır. Kamuya ait nehir kıyıları, parklar veya meydanlar ticari projelere ya da güvenlik duvarlarıyla çevrilmiş özel bölgelere dönüştürülmüş; böylece kamusal kullanım alanları daralmıştır. Neil Smith’in “intikamcı kent” olarak tanımladığı modelde, 1980–90’lı yıllarda kent politikasının liberal yöneliminden vazgeçilerek, kamu politikaları ile özel piyasa güçleri işbirliğine girmiştir. Smith’e göre, bu bağlamda azınlıklar, yoksul kesimler ve evsizlere karşı hem kamu

politikası hem de pazar mekanizmaları toplu halde “öç politikası” yürütür hale gelmiştir; gentrifikasyon, kentin merkezi bölgelerinde gerçekleştirilerek alt sınıflar “temizlenmiş” ve bu süreç bir intikam stratejisi halini almıştır. Dolayısıyla kentsel mekânsal ayrışma belirginleşmiş, sınıf ve etnisite temelli ayrımlar öne çıkmıştır. Diğer yandan, artan kent güvenliği ve gözetim politikaları halkı sürekli bir risk imajı altında tutmuş; kentler fiziksel ve sosyal anlamda “kaleleşmeye” başlamıştır (Bauman, 2000). Toplumsal dezavantaj grupları yeni güvenlik uygulamalarıyla kenara itilirken, ayrıcalıklı sınıfların yaşadığı alanlar özel kamera sistemleri ve özel güvenlik güçleriyle korunur hale gelmiştir. Tüm bu gelişmeler, kentsel adaletsizliklerin artmasına ve kamu/özel alan ayrımının bulanıklaşmasına yol açmıştır (Smith, 1996).

Neoliberal küreselleşme sürecinde kentsel kavramlar da yeniden tanımlanmıştır. Yurttaşlık ve katılım, kolektif haklardan bireysel tüketici tercihiine kaymış; yurttaş artık kamusal karar alma süreçlerine eşit bir ortak olarak değil, seçim yapabilen bir müşteri olarak görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla kentlilerin kamusal politikalara katılımı piyasa rasyonalitesine endekslenmiş ve çoğu kez simgesel bir niteliğe bürünmüştür (Harvey, 1989). Kamusal alan kavramı zayıflamış, kamusal mekanlar artan oranda özelleştirilmiş; sosyal bir dayanışma alanı olma vasfını kaybetmiştir. Lefebvre’nin “kent hakkı” fikri ise (1968) neoliberal dönemde tartışmalara yeniden girse de pratikte çoğunlukla altyapı yatırımları ve emlak projeleri arasına sıkışmış, kentlilerin eşit erişim taleplerine yanıt bulamamıştır. Kent yönetişimi kavramı hiyerarşik planlamadan çok aktörlü, ağsal bir yönetime dönüştü; belediye rolleri azaltılırken danışmanlık firmaları, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası finans kuruluşları karar süreçlerine dâhil oldu. Kapsayıcılık tartışmaları, artan eşitsizlik ve dışlanmayı gizleyecek şekilde “çeşitlilik” argümanlarıyla sınırlanırken, gerçek mekânsal dışlanma meseleleri göz ardı edildi.

Eşitsizlik kavramı ise gelir uçurumları ve hizmetlere erişimdeki farklılıkları açıklamak için sıkça tekrar edilse de, kent politikalarında adaletsizliğin meşrulaştırılmasına hizmet eden bir durum raporu biçimine büründü (Smith, 1996). Genel olarak, kentle ilgili temel kavramlar (kamusal hizmet hakkı, toplumsal dayanışma, ortak altyapı gibi) neoliberal ideoloji ile iç içe geçerek içerik değiştirdiği; eşitlikçi bir yurttaşlık anlayışı yerini piyasa odaklı katılıma bıraktığı görülmüştür (Harvey, 1989; Sassen, 1996).

1980–2000 yılları arasında kent olgusu, geleneksel anlamda birçok ikiliğin birbirine göre yeniden tanımlandığı bir çatışma alanı oldu.

Devlet / Piyasa: Devletin iktisadi alandaki müdahale gücü azalırken, piyasa mekanizmaları her alanda norm belirleyici hâle geldi (Jessop, 1997).

Kamu / Özel: Kamu hizmetleri ve mekanları özelleştirildi; kamusal alan kamunun ortak kullanımından çok özel mülkiyetin (tatil siteleri, lüks alışveriş merkezleri vb.) konusu haline geldi.

Kolektif / Öznellik: Toplumsal ihtiyaç ve hak temelli kolektif yaklaşımlar geri planda kalırken, bireyin özgün tercihleri ve tüketim bağlamındaki öznelliği ön plana çıktı.

Merkez / Çeper: Küreselleşme kentsel dokuyu da merkez-çeper hiyerarşisi içinde yeniden şekillendirdi. Başlıca küresel kent merkezleri ekonomik kalkınmanın itici güçleri olarak öne çıkarken, çevredeki bölgeler ihmal edildi. Sassen’in belirttiği gibi, uluslararasılaşma düzeyi çok yüksek kentler (örneğin New York, Londra) küreselleşme süreçlerini detaylı incelemek için kilit mekânlar hâline gelmiştir; bu da merkezlerdeki çok katmanlı ağlarla, çeper bölgelerdeki marjinalleştirimin keskinleştiğine işaret eder. Bu kavramsal kırılmalar, neoliberal dönemde kent olgusunun temel çelişkilerinin nasıl yeniden yapılandığını ortaya koymuştur.

Şekil 3.2 Tarihsel Süreçte Kavramsal Dönüşüm

Şekil 3.2, 20. yüzyılın başından günümüze kadar uzanan dört evrede kentle ilişkili temel kavramların geçirdiği dönüşümü, çok katmanlı bir yapı içinde betimlemektedir. Katmanlı yapının her bir düzlemi, belirli bir tarihsel dönemin (Modernist Dönem, Küreselleşme ve Neoliberalizm, Pandemi Kırılması ve Sonrası) mekânsal üretim biçimlerini, sosyo-politik dinamiklerini ve kavramsal kırılma noktalarını içermektedir. Bu bağlamda diyagram, sadece zamansal bir sıralama değil, aynı zamanda her dönemin kavramsal derinliğinde yaşanan değişimlerin iç içe geçen ilişkilerini de görünür kılar.

Katmanlar arasında görülen geçirgenlik ise kavramların tarih boyunca yalnızca yer değiştirmedeğini, aynı zamanda anlam kaymalarına, içerik daralmalarına ya da genişlemelerine uğradığını ifade eder. Örneğin; "kamusal alan" kavramı modernist dönemde fiziksel bir tasarım ögesi iken, neoliberal evrede pazarlanabilir bir meta, pandemi sonrasında ise hem dijital hem geçici bir deneyim alanı haline gelmiştir. Bu tipik

kavramsal devinimler, Lefebvre'in (1974) mekânın üretimi düşüncesiyle paralel şekilde, kavramların da üretildiği, dönüştürüldüğü ve yeniden anlamlandırıldığı bir alan olarak kenti tarif etmemizi sağlar.

1980–2000 arası dönem, kentlerin yalnızca ekonomik ve mekânsal düzeyde değil, aynı zamanda kavramsal düzlemde de radikal bir kırılma yaşadığı yıllar olmuştur. Küreselleşmenin çok merkezli yapısı ile neo-liberal politikaların esnek akışkanlığı bir araya geldiğinde, kent artık yalnızca bir yerleşim alanı değil; rekabet, metalaşma, dışlanma ve güvenlik kaygılarının iç içe geçtiği bir “kontrol yüzeyi”ne dönüşmüştür (Harvey, 1989; Sassen, 1996). Kamusal ile özelin, devlet ile piyasanın, merkez ile çeperin sınırları bulanıklaşmış; yurttaşlık, kent hakkı, eşitlik gibi temel kavramlar içerik değiştirerek ya edilgenleşmiş ya da piyasa mantığına göre yeniden tanımlanmıştır. Bu dönüşüm, kentleri hem yapısal hem de simgesel düzeyde kırılğanlaştırmış, başta mekânsal adalet olmak üzere birçok temel meselede derinleşen bir kriz üretmiştir.

Tam da bu kriz ortamında, 21. yüzyılın ilk büyük küresel şoku olan COVID-19 salgını, bu kırılğan yapıyı daha görünür ve daha derin bir kırılmayla yeniden test etmiştir. Pandemi, küresel ağlara bağımlı hale gelmiş kent yaşamını durdurmuş, kamusal mekânı askıya almış ve neoliberal esneklik ideolojisinin sınırlarını açığa çıkarmıştır. Bir sonraki bölümde, bu beklenmedik küresel duraksamanın, neoliberal kent tahayyülüne ve onun mekânsal kurulumlarına nasıl meydan okuduğu; buna karşılık yeni kavramsal açıklıklara, alternatif yaşam pratiklerine nasıl zemin hazırladığı tartışılacaktır.

3.2.3 Covid-19 Salgını ve Paradigma Değişimi

Tüm dünyanın ortak bir durumun parçası haline gelerek deneyimlediği Covid-19 salgını, bu kırılmalardan biri olmuştur. Çin'in Wuhan kentinde 2019 Aralık ayında başlayıp tüm dünyada hızla yayılan, 12.03.2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi olarak ilan edilen COVID-19 salgını toplumsal yaşamı farklı boyutlarda etkilemeye devam etmektedir.

COVID-19 pandemisi, 2020 yılının başlarında dünya genelinde ani ve dönüştürücü etkiler yaratmış, kentsel alanlarda sosyal, ekonomik ve çevresel değişimleri tetiklemiştir. Bu virüs haberi bildiğimizi sandığımız dünyadaki tüm zaman-mekân-insan ilişkilerini sarsmıştır. Pandeminin neden olduğu zorunlu kapanma bir yandan da bireysel ve toplumsal yaşamdaki çeşitli eylemlerin zaman-mekân kullanım modellerini değiştirmiştir. Çalışma ve barınma işlevlerinin sınırları silikleşirken, kimi zaman, özel alan ile kamusal alanı birbirinden ayırmak zorlaşmıştır.

Bu süreçte işlev tanımları ve bu tanımların zorladığı sınırlar hem bulanıklaşmış hem de anlamsızlaşmıştır. Toplumsal yaşamda ve zaman-mekân deneyimlerimizdeki hızlı değişiklikler ve belirsizlikler yalnızca pandemiyle açıklanabilecek bir olgu değildir (Ökten, 2021). Covid-19 salgını ile kentsel alanlardaki deneyimlerde alışılmış ölçek hiyerarşilerinin sorgulandığı, mekânda hareketliliğin çok hızlandığı; teknoloji nedeniyle mesafelerin bilinen anlamının kaybolduğu bir dünya ile karşı karşıya kalınmıştır. Tarihte hiçbir pandemi, bugünkü gibi küresel ölçekte kentsel alan ağırlıklı bir olgu olarak ortaya çıkmamıştır (Biglieri, De Vidovich & Keil, 2020, s.1-3).

İnsanlık tarihinin birçok döneminde kitlesel salgınlar gözlenmiş, bunlar içerisinde veba, kolera, İspanyol gribi gibi uzun dönemli olup birçok insanın hayatını kaybetmesine neden olan salgınlar da yer almıştır. Bir örnek olarak kolera, tüm dünyada kanalizasyon

ve altyapı sistemlerinin iyileştirilmesi üzerine çalışmaları güçlendirmiş, bunun yanında kentsel açık ve yeşil alanların insan sağlığı üzerindeki etkisinin tartışmasız bir öneme sahip olduğunu göstermiştir. New York'ta yer alan Central Park da yine kolera salgının hemen ardından şehre kazandırılmış bir kentsel açıklıktır (Klein, 2020).

COVID-19 pandemisi, kentsel yaşamın temel varsayımlarını kökten sorgulamıştır. Kamusal alanların hijyenik hale getirilmesi, evden çalışma modellerinin yaygınlaşması ve dijital platformların kamusalılığı ele geçirmesi, mekânsal paradigmaları değiştirmiştir (Bork 2021). Bu kırılma, kentlerin esneklik ve çok işlevlilik kapasitesini zorunlu kılmıştır.

COVID-19 salgınının hızlı bir biçimde yayılması kentsel planlama ve tasarım yaklaşımlarında hataların ve eksiklerin olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Karlı ve Çelikyay, 2020). Kentsel mekânlar dahilinde kamusal alanlar, günlük yaşantı içerisinde kentli bireylerin en çok kullandığı mekânlar olmasına karşın salgın durumunda bulaş riskini artırma tehdidini ortaya çıkarmıştır. Kentlerin en önemli bileşeni olan kamusal alanlar COVID-19 salgını ile birlikte ilk kısıtlanan mekânlardan biri olmuştur. İnsanların bir araya gelmesi yasaklanmış, aktif veya inaktif etkileşimin merkezi olan açık ve yeşil alanlar bireylerin erişiminin engellediği mekânlar haline gelmiştir. Kamusal alanların gücünü kaybettiği pandemi süreci sanal kamusal alanlara dahil olma hızında bir artışa da sahne olmuştur. Kamusalılığın ve kamusal alanların yeni bir anlam kazandığı bilgi toplumunda pandemi süreci bu olguyu hızlandırmış, bireylerin daha fazla evde kalmalarına, evlerin dış mekâna hatta dünyaya bağlandığı kamusal alanlar olmasına neden olmuştur.

Pandeminin getirdiği sosyal mesafe kuralları ve karantina önlemleri, kentlerdeki kamusal alanların kullanımını önemli ölçüde değiştirmiştir. Rosni ve Zainol (2022)

tarafından yapılan bir çalışma, pandeminin kentsel kamusal alanların planlanması ve tasarımı uzun vadeli dönüşümlere yol açabileceğini ortaya koymuştur. Araştırma, kentsel kamusal alanların erişilebilirliği ve kullanımının toplumun sosyoekonomik arka planına göre değişkenlik gösterdiğini belirlemiştir.

Geleceğin kentlerinde kamusal alanlar üzerine yorum yapabilmek için kamusal alanlara yalnızca bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi özelinde değil, son dönemin en önemli etkisi olarak COVID-19 pandemisinin etkileri özelinde de yorumlamak gerekliliği oldukça açıktır. Aralık 2019’da dünyayı etkisi altına almış olan COVID-19 pandemisi kentlerde yansımalarını en net biçimde kamusal alanlarda göstermiştir.

Kamusal alanlar hayalet mekânlara dönüşmüş, insanlar için sınırlandırılmış alanlar olmuşlardır. Pandemi esnasında kamusal alanlara getirilen kısıtlamaların yanı sıra bireylerde oluşan sosyal izolasyon olgusu da insanların evden dışarı çıkmama, zorunlu iş veya eğitim ihtiyaçlarını evden giderme anlayışını artırmıştır. İlaveten yine toplu taşımanın tercih edilme oranlarının ve insanların kalabalık mekânlara karışma eğiliminin azalması konut yakın çevresindeki kamusal alanların düzenleme ve kullanımında yeni pratiklerin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Pandemi esnasında yaşanan ve gözlenen bireylerin günlük yaşantılarındaki değişikliklerin pandemi sonrasındaki yaşantıları için de değişikliklere sahne olacağı öngörülebilmektedir. Pandemiden sonra da insanların tedbirli bir şekilde yaklaşacağı varsayılacak olursa, kentlerde kamusal alan tasarımlarında yeni yaklaşımların gelişmesi veya şehircilikte tartışılan yaklaşımların kentlerde uygulanmaya başlanması gerektiği ortaya çıkmıştır. Konut yakın çevresinde kamusal alanın önemi şehircilikte uzun yıllardır tartışılmalı da pandemi ile birlikte uygulamaya dönük çözümlerin gündeme geldiği görülmüş, bu kapsamda Fransa’da 15 Dakikalık Kentler konsepti tanıtılmıştır.

Yalnızca pandemi odaklı değil, sanal mecralarda aktif olan ve araca bağımlı bireylerin kamusal ortak mekânlara dahil olması gibi kaygılarla herkese erişilebilir ve yaşanabilir bir kentsel mekân tasarımı olarak toplumsal ve kültürel bütünlüğe ek bir kazanım sağlayacağı öngörülmüştür. Bu bağlamda yalnızca 15 Dakikalık Kentler konsepti değil, tüm planlama pratiklerinde yaya olarak 15 dakikada erişilebilir kentsel alanlar, arttırılmış yeşil alan miktarları, konut-çalışma-hizmet kullanımlarını bir araya getiren karma kullanımlı yaklaşımların önem kazanacağı öngörülleri savunulmaktadır (Boeri, 2020).

Küreselleşme olgusu, insan hareketliliği, ulusal ve uluslararası göçler, nüfus yoğunluğu, ulaşım ve iletişim ağlarının hızı ve kolaylığı ile ticari ilişkilerin boyutu yanında uluslararası turizmin yükselen grafiği pandeminin hızlı yayılımının önemli değişkenlerindendir (Harvey, 2020). Bunun yanında kentleşme dinamiği kent, kır arasındaki sınırların iç içe geçtiği ve sınırların belirsizleştiği genişletilmiş kentler olgusu pandeminin yayılımını kolaylaştırmıştır. Kentleşme olgusu bu nedenle her dönemde salgın hastalıkların potansiyel değişkenidir (Güneş, 2021).

Düşük gelirli grupların olumsuz etkilenme oranı göz önüne alındığında, açık alanlara erişim sorunu, pandeminin yaygınlaşmasını hızlandırmıştır (Grima vd., 2020, s.12). Yine, kısıtlamalarda özellikle çocuklar ve yaşlılar için açık yeşil alanlara erişilebilirlik sorunu da önem kazanmıştır (Özcü & Atanur, 2020, s.237). Pandemi sırasında, parklar ve ağaçlıklı sokaklar sadece halka açık alanlar olarak değil, aynı zamanda şehir içindeki kişisel sığınma yerleri olarak da ek değer sağlamışlardır. Geniş açık alan ve yeşil ortamları sunabilen büyük parklar da dâhil olmak üzere farklı biçimler geliştirilmesi önem kazanmıştır.

Cep parkları ve bahçelerin konutlardan olabildiğince yürüme mesafesinde oluşturulması önerilmiştir (Ugolini vd. 2020). Ayrıca kamusal niteliği nedeniyle açık ve yeşil alanlar, salgınlar ve afetlerde geçici hastaneler, barınaklar ya da lojistik destek ünitelerine ayrılabilir. Günümüzde kamusal mekânların özel sektöre açılarak giderek azalması, pandemi gibi krizlerde riskleri daha çok arttırmaktadır. Biyolojik çeşitliliği bulunan büyük ölçekli yeşil ya da park alanlarının eklenti yama alanlara göre bir değer farkı bulunmakla birlikte; mahalle birimlerinde tekrarlanan yeşil alan ağları riskleri azaltmak adına daha etkili olacaktır (Honey-Roses vd. 2020).

Pandemi, kentsel alanlarda sosyoekonomik etkileri de beraberinde getirmiştir. Ekonomik aktivitelerin yavaşlaması, işsizlik oranlarında artış ve gelir dağılımındaki dengesizlikler, kentlerde sosyal eşitsizlikleri derinleştirmiştir (Valizadeh & Iranmanesh, 2022). Bu durum, kentlerin daha adil, dayanıklı ve sürdürülebilir olması için planlamacıların ve politika yapıcıların dönüştürücü eylemler almasını gerektirmektedir.

Pandeminin kentsel ulaşım ve hareketlilik üzerindeki etkileri de önemli olmuştur. Karantina önlemleri ve insanların evden çalışma eğilimi, kentsel ulaşım azalmaya ve alternatif ulaşım modlarına yönelik bir ilgi artışına yol açmıştır. Bu durum, kentsel ulaşım sistemlerinin yeniden düşünülmesi ve sürdürülebilir ulaşım çözümlerine yönelik yenilikçi yaklaşımların geliştirilmesi için bir fırsat sunmuştur (Gazzeh, Abubakar, & Hammad, 2022). Pandeminin ilanından sonra toplu ulaşım araçlarının kullanımında hızlı düşüşler yaşanmıştır. Kentsel yoğunlukların bulunduğu birçok şehirde bu oran %80-90'lara ulaşmıştır (Sharifi ve Khavarian-Garmsir, 2020).

Sosyal mesafe kuralları, özellikle Türk toplumunun sıcak ve yakın ilişkiler kurma eğilimine ters düşmüş, bu da sosyal ilişkilerde ve toplumsal dayanışmada bir kopma yaşanmasına neden olmuştur. Kültürel etkinlikler ve toplu ibadet gibi faaliyetlerin

kısıtlanması, Türkiye'deki toplumsal ve kültürel hayatı derinden etkilemiştir. Festivaller, konserler, tiyatro gösterileri ve sinema gibi kültürel etkinliklerin iptal edilmesi veya çevrimiçi ortamlara taşınması, kültürel yaşamın dinamiklerinde değişikliklere yol açmıştır (Ali et al., 2020). Benzer şekilde, camilerde cemaatle kılınan namazlar gibi dini pratiklerin kısıtlanması, dini ve kültürel ritüellerin yerine getirilmesinde zorluklara neden olmuştur.

Matthewman & Huppatz (2020), pandeminin kentleri "sosyal deney laboratuvarlarına" dönüştürdüğünü ve kolektif hareketsizliğin kentsel yaşamı derinden etkilediğini belirtir. Ayrıca, Karlı & Çelikyay (2020), İstanbul'da kamusal alanların kapatılmasının kentlinin günlük rutinlerini felç ettiğini vurgular.

Tüm bu bakışlara ek olarak iletişim teknolojilerinin, doğal olarak fiziki ve elektronik hareketliliği artırmış olması, toplumlarda sabit yer duygusunu aşındırmıştır. Durağanlığın yerini alan sanal mobilite, mekânın sadece yere bağlı olmadığını da COVID-19 salgınında ortaya koymuştur. Yalnızca yere bağlı olmayan mekânın uzakta gerçekleşen çeşitli toplumsal etkileşimlerle kuruluyor olması, doğal olarak coğrafyadan kopuk bir “soyut mekân” anlayışını ikame etmiş bulunmaktadır (bkz. Akcan, 1999).

İnternet sayesinde kurulan ‘*sanal kentler*’ (virtual cities) in de alternatif bir kamusal alana tekabül ettiği ileri sürülen araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalar esnek kent mekânını tanımlamada yeni/farklı perspektiflerin belirmesini olanaklı kılar. Bu teknolojiler sayesinde bireyin iletişim uzamı gerçek anlamda tüm dünyaya doğru erişebilir halde genişlerken fiziksel mekânın giderek küçüldüğüne tanık olmaktayız. Bir yapıdan hatta odadan çıkmayı gerektirmeyecek ölçüde daralan bir fiziksel mekân söz konusudur. Özellikle çalışma, dinlenme, eğlence gibi yaşamsal faaliyetlerin tek bir mekân

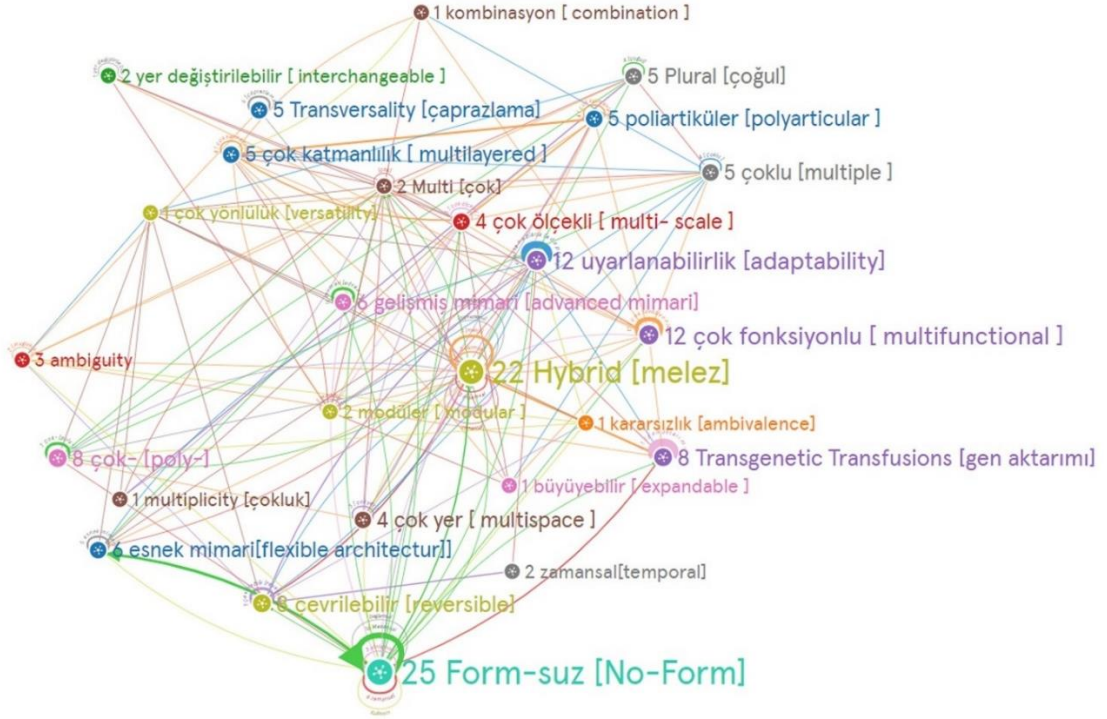
içinde dönüşerek birbirine geçmiş şekilde cereyan ediyor olması, gündelik yaşamın bilindik mekânsal sınırlarının da erimekte olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, COVID-19 pandemisi yalnızca sağlıkla sınırlı bir kriz değil; aynı zamanda kent yaşamının ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal boyutlarını kökten dönüştüren çok katmanlı bir kırılma anı olmuştur. Pandemi süreci, kentlerin yapısal eşitsizliklerini görünür kılarken, sosyal dayanışma biçimlerini, mekânsal kullanımları ve kültürel pratikleri derinden etkilemiştir. Ulaşım sistemlerinden kültürel ritüellere, kamusal alanlardan dijital iletişim biçimlerine kadar uzanan bu dönüşüm, kentleri hem fiziksel hem de kavramsal anlamda yeniden düşünmeyi zorunlu kılmıştır. Özellikle “soyut mekân” ve “sanal kent” gibi kavramlar, sabit ve yere bağlı kent anlayışının yerini daha akışkan, esnek ve çok-merkezli bir kent tahayyülüne bırakmakta; bu da mekânsal planlamanın ve kentsel yaşamın geleceğini şekillendirecek yeni paradigma arayışlarını gündeme getirmektedir. Bu bağlamda pandemi, yalnızca mevcut sorunları derinleştiren bir kriz değil, aynı zamanda adil, dirençli ve kapsayıcı kentlerin inşası için dönüştürücü bir fırsat alanı olarak da okunabilir.

Tez kapsamını; pandemi süreciyle başlayan, esneklik kavramı etrafında şekillenen teorik altyapısını, metropol için tasarım kavramları dersinde öğrenciler tarafından oluşturulan; “formsuz, çok, muğlak, melez” gibi terimlerle ifade edilen kavram ağıyla ilişkilendirerek genişletmiştir. Öğrencilerin ürettiği bu kavram ağı, kentsel mekanların sabit yapılar yerine, çoklu, belirsiz ve heterojen formlar aracılığıyla sürekli yeniden üretilen dinamik yapılarını gözler önüne sermektedir (Şekil 3.3). Sonuç olarak, pandemi sürecinde ortaya çıkan esneklik ihtiyacı, öğrenci üretimi kavram ağı üzerinden “formsuz, çok, muğlak, melez” gibi alt kavramlarla kurgulanan yeni tasarım yaklaşımlarını

beslemiş, kentsel dönüşümün çok boyutlu yapısının yeniden yorumlanmasında temel bir kuramsal çerçeve sunmuştur.

Şekil 3.3 *Metropol İçin Tasarım Kavramları Dersinde Üretilen Kavram Ağı Haritası (2021). Özyeğin Üniversitesi, Kent ve Mimarlık Bütünleşik Yüksek Lisans Programı*

3.2.4 Pandemi Sonrası

Dijital iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve pandemiyle birlikte uzaktan çalışma uygulamalarının yaygınlaşması kentsel yapıyı hızla yeniden şekillendirmiştir. Özellikle beyaz yakalı işlerde görülen tele-çalışma eğilimi, bireylerin iş ve konut mekânlarını birleştirmesine imkân vermiş; bu durum büyük kentlerde konut arzının, yoğunluk dağılımının ve karma kullanım stratejilerinin yeniden ele alınmasını gerektirmiştir (Uyttebrouck et al., 2023). İşin “dematerializasyonu” ve esnekleşmesi “flexwork” bağlamında, evler artık aynı zamanda çalışma mekânı olarak tanımlanmakta; bu da kent merkezlerinden banliyölere doğru bir nüfus ve ekonomik faaliyetin

dağılmasını kısmen dengelemektedir (Pajević, 2021; Uyttebrouck et al., 2023). Öte yandan, şehirler işlevsel olarak canlı-kent “*live-work*” ilişkilerini güçlendirmek için yoğunluk artırımı ve miks-kullanım ilkelerini planlama stratejilerinde önceliklendirmektedir (Uyttebrouck et al., 2023). Bu bağlamda, pandemi sonrası dönemde mekânsal esneklik kavramı kentsel planlamada giderek merkezi bir role oturmuş; iş ile konut arasındaki geleneksel sınırlar bulanıklaşarak kentlerin üretkenlik ve yaşam kalitesi hedefli yeni düzenlemelerine yol açmaktadır (Uyttebrouck et al., 2023).

COVID-19 önlemleri, geleneksel kamusal mekânların kullanımını köklü biçimde değiştirmiştir. Uzun süren sokağa çıkma kısıtlamaları sırasında boşalan meydanlar, caddeler ve parklar, fiziksel temasın kesintiye uğradığı bir kamusal alan deneyimini beraberinde getirmiştir (Sepe, 2021). Bu süreçte özel yaşam mekânları – evler, balkonlar, teraslar – adeta geçici birer kamusal boyut kazanmış; Sepe (2021) bu dönemde “özel olanın kamusala dönüştüğü” bir kentsel manzaranın ortaya çıktığını vurgulamıştır. Aynı zamanda, pandemi geçici kentleşme “*temporary urbanism*” uygulamalarını hızlandırmış; örneğin açık alanlara kurulan kısa süreli spor alanları, geçici bisiklet yolları ya da pop-up etkinlik alanları gibi düşük maliyetli müdahalelerle kamusal mekânlar yeni kullanım senaryolarına açılmıştır (Nikitas et al., 2021; Law et al., 2021). Bu çabalar, kamusal alanların mekânsal sınırlarının esnemesine ve kent içi mekânların daha geçirgen bir karakter kazanmasına zemin hazırlamıştır. Mehta (2020) bu bağlamda pandemi sonrasında mahalle ölçeğindeki sokakların yeniden örgütlenerek “yeni sosyalleşen alanlara” dönüştüğünü işaret etmektedir. Böylece fiziksel mesafe önlemleri, kamusal alan kavramının zamanını ve mekânını genişletirken aynı zamanda kamusal ve özel arasındaki ayrımları yeniden sorgulamaya açmıştır (Sepe, 2021; Mehta, 2020).

Pandemi, vatandaşlık kavramını da dönüştüren yeni toplumsal pratikler geliştirmiştir. Toplumsal dayanışma ağları ve mikro-topluluklar, sokağa çıkma yasaklarına rağmen vatandaşların örgütlenmesine aracılık etmiştir. Araştırmalar, COVID-19 döneminde kurulan gönüllü yardımlaşma gruplarının kriz yönetiminde vazgeçilmez rol oynadığını ve bu ağların yerel düzeyde güven ile topluluk bağlarını güçlendirdiğini göstermektedir (Fernandes-Jesus et al., 2021). Diğer yandan, kentsel yönetişimde dijitalleşme süreci hız kazanmış; dünya genelinde yerel yönetimler salgınla mücadelede dijital araçlardan yararlanarak hizmet sunmuş ve halkla iletişim kanallarını çevrimiçiye kaydırmıştır (UN-Habitat, 2022). Bu değişim, dijital yurttaşlık fikrini öne çıkarmış; vatandaşlar sosyal medya ve dijital platformlar aracılığıyla karar alma süreçlerine katılmaya, bilgi paylaşmaya ve toplumsal taleplerini dile getirmeye başlamıştır. Öte yandan devlet de sağlık sertifikaları, izleme uygulamaları ve uzaktan hizmet modelleri aracılığıyla birey ve toplum sağlığını yönlendirmede yeni araçlar geliştirmiştir (UN-Habitat, 2022). Tüm bu gelişmeler, birey-devlet ilişkilerinde kolektif sorumluluk ve şeffaflık konularının yeniden tartışılmasına vesile olmuş, dijital altyapının güçlü olduğu kentlerde vatandaşlık haklarının kapsamı teknoloji ekseninde şekillenmiştir (UN-Habitat, 2022; Fernandes-Jesus et al., 2021).

COVID-19, şehirlerin krizlere karşı hazırlık ve dayanıklılık “*resilience*” stratejilerini ön plana çıkarmıştır. Kentler artık sadece sağlık acil durumlarına değil, aynı anda iklim, ekonomik ve sosyal şoklara karşı bütünsel bir dayanıklılık yaklaşımı geliştirmektedir (Callenberg et al., 2024). Bu bağlamda sürdürülebilirlik ilkeleri, acil durum müdahaleleriyle birlikte kent politikalarının merkezine yerleşmiştir. Örneğin, şehir liderleri pandemi sırasında çevresel sürdürülebilirliğe öncelik vermiş, sağlıkla kent yaşamını bütünleştiren politikalar tasarlamıştır (Callenberg et al., 2024). Hazırlık

safhasında ise altyapı yatırımlarının esnek, hızlı uyarlanabilir olması gözetilmiş; sağlıkla ilgili tesisleşme ve toplu taşıma düzenlemeleri yeniden ele alınmıştır. Diğer yandan krizin yerel düzeyde çözümü için dayanışma ekonomisi uygulamaları önemli hale gelmiştir. Pandemi sürecinde ortaya çıkan yerel gıda inisiyatifleri ve komşuluk temelli yardım ağları, şehirlerin acil ihtiyaçlarını karşılama ve toplumsal uyumu artırmada ilk “yanıtcılar” olarak işlev görmüştür (Callenberg et al., 2024; Fernandes-Jesus et al., 2021). Ayrıca döngüsel ekonomi modellerinin ve yerel üretimin desteklenmesi, kaynakların etkin kullanımını ve yerel kalkınmayı güçlendirmiştir. Özetle, afet sonrası kent yönetimi, esnek şehir planlaması, yerinden organik çözümler ve güçlü toplumsal ağlar üzerine kurgulanarak dayanıklı bir kentsel yapı inşa etmeyi hedeflemektedir (Callenberg et al., 2024).

Pandemi sonrası dönem, daha önce ütopya olarak değerlendirilen yeni kent modellerini reel politikalara taşımıştır. Bunların başında “15 dakikalık kent” gibi hizmetlerin ve olanakların yaya veya bisiklet mesafesine indirgenmesini öngören bütüncül planlama yaklaşımları gelmektedir (Allam et al., 2022; Callenberg et al., 2024). Bu model, her mahallenin eğitim, sağlık, alışveriş ve rekreasyon gibi temel ihtiyaçları kendi sınırları içinde karşılayarak uzun mesafe ulaşım gereksinimini azaltmayı amaçlar. Benzer biçimde çok-merkezli (polikent) planlama ve ulaşım odaklı düzenlemeler “*Transit Oriented Development*” yaygınlaşmakta; böylece kent merkezlerine aşırı yük binmesinin önüne geçilip, sosyal donatı erişimi dengeli bir şekilde kurgulanmaktadır (Callenberg et al., 2024). Ekolojik planlama anlayışı ise bu eğilimlerle paralel biçimde yeşil altyapı ve doğa temelli çözümleri kent planına entegre etmektedir. Park ve yeşil koridorlar, sokak ağaçlandırmaları ve su yönetimi sistemleri gibi doğayla uyumlu tasarımlar, şehirlerin hem iklim krizine hem pandemiye karşı direnç kazanmasına katkı

sağlamaktadır (Callenberg et al., 2024). Son olarak, salgın kaynaklı tedarik sorunları “yerel üretim” kavramını güçlendirmiştir. Gıda veya gündelik ihtiyaç maddelerinin şehir içinde üretilmesi ve dağıtılması esasına dayalı kooperatifler, topluluk bahçeleri ve mikro üretim tesisleri artış göstermiş; böylece yerinden üretim kentte geri dönüşümlü ekonomi ve yerel dayanışma ağlarının deneyimsel bir parçası hâline gelmiştir (Callenberg et al., 2024). Tüm bu modeller, pandemi sonrası dönemde kentlerin sürdürülebilir, dayanıklı ve kapsayıcı bir geleceğe doğru dönüşümünün pratik örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Allam et al., 2022; Callenberg et al., 2024).

Pandemi dönemi, fiziksel kamusal alanları kapatarak siyasal ve toplumsal etkileşimin boyutunu da kökten değiştirdi. Hannah Arendt’in kamusal alanı ‘özgürlüğün ve siyasi eylemin görüldüğü yer’ olarak tanımladığı klasik çerçeve (Arendt, 1958) bu dönemde fiilen askıya alındı. Salgın boyunca uygulanan sokağa çıkma yasakları ve toplu etkinlik kısıtlamaları, bireylerin kamusal alanda bir araya gelmesini engelleyerek yurttaşlık pratiğini dönüşüme uğrattı. Bu bağlamda kamusal alan kavramı, fiziksel mekânlardan çok dijital forumlara taşınmış; sosyalleşme ve ifade özgürlüğü büyük ölçüde ekranlar aracılığıyla yeniden tanımlanmıştır. Agamben’in (2006) istisna hali “*state of exception*” analizi pandemiye açık bir örnek olarak gösterir: Yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ayırım geçici olarak kaldırılarak olağanüstü yönetim uygulamalarına kapı aralanmıştır. Bu durum, bireylerin hareket, toplanma ve seyahat özgürlüklerinin sağlık gerekçesiyle kısıtlanması şeklinde normatif bir dönüşüme işaret eder. Aynı zamanda mekân kavramı da Lefebvre’nin (1991) belirttiği toplumsal üretim boyutuyla yeniden sorgulandı: Ev-kamusal alan sınırlarının bulanıklaşması, mahremiyetle toplum arasındaki yeni ilişkileri gündeme getirmiştir.

Pandemi bireyleri hızla çevrim içi yaşama taşıyarak dijital özneler kavramını ön plana çıkardı. Uzaktan çalışma, online eğitim ve sosyal medya iletişimi, bireyleri veri ağlarına sıkıca bağladı. Bu süreçte devreye giren dijital teknolojiler, Byung-Chul Han'ın vurguladığı gibi “gündelik hayatı kolaylaştırdığına inanılan dijital bir gözetim hapisanesi”ne dönüşmüştür. Bireysel konum, sağlık ve sosyal hayat verileri izlenir hale gelirken, Michel Foucault'nun panoptikon metaforu yeniden anlam kazandı (Foucault, 1979). Ülkelerin temas takibi ve karantina uygulamaları, gönüllü ya da zorunlu mobil konum verisi izleme gibi araçlar toplum içinde panoptik bir denetim düzeyini artırdı. David Lyon'un belirttiği gibi, gözetim politikaları hem koruyucu hem de cezalandırıcı yönler taşımaktadır. Pandemi sağlık önlemleri mahiyetinde uygulanan bu kapsamlı gözetim mekanizmaları, mahremiyet kavramını zayıflattı. Kişisel verilerin devlet ve şirket yararına sayısallaştırılması, bilgi güvenliği ve bireylerin gizlilik alanında yeni açmazlar doğurdu. Byung-Chul Han'ın işaret ettiği şeffaflık toplumu eleştirisi burada dikkat çeker: Sınırsız iletişim ve veri akışı, mahremiyetin erozyona uğraması anlamına gelmektedir. Böylece bireylerin özel yaşam alanları dijital platformlar aracılığıyla gözetim ve normatif beklentilere açık hale gelmiştir.

Pandemi küresel bir kriz olarak “normal” kavramını bütünüyle sorguladı. Alışılmış günlük hayatın kesintiye uğraması, ‘yeni normal’ tartışmalarını doğurdu. Bir yandan haritanın sürekli değişen risk bölgeleri, öte yandan belirsizlikler ortamında kriz sürekli duruma dönüştü; Agamben'in işaret ettiği istisna hali teorisi, pandemi yönetimindeki olağanüstü önlemleri açıklamada kullanıldı (Agamben, 2006). Krizin normallliği bozmasıyla birlikte esneklik ön plana çıktı. Ancak eleştirel bir perspektife göre, neoliberal dünyada esneklik kavramı çoğunlukla bireyi sorumluluk yükleyen bir söylem olarak kullanıldı. Pandeminin açığa çıkardığı gibi, “esneklik” yorumu esasen

bireylerin kriz koşullarında adapte olmasını bekleyerek kamusal sorumluluğu bireylere devretmekteydi. Bunun yerine bazı çalışmalar, gerçek esnekliğin ancak toplumun ortak refahını gözeten stratejilerle sağlanabileceğini vurgulamaktadır. Örneğin Pavicevic ve arkadaşları (2021), pandeminin toplumsal dayanışma ve kamu hizmetlerine yapılan yatırımlar üzerinden atlatılabileceğini belirtir. Bu perspektife göre dayanıklılık; yalnızca bireysel uyum değil, dayanışma, onur ve başkalarına karşı sorumluluk esasına dayanmalıdır. Judith Butler da savunduğu gibi (Butler, 2004), kırılganlık tüm insanların ortak koşuludur ve bu kırılganlığı paylaşan bireyler arasında küresel düzeyde yeni dayanışma biçimleri mümkündür. Nitekim pandemide mahalle dayanışma ağları ve uluslararası aşılama girişimleri, yabancılaşmayı aşan ve yurttaşlık ilişkilerini yeniden tesis eden dayanışma örnekleri olarak belirmiştir. Böylece normallik beklentisi, dönüşüm geçirerek karşılıklı bağımlılık ve toplumsal sorumluluk bağlamında yeniden tanımlanmıştır.

3.3 Bölüm Sonucu

Kentler, tarih boyunca çeşitli dönemlerde önemli kırılmalar yaşamış ve bu kırılmalar, kent yaşamının şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Teknolojinin hızla gelişmesi, doğa ve iklim koşullarının değişmesi, doğal afetlerin etkisi ve salgın hastalıklar gibi faktörler, kentlerin yapısını, işleyişini ve insan yaşamını derinden etkilemiştir. Bu kırılmalar, kentlerin esnekliklerini ve dönüşüm kabiliyetlerini sınavarak, yeni kavramların ortaya çıkmasına ve geleneksel kavramların dönüşmesine yol açmış, ütopyaların üretilmesine neden olmuştur. Salgınlar, kentleri etkileyip kamusal alanları değişime uğratmıştır. Teknoloji, sanal mekânlar oluşturmuş atıl alanlar ortaya çıkmıştır.

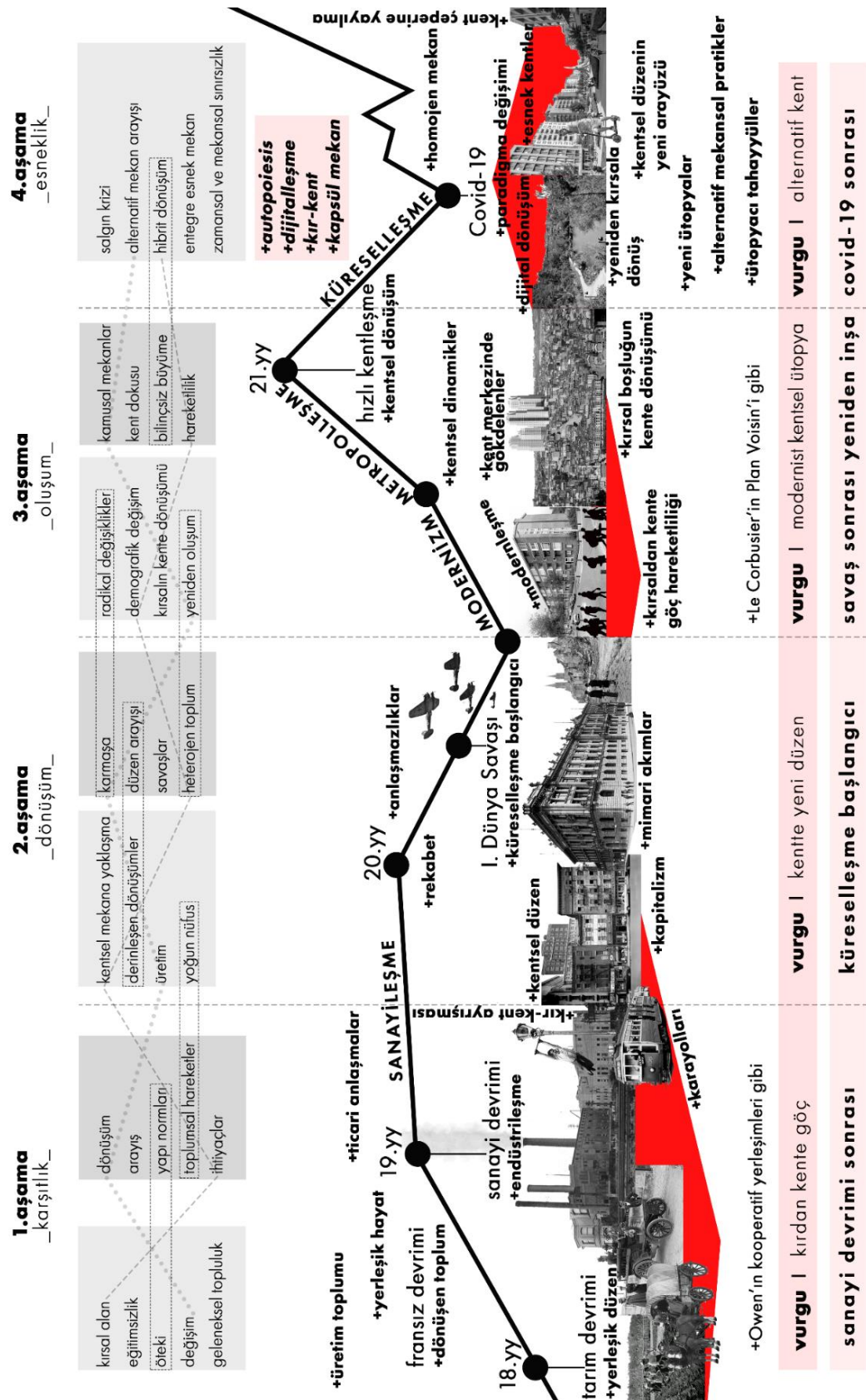
Doğal afetler, kamusal alanları olağandışı bir biçimde dönüştürmüştür. Kentlerde kırılmalardan bahsediyorsak kronolojik yapı bozulmuş, zaman kendi etrafında dönmeye,

sarmal bir yapı oluşturmaya başlamıştır. Bu yapı ile kırılma noktaları yer yer bir yumak gibi dolanmıştır. Dolayısıyla her kentlinin/mimarın bu yumağı açma yöntemi farklı olacaktır. Kentin kırılma noktaları artık statik, eski kavramlar ile düşünülemez. Aksi halde kırılma noktaları bu kavramlara dolanan bir yumaktan farksız olacaktır.

Bu bağlamda, kentsel kırılmaların ele alınması gereken zamansal yapı, lineer bir doğrusal süreçten ziyade, bir sarmal, döngüsel ya da muğlak bir yapıya bürünmüştür. Kentin tarihsel evreleri, birbiriyle etkileşimde olan, iç içe geçmiş katmanlar gibi düşünülebilir (Şekil 3.7).

Bu kırılmalar, artık yalnızca geçmişin tanımlarına, sabit anlayışlara dayanarak çözümlenemeyecek kadar karmaşık hale gelmiştir. Zamanın her bir kırılma noktasındaki muğlaklık, kendi içindeki etkileşimleri ve geçişleriyle daha net bir şekilde anlaşılabilir. Her bir kentli ya da mimar, bu karmaşık yapıyı çözmek için farklı yöntemler geliştirecek, farklı perspektiflerden yaklaşacaktır. Bu da, kentlerin dönüşümünü anlamada çoklu bakış açılarını gerektiren bir süreç olduğunu gösterir. Şekil 3.4, bu dinamik süreci vurgulayan bir zamansal kırılma çizelgesidir. Ancak bu çizelge, geleneksel doğrusal bir zaman anlayışını benimsememektedir. Aksine, her bir katman arasındaki geçişlerin, dönüşümlerin ve etkileşimlerin nasıl birbirine bağlı olduğunu ve tarihsel süreçteki kavramların nasıl birbiriyle etkileşime girdiğini göstermektedir. Zaman, burada bir düz çizgi değil, kırılmalarla, iç içe geçmiş katmanlarla şekillenen bir yapıdır. Bu nedenle, kentteki her kırılma noktası, yalnızca geçmişin bir devamı değil, aynı zamanda şimdinin dinamikleriyle şekillenen, sürekli bir dönüşüm sürecinin parçasıdır.

Şekil 3.4. Kentsel Dönüşüm ve Zamanın Kırılma Noktaları: Kavramsal Geçişler

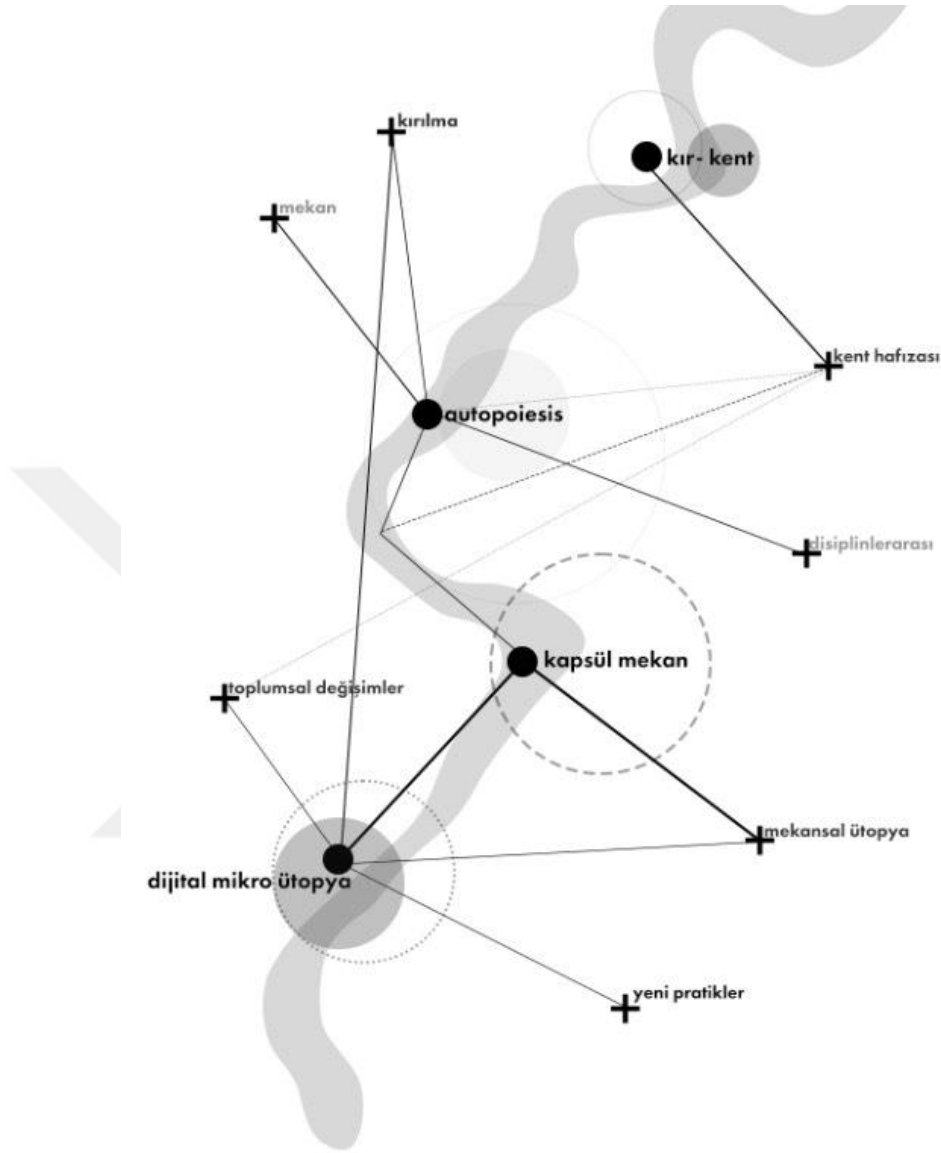
4. İSTANBUL’UN PANDEMİ SONRASI DÖNÜŞÜMÜNÜN MİKRO-ÜTOPİK BİR YAKLAŞIMLA OKUNMASI

Kentsel dönüşümler, kavramların yalnızca anlam düzeyinde değil, aynı zamanda mekânsal ve deneyimsel boyutlarda da yeniden şekillendiğini göstermektedir. Pandemi sonrası dönem, teknolojik kırılmalar ve sosyo-ekolojik taleplerle birlikte, kent ütopyelerinin yönünü değiştirmiş; kavramlar, hem teori hem pratik düzlemde bir deformasyon ve yeniden doğum süreci geçirmiştir. Şekil 4.1’de sunulan kavram ağı, tarihsel süreçte yaşanan kırılmaların ardından biçimlenen düşünsel yönelimleri ve kentsel tahayyülleri görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, söz konusu kavramsal yapı, geçmişten bugüne uzanan dönüşüm çizgisi içerisinde mikro-ütopyalara yön veren bir kavram haritası sunmaktadır.

Bu diyagram, tez boyunca örülen düşünsel örgünün ilk ilmeğidir. Kavramların dönüşüm süreciyle başlayan bu yapı, her bölümde farklı katmanlarla derinleşerek anlamını zenginleştirir. Tıpkı bir kent gibi, katman katman dokunur; zamanla biçimlenir, kimi yerde kıvrılır, kimi yerde yeni yönlerle açılır. Bu kavramsal dokuma, yalnızca başlangıcın bir haritası değil; aynı zamanda tezin sonunda tamamlanan düşünsel bütünlüğün ilk lekesidir.

Okuyucu bu haritanın nihai halini, tez boyunca örülen kavramsal ve mekânsal ipliklerle tamamlanmış biçimiyle sonuç bölümünde Şekil 5.1 Mikro-Ütopyalara Açılan Kavramsal Dokuma başlığı altında yeniden bulacaktır.

Şekil 4.1 Mikro-Ütopyalara Açılan Kavramsal Dokuma Başlangıcı

COVID-19 pandemisi, küresel düzeyde yaşam pratiklerini dönüştürürken, kent mekânı ve kentsel yaşantı da bu dönüşümden derin biçimde etkilenmiştir. Salgın süreci yalnızca geçici bir sağlık krizi olarak değil, aynı zamanda mekânsal, toplumsal ve kavramsal düzeyde kalıcı etkiler doğuran bir kırılma anı olarak değerlendirilebilir. Bu kırılma, kent mekânının üretim, kullanım ve temsil biçimlerinde çok katmanlı bir dönüşümü tetiklemiş, “yeni normaller” olarak adlandırılan davranış kalıpları, kentsel yaşamın temel belirleyicileri haline gelmiştir. Kamusal alanların yeniden kurgulanması,

beden-mekân ilişkilerinin dönüşmesi, zamanın bireyselleşmesi ve toplumsal ilişkilerin dijitalleşmesi gibi değişkenler, alternatif yaşam pratikleri ve gelecek kent tahayyülleri için yeni kavramsal açılımlar doğurmuştur.

Kentlerin pandemi sonrası dönemdeki esneklik kapasitesi, mekânsal adaptasyonları, kapsül mekân olgusu, dijital katmanlaşması ve kır-kent arası geçişkenlik gibi yeni söylemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

4.1 Yeni Normaller ve Değişen Kentsel Dinamikler

Pandemi, kent mekânında olağan akışın kesintiye uğradığı, gündelik yaşamın yeniden örgütlendiği bir dönüm noktası yaratmıştır. Toplumlar bu süreçte yeni mekânsal davranış pratikleri geliştirmiş; hijyen, sosyal mesafe, bireysel koruma gibi kavramlar kentsel gündemin merkezine yerleşmiştir (Türkoğlu, 2020). Kentin hem fiziksel hem de toplumsal yapısında görülen bu dönüşüm, planlama yaklaşımlarında yeni kavramsal çerçevelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Sarı & Yüceer, 2023). Pandemi, sadece sağlıkla ilgili bir kriz olmanın ötesinde, şehirlerin işleyiş biçimlerini derinden etkilemiş ve kentsel yaşamı yeniden tanımlamıştır.

Kentlerin kamusal alanları, sosyal etkileşimin kısıtlandığı, fiziksel mesafelerin arttığı ve bireysel hijyen önlemlerinin ön plana çıktığı bir dönemde, yeni mekânsal davranış biçimlerinin test edildiği alanlar haline gelmiştir. Parklar, meydanlar ve sokaklar gibi kamusal alanlar, kısıtlı kullanım şartlarına rağmen, bireylerin sosyal yaşamlarını sürdürebilmek için adapte oldukları geçici özgürlük kapsüllerine dönüşmüştür.

Pandemi sürecinde, dijitalleşmenin hızla arttığı ve fiziksel mekânların yerini sanal platformların aldığı bir ortamda, kentsel dinamikler de yeniden şekillenmiştir. Çalışma, eğitim ve sosyal etkileşim gibi alanlar, dijital araçlar ve çevrimiçi platformlar üzerinden yönetilmeye başlanmış; kentteki fiziksel mekânlar, dijital katmanlarla paralel bir

ekosistem oluşturmuştur (Güven & Öztürk, 2021). Bu dönüşüm, dijitalin kentsel yaşamda kazandığı yeni rolü, fiziksel mekânların esnekleşmesini ve geçici kullanımların artışını beraberinde getirmiştir.

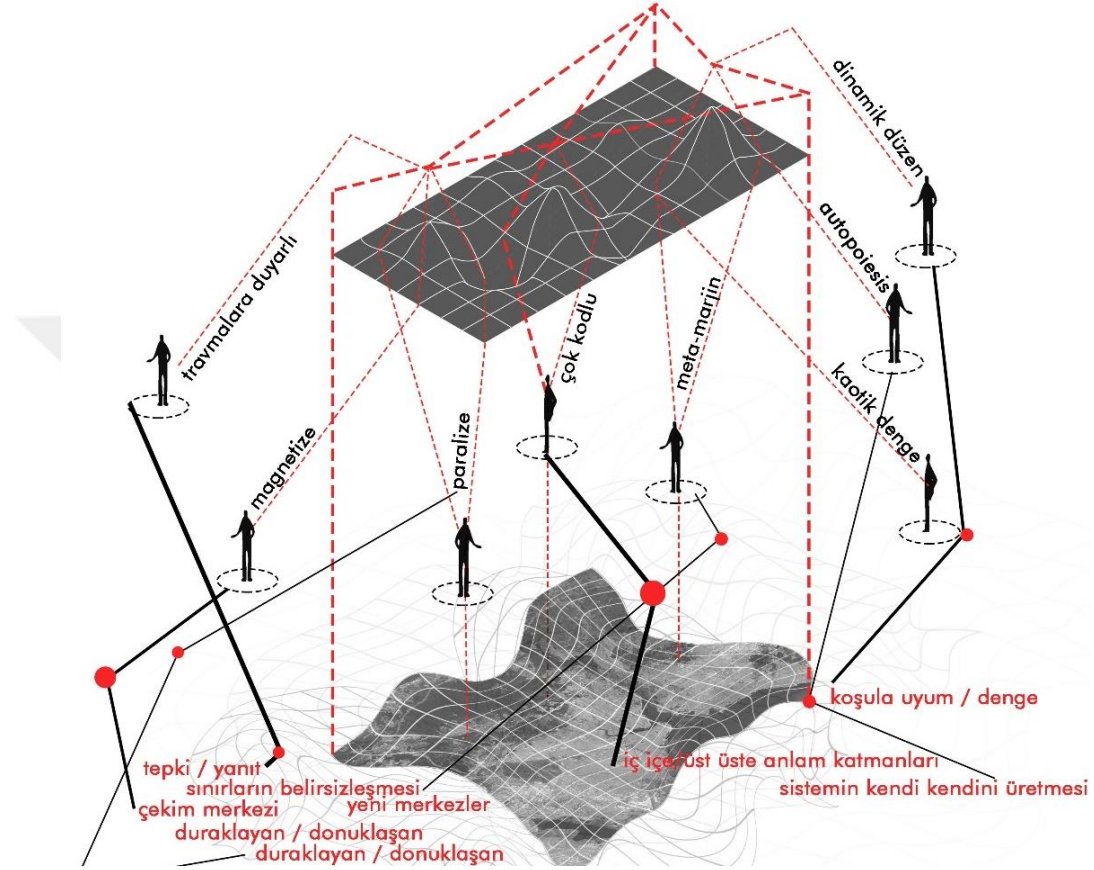
Kentsel dönüşüm ve neoliberal politikaların etkisiyle ortaya çıkan mekânsal eşitsizlikler ve sosyal ayrımcılık da pandemiyle birlikte derinleşmiştir. Özellikle, pandemi döneminde boşalan ticari alanlar, sanat kolektifleri tarafından geçici sergi alanlarına dönüştürülmüş ve kamusal alanlarda spontane oluşan etkinlikler, kentsel alanların yeniden kullanımı için yeni bir kültürel ve toplumsal model sunmuştur (Uysal & Eren, 2021). Bu dönüşüm, şehrin sakinlerinin ortak yaşam alanlarını, daha fazla dayanışma ve kolektivizm anlayışıyla yeniden şekillendirmesine imkân tanımıştır.

Yeni normaller, aynı zamanda dijitalleşme ve fiziksel mekân arasındaki ilişkilerin daha da iç içe geçtiği, dinamik bir kentsel ekosistem yaratmıştır. Bu süreç, kentsel yaşamda sosyal bağların yeniden şekillenmesine, fiziksel mekânların dijital ortamlarla olan etkileşimine ve bireylerin toplumsal rol ve kimliklerine dair farklı bakış açıları geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır.

Bu dönüşüm, kentlerin varlık biçimini yeniden kurarcasına, şehrin kalbinde yeni bir dilin doğmasına sebep olmuştur. Gündelik yaşamın kurgusu, mekânın katmanları ve insanın buna dair varlık durumu birbirine karışır. Yeni normaller, fiziksel mekânla dijitalleşmenin birbirini sararak, kent zeminini bükmesiyle bir anlam derinliği kazanır. Kent, kendisini yeniden inşa etmekte olan bir canlı gibi, eski kalıplarını aşarak bir bilinç değişimi geçirir. Bu dönüşüm, kavramsal anlamda bir kriz değil, bir fırsat alanı açar: Burada, mekânın ve zamanın sınırları çözülür, insana dair toplumsal roller yeniden biçimlenir, derinlerde yatan kavramlar çözünür, yeni anlamlar doğar. Şekil 4.2,

kavramların kentsel zeminde çözünerek mekânın özünde varlık bulmasını ve bu süreçte kentin değişime uğramasını anlatır.

Şekil 4.2 *Kavramların Deformasyonu ve Kentsel Metamorfoz*

Pandemi dönemi, bireylerin sosyal mesafe ve hijyen gibi yeni kurallara uyum sağlamaya çalışırken, mekânın toplumsal ve bedensel boyutlarının nasıl yeniden üretildiğini gözler önüne sermiştir. Burada, bedenin mekâna müdahalesi, yalnızca fiziksel varlığıyla değil, aynı zamanda toplumun inşa ettiği normları ve kuralları yeniden üretme biçimleriyle de şekillenmiştir. Pandemi sürecinde, insanların kamusal alanları kullanma biçimleri, toplumsal normlar ve yeni düzenlemelerle şekillendiği gibi, aynı zamanda bu kurallara karşı gösterilen yaratıcı müdahaleler de bedensel pratikler aracılığıyla mekânı yeniden şekillendirmiştir. Özellikle, sosyal mesafe ve hijyen gibi

sınırlamalar, mekânın yapısını ve işlevini yeniden kuran birer “taktik” olarak karşımıza çıkmıştır.

Pandemiyle birlikte, kamusal alanların kapanması ve hareketliliğin kısıtlanması, mekânın dijital boyutunu daha görünür hale getirmiştir. Bedenin mekânla olan ilişkisi artık yalnızca fiziksel alanlarla sınırlı kalmamış, sanal platformlar aracılığıyla dijitalleşmiştir. Dijitalleşme, bedeni artık sadece fiziksel bir varlık olarak değil, aynı zamanda dijital kimliklerle var olan bir özne olarak tanımlamaktadır. Bedenin dijitalleşmesi, sosyal medyanın, video konferansların ve sanal etkinliklerin, bedenin mekânla olan ilişkisini yeniden yapılandıran araçlar haline gelmesiyle hız kazanmıştır. Beden, dijital ortamda farklı şekillerde temsil edilirken, aynı zamanda fiziksel mekânla olan sınırlarını aşmış, sanal mekânlarda yeni bir varlık biçimi yaratmıştır.

Kamusal alanın, fiziksel birliktelik ve sosyal etkileşim mekânı olma işlevi pandemi ile sorgulanmaya başlamıştır. Meydanlar, parklar, pazar yerleri gibi kolektif mekânlar, kontrollü erişim ve bireyselleşmiş kullanım senaryolarına göre yeniden kurgulanmıştır (Altınbaş & Kaya, 2022).

Jean-Jacques Rousseau'nun "toplumsal sözleşme" kavramı, kamusal alanın kuramsal yaklaşımı açısından temel bir referans noktasıdır. Rousseau'ya göre bireyler, özgürlüklerini korumak adına, ortak iyilik ve kamu yararı doğrultusunda, genel irade çerçevesinde bir toplumsal sözleşmeye uymayı kabul ederek meşru bir siyasal düzen inşa ederler (Rousseau, 1762). Kamusal alan, bu anlamda bir toplumsal sözleşmenin somutlaştığı yerdir; bireylerin toplumla olan ilişkilerini şekillendirdiği ve kendilerini ifade ettikleri alanlardır. Pandemi ile birlikte bu kamusal alanlar, sosyal mesafe ve izolasyon gibi yeni "kurallar" ile yeniden şekillendi. Bu durumda, kamusal alan sadece fiziksel bir mekân olmanın ötesine geçerek, toplumsal sözleşmenin nasıl işlediğine dair

yeni bir anlayış doğurmuştur. Sosyal mesafe, kamusal alandaki bireysel özgürlüklerin sınırlandırılmasını zorunlu kılarken, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve güvenlik gibi yeni toplumsal yükümlülüklerin altını çizmiştir.

Pandemi süreci, kamusal alanlarda bireylerin nasıl "denetlendiğini" daha belirgin hale getirdi. Fiziksel mesafe, hijyen kuralları ve dezenfeksiyon gibi uygulamalar, kamusal alanda güç dinamiklerinin nasıl işlediğine dair yeni soruları gündeme getirmiştir. Kamusal alan, Foucault'nun perspektifinden bakıldığında, bireylerin davranışlarını yönlendiren ve toplumsal normları dayatan bir "gözlem" ve "denetim" alanına dönüşmüştür. Özellikle devletin ve sağlık otoritelerinin müdahalesi, kamusal alanların yeniden yapılandırılmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu yeniden yapılanma, sadece fiziksel alanın değil, toplumsal ilişkilerin ve bireysel özgürlüklerin de yeniden düşünülmesini sağlamıştır.

Pandemi süreci, kamusal alanın bu işlevini geçici olarak askıya almıştır. Sosyal mesafe ve izolasyon, bireylerin kendilerini toplumsal bağlamda ifade etmelerini zorlaştırmıştır. Ancak, bu aynı zamanda özgürlüğün yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Pandemi sonrası kamusal alanların yeniden şekillendirilmesi, toplumsal özgürlüğün ve bireysel hakların yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Bireylerin toplumsal hayata nasıl katılacakları, kamusal alanlarda nasıl etkileşimde bulunacakları, özgürlüğün yeni biçimlerini ortaya çıkarmıştır.

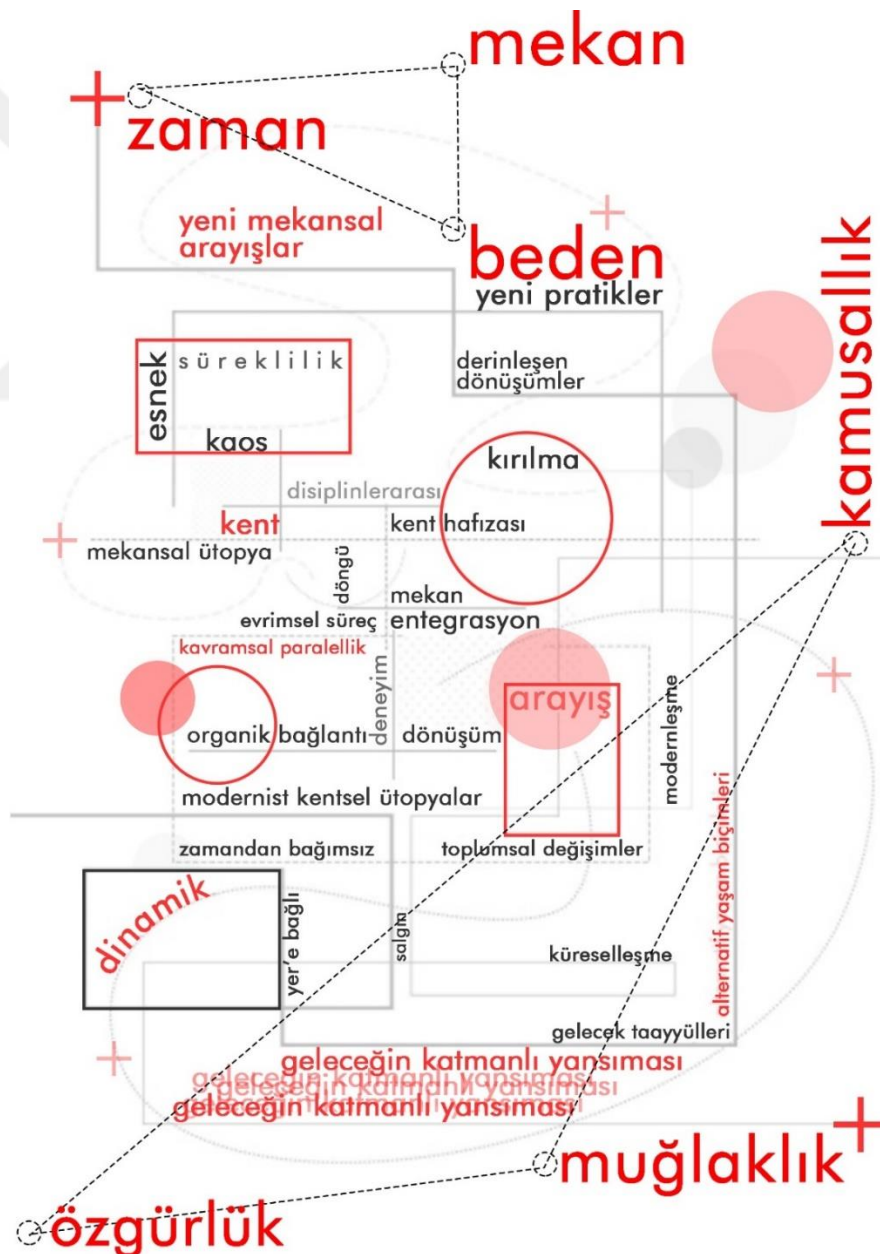
Özetle; kamusal alan, sadece fiziksel bir mekân değildir. Kamusal alan, toplumun, bireyin özgürlüğünü, mahremiyetini, toplumsal bağlarını ve demokratik katılımını şekillendiren bir kavramdır. Pandemi süreci, kamusal alanın fiziksel, dijital ve toplumsal anlamlarını sorgulatan bir dönemeç olmuştur. Sosyal mesafe, hijyen önlemleri, dijitalleşme ve güç dinamikleri gibi faktörler, kamusal alanların çok katmanlı boyutunu

dönüştürmüş, bu alanların toplumsal işlevlerini yeniden şekillendirmiştir. Bu dönüşüm, hem bireysel özgürlüklerin hem de toplumsal sorumlulukların sorgulanmasına neden olmuştur.

Pandemi süreci, zaman algısında da önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Normalde günlük hayatta hızla akan zaman, pandemi nedeniyle daha yavaş geçti gibi hissedilmiş, bu da insanların yaşam ritmini değiştirmiştir. İnsanlar evde kalma sürecinde rutinlerinin kesintiye uğramasıyla zamanın nasıl geçtiğini daha fazla fark etmeye başladılar. Bu durum, bireylerin zamanla kurduğu ilişkinin farklı bir boyut kazanmasına neden oldu (Sotelo et al., 2020). Zaman, bir yandan kısıtlı aktiviteler nedeniyle daha ağır ve durgun hissedilirken, diğer yandan evde geçirilen zaman, birçok kişi için "zaman kaybı" ya da "boş geçiş" gibi hislere yol açtı (Zhou et al., 2020).

Sosyal mesafe, insanların zaman algısını derinden etkilemiştir. Çalışma hayatının evden yürütülmesi, aile içindeki etkileşimlerin artması gibi etkenler, zamana dair alışılmış anlayışları alt üst etmiştir. Özellikle iş ve özel hayatın iç içe geçmesi, "zamanın kaybolması" duygusunu pekiştirdi. Bir başka önemli değişiklik, insanların "zamanın hızlı geçmesi" algısının pandemi nedeniyle yavaşlamasıydı. Haftalar ve aylar, sosyal izolasyon koşulları altında birbirine benzer hale geldi ve bu durum, geçmişe dair kayıpların ve belirsizliklerin zaman algısının değişmesine yol açtı (Urry, 2020). Zamanın bu şekilde "dönüşmesi", mekânla olan ilişkisini de etkilemiştir. İnsanlar artık evde daha fazla vakit geçirmeye başladılar, böylece zaman, evin farklı köşelerinde farklı anlamlar kazanmıştır. Pandemi süreci, insanın zamanla olan ilişkisini, hem bir "yavaşlama" hem de bir "yoğunlaşma" hissiyle şekillendirdi (Fitzpatrick & Singh, 2021). Sabit zaman döngülerinin yerini bireysel zaman yönetimi almış, kent mekânı daha çok özel zamanın deneyimlendiği bir yapıya bürünmüştür. Lefebvre'nin ritim analizinde belirttiği zamansal

örüntüler, pandemi sonrası bireyselleşmiş ritimler ile yer değiştirmiştir (Yılmaz & Taşan-Kok, 2022). Şekil 4.3'te görülen katmanlı kavram haritası, pandemi sonrası dönemin ortaya çıkardığı yeni normallerin ve değişen kentsel dinamiklerin, kavramsal düzlemde nasıl üst üste binen, iç içe geçen ve yeniden tanımlanan bir yapı oluşturduğunu görselleştirmektedir. Bu harita, kriz anlarında dönüşen kavramların hem zamansal sürekliliğini hem de mekânsal kırılmalıklarını çok katmanlı bir yapı içinde sunar.

Sonuç olarak, pandemi sonrası kent pratiklerinin dönüşümü, sadece mekânsal değil; toplumsal, teknolojik ve kavramsal düzeylerde de çok boyutlu bir yeniden yapılanmaya işaret etmektedir.

4.2 Esnek, Geçici ve Adaptif Mekânların Belirsizlik Çağında Alternatif Gelecekleri

Toplumsal kırılmalar, yalnızca var olan düzenin sarsıldığı anlar değil, aynı zamanda kavramsal açıklıkların, boşlukların ve yeni arayışların doğduğu eşiklerdir. Bu çalışma boyunca incelenen katmanlı kavram haritaları, pandemiyle birlikte hız kazanan dönüşümlerin mekânsal, sosyolojik ve kavramsal izlerini sürerken, her bir kırılmanın aynı zamanda geleceğe yönelen yeni anlam taleplerini de içerdiğini göstermiştir. İnsanlık, tarih boyunca kriz anlarında yalnızca olanı analiz etmekle yetinmemiş; aynı zamanda "ne olabilir?" sorusunu sorma ihtiyacı duymuştur. Tam da bu nedenle, kırılmalar ütopya fikrini çağırır: Boşalan kavramların, aşınan anlamların, çözülmeye başlayan ilişkilerin yerini bir "başka türlü yaşam" düşüncesi doldurur.

Henri Lefebvre'in (1968) vurguladığı üzere, ütopya yalnızca soyut bir gelecek tahayyülü değil, aynı zamanda mevcut gerçekliğin içinden filizlenen bir praksistir. Pandemiyle birlikte kamusal alanın askıya alınması, dijitalleşen gündelik hayat, gözetim mekanizmalarının yaygınlaşması ve birey-toplum ilişkilerinin dönüşmesi gibi birçok kırılma, bireyleri hem maddi hem düşünsel düzeyde yeniden konumlandırmıştır. Bu dönüşümler içinde, artık eskiye dönemeyeceğimiz fikri giderek berraklaşmış; o hâlde sorulması gereken soru, bundan sonra nereye evrileceğimiz olmuştur. İşte ütopya, bu sorunun yöneldiği hayal değil, yön belirleyen eleştirel bir çerçevedir.

Ernst Bloch'un (1986) "henüz olmayanın ilkesi" olarak tarif ettiği ütopya, geleceğe dair bir özlemden çok, bugünün içindeki eksikliği ve potansiyeli görünür kılma biçimidir. Pandemi gibi kırılmalar, normların çözüldüğü, tanımların sarsıldığı, düzenin

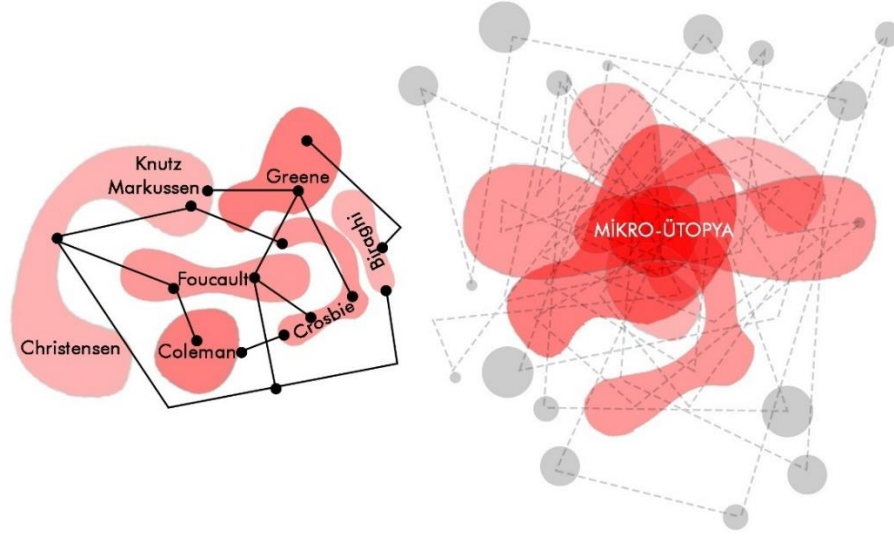
istisnaya teslim olduğu anlardır (Agamben, 2006). Bu anlarda, ütopya bir fantezi değil, mevcut düzenin yetersizliğini ortaya koyan bir araç olarak iş görür. İnsanlar ütopyayı yalnızca arzulamaz; kırılma yaşayan bir dünyada ona ihtiyaç duyar. Çünkü ütopya, yalnızca gelecek tasarımı değildir – aynı zamanda mevcut halin eleştirisidir.

Mekânsal olarak da bu ihtiyaç kendini gösterir. 15 dakikalık kentler, kapsül yaşam üniteleri, geçici kamusal alanlar gibi pandemi sonrası planlama modelleri, ütopyanın radikal gelecek tahayyüllerinden değil, bugünün sınır koşullarından doğmuş somut pratiklerdir (Allam et al., 2022; Callenberg et al., 2024). Bu pratikler, ütopyaların artık uzak ve soyut olmadığını; gündelik yaşamın mikro düzeyinde, bazen bireysel bir park kullanımında, bazen dijital bir etkileşim biçiminde somutlaştığını gösterir. Dolayısıyla ütopya, bir hayal olmaktan çok, bugünü aşma arzusu olarak güncellik kazanır.

Sonuç olarak, pandemiyle hızlanan kavramsal dönüşümler, mekânsal çözümler ve sosyo-politik kırılmalar; insanları yeniden düşünmeye, yeniden anlamaya ve yeniden kurmaya yöneltmiştir. İnsan ütopyadan vazgeçemez, çünkü kriz onu düşündürür. Gelecek tahayyülleri, yalnızca kaçış değil; aynı zamanda bir varoluş pozisyonudur. Çünkü kriz varsa, yön de sorulur. Ve o yön, çoğu zaman ütopyanın -hatta mikro-ütopyanın- işaret ettiği yer olur.

Şekil 4.4’de görüldüğü gibi, ütopya kavramına yönelik farklı kuramsal yaklaşımların -idealist, eleştirel, gündelik ve spekülâtif boyutlarıyla- bir araya gelmesiyle, bu tezde **mikro-ütopya** kavramsallaştırması geliştirilmiş; büyük ölçekli, determinist ütopyaların yerine, kırılma anlarında ortaya çıkan, yerel ve geçici pratiklerde kök salan alternatif yaşam biçimlerine odaklanan bir perspektif benimsenmiştir.

Şekil 4.4 Ütopya Kavramına Farklı Yaklaşımlar: Mekân, Deneyim ve Eleştiri

4.3 Büyük Ölçekli Ütopyalara Karşı Alternatif Bir Perspektif: Mikro Ütopyalar

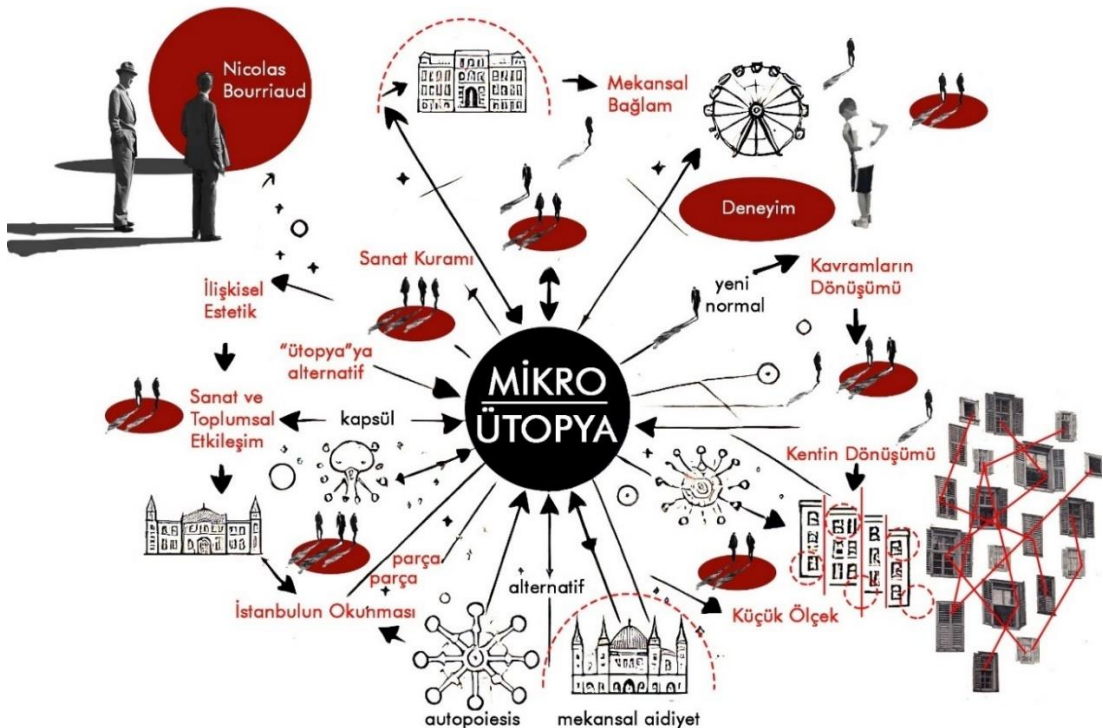
Kentler, kriz anlarında sadece fiziksel yapılarıyla değil, aynı zamanda mekânsal ve toplumsal örgütlenme biçimleriyle de dönüşüme uğrar. Pandemi, küresel ölçekte bir kırılma noktası yaratarak, mekânsal pratiklerin, kamusal alanların ve gündelik hayatın yeniden biçimlenmesini zorunlu kılmıştır. Kent, bir yandan sınırlandırmalar, kapanmalar ve izolasyon politikalarıyla durağanlaşırken, diğer yandan bu kısıtlılık hali içinde yeni alternatif mekânsal pratiklerini üretmeye devam etmiştir. İstanbul gibi dinamik ve sürekli kendini yeniden inşa eden bir metropol, bu süreçte yalnızca sağlık krizine karşı bir adaptasyon geliştirmekle kalmamış; aynı zamanda mekânın esneklik, geçirgenlik ve kendini yenileme potansiyellerini de gözler önüne sermiştir.

Bu noktada kentin dönüşümü anlamlandırırken; tezin İstanbul'u okumak üzere tasarlanmış yaklaşımı, klasik ütopyacı bir bakış açısı yerine "mikro-ütopya" kavramını merkeze almıştır. Mikro-ütopya kavramı, sanat teorsinde, sanat kuramcısı ve küratör Nicolas Bourriaud'nun geliştirdiği ilişkisel estetik "*relational aesthetics*" kuramından beslenerek ortaya çıkmıştır. Bourriaud, 1990'larda geliştirdiği bu kavramda, sanatın artık

sadece nesne üretmeye odaklanmak yerine, bireyler arasında ilişkiler kuran ve toplumsal etkileşimi teşvik eden bir alan yarattığını savunur (Bourriaud, 2002). İlişkisel estetik, sanatın özerk bir yapıdan çıkarak izleyiciyi aktif bir katılımcıya dönüştürdüğü ve belirli mekânsal bağlamlar içinde deneyimlenebilir kılındığı bir pratik olarak görülür.

Bu noktada mikro-ütopyalar, Bourriaud'nun ilişkisel estetik anlayışıyla paralellik gösterir. Geleneksel ütopyalar, büyük anlatılar içinde idealize edilen, çoğu zaman gerçekleşmesi imkânsız olan tahayyüller sunarken, mikro-ütopyalar gündelik yaşamın içinde küçük ölçekli, deneyimlenebilir ve uygulanabilir dönüşümler yaratır (Bourriaud, 2002). Bourriaud, sanatın artık büyük ütopyalar sunmak yerine, yerel ölçeklerde ve belirli bağlamlarda geçici, katılımcı ve ilişkisel mekânlar kurarak bireyler arasında anlamlı etkileşimler yaratması gerektiğini öne sürmektedir. Şekil 4.5, mikro-ütopyaların kavramsal anatomisini ve kentle kurduğu dinamik etkileşimleri kavram ağı olarak ortaya koymaktadır.

Şekil 4.5 Mikro-Ütopyaların Kavramsal Anatomisi

Sanat pratiklerinden kentsel mekâna uyarlanabilecek bu anlayış, pandemi sonrası İstanbul'un dönüşümünü ele alırken kritik bir çerçeve sunmaktadır. İstanbul'da pandemiyle birlikte ortaya çıkan esnek, geçici ve adaptif mekânsal pratikler, tam da Bourriaud'nun mikro-ütopya yaklaşımıyla örtüşmektedir. Kentin dönüşümünü tekil ve bütüncül bir ütopya çerçevesinden okumak yerine, küçük ölçekli, yerel ve topluluk temelli mekânsal oluşumlar üzerinden değişen dönüşen kavramlarla değerlendirmek, kentsel değişimin dinamiklerini anlamamıza olanak tanıyacaktır.

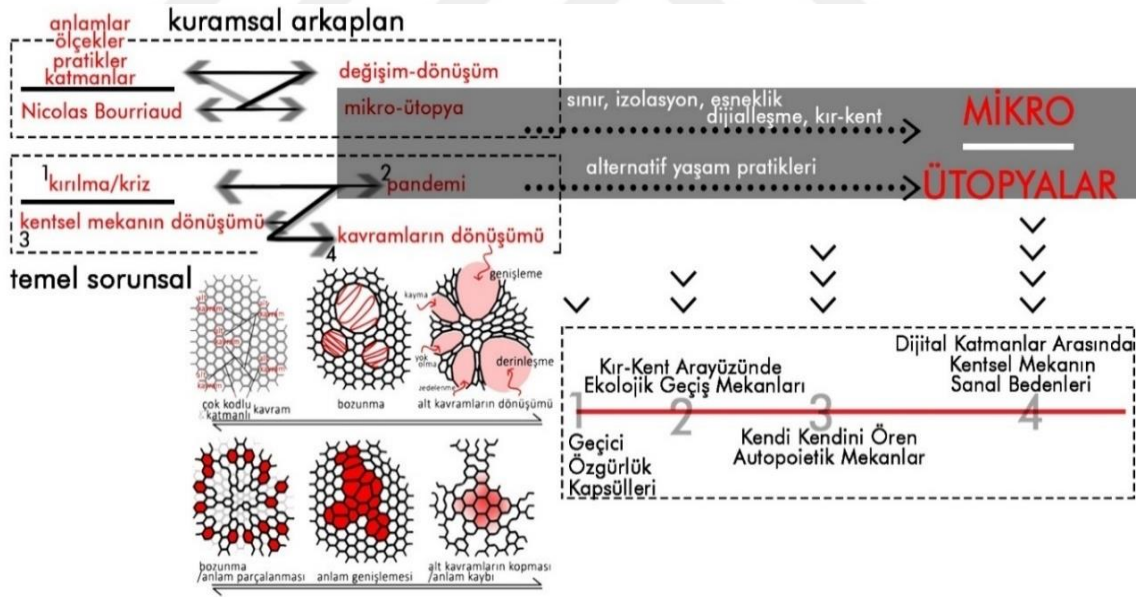
Geleneksel ütopyalar, erişilmesi güç, çoğu zaman soyut bir ideal düzen tahayyülü sunarken; mikro-ütopyalar, içinde bulunulan gerçeklikten kopmadan, küçük ölçekli dönüşüm pratikleri ele alır. Esnek, geçici ve adaptif mekân kullanımları, kentin kendi kendini yenileyebilme potansiyelleri, sınırların aşıldığı dijitalleşme süreçleri ve kır-kent arasında gelişen alternatif yaşam pratikleri... Bourriaud'nun önerdiği gibi gündelik hayat içinde mikro düzeyde oluşan, sürdürülebilir ve deneyimlenebilir mekânsal pratikler üzerinden kentteki dönüşüm incelenecektir.

Bu bölümde, İstanbul'un pandemi sonrası dönüşümü; geçmişte detaylı biçimde incelenen tarihsel kırılmalar, kavramsal kaymalar ve mekânsal yeniden yapılanmaların bir izdüşümü olarak ele alınacaktır. Çalışmanın önceki bölümlerinde incelenen modernist planlama, neoliberal yönetim ve pandemiyle hız kazanan kavramsal dönüşüm süreçleri, kentteki anlam üretim biçimlerini, özne konumlanmalarını ve mekânsal ilişkileri derinlemesine dönüştürmüştür. Bu dönüşüm yalnızca fiziksel çevreyi değil, aynı zamanda kentli olma biçimini, yurttaşlık tanımını, kamusal alan deneyimini ve mekânsal aidiyeti yeniden kurmuştur. Pandemi sürecinde kamusal alanın askıya alınması, dijitalleşmenin gündelik yaşamla bütünleşmesi, geçici mekânsal çözümlerin artması ve kırsal alanlara yönelik ilgideki ani yükseliş gibi dinamikler, yeni kent tahayyüllerine zemin

hazırlamıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan dört mikro-ütopya – geçici özgürlük alanları, kırsal/kentsel melez yapılar, kendini yeniden üreten (autopoietik) kent formları ve dijitalleşmiş mekânsal deneyimler – salt birer tasarım ya da temenni değil; yaşanmakta olan, yer yer filizlenmiş, yer yer taktiksel düzeyde ortaya çıkan somut pratiklerdir.

Bu mikro-ütopyalar, yalnızca günümüzün alternatif mekân üretimlerini değil; aynı zamanda dönüşen kavram ağlarının, kırılğan kent gerçekliğinin ve geleceğe dair özlemle değil, ihtiyaçla şekillenen tahayyüllerin yansımasıdır. Dolayısıyla bu bölümde, İstanbul'un pandemi sonrası kentsel dönüşümü, hem kavramsal süreklilik hem de kırılmalar bağlamında değerlendirilerek, bu dört mikro-ütopya üzerinden çok katmanlı bir okumaya tabi tutulacaktır.

Şekil 4.6 Sorunsaldan Mikro-Ütopyaya: Kuramsal Zemin ve Kavramsal Bağlantılar

Bu tezde mikro-ütopyalar, yalnızca pandemi sonrası kent mekânında ortaya çıkan alternatif oluşumları ele alan olumlu birer model olarak değil, aynı zamanda eleştirel bir bakış açısıyla da incelenmektedir. Mikro-ütopyaların arkasındaki ideal yaşam düşüncesinin her zaman gerçekçi olup olmadığı sorgulanarak, bu mekânsal pratiklerin

sürdürülebilirliği, kapsayıcılığı ve uzun vadeli etkileri üzerine eleştirel çıkarımlar yapılmıştır. Bir yandan, pandemi sonrası kent mekânında ortaya çıkan mikro-ütopyalar, geçici ve esnek yapılarıyla yeni mekânsal pratiklere zemin hazırlarken, diğer yandan bu tür pratiklerin kent ölçeğinde nasıl bir dönüşüm yaratabileceği sorusu da önem kazanmaktadır.

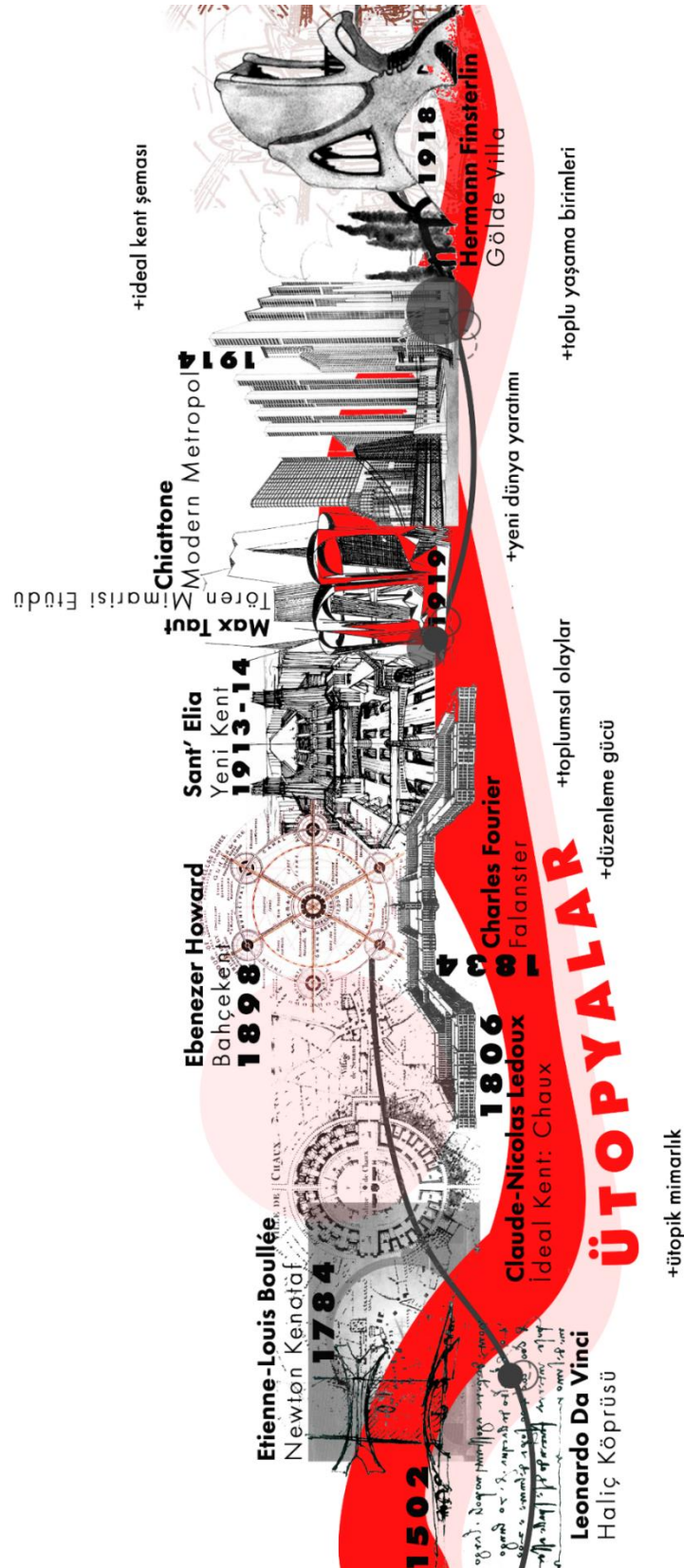
Mikro ölçekte ütöpik görünen birçok kavramın zamanla gündelik yaşamın sıradan bir parçası haline gelmesi, hatta beklenmedik olumsuzlukları da beraberinde getirmesi, bu tartışmanın çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle dijitalleşmenin başlangıçta vaat ettiği ütopyacı söylem, zamanla veri kontrolü, gözetim, mekânsal yabancılaşma gibi yeni problemleri beraberinde getirerek, bu dönüşümün çift yönlü bir dinamiğe sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Mikro-ütopyalar hem bir ideal sunar hem de kendi içlerinde çelişkiler barındırır.

Diyalektik bakış açısı, bu kavramları ele alırken olumlu yönleri, olumsuz yönleri ve sonucunda bir sentezi ortaya koyar. Örneğin; dijitalleşme ile kent yaşamına esneklik ve erişilebilirlik gelmiş, çalışma, eğitim, ticaret sanal ortamda sürmüştür. Ancak dijitalleşme, mekânsal aidiyeti azaltmış, insanlar kenti fiziksel olarak deneyimlemek yerine sanal olarak tüketmeye başlamıştır. Büyüyen bu dijital uçurum, internet ve teknolojiye erişimi olmayanları dışlamıştır. Bunun sonucunda bir sentez, aslında yeni bir normal ortaya çıkmıştır:

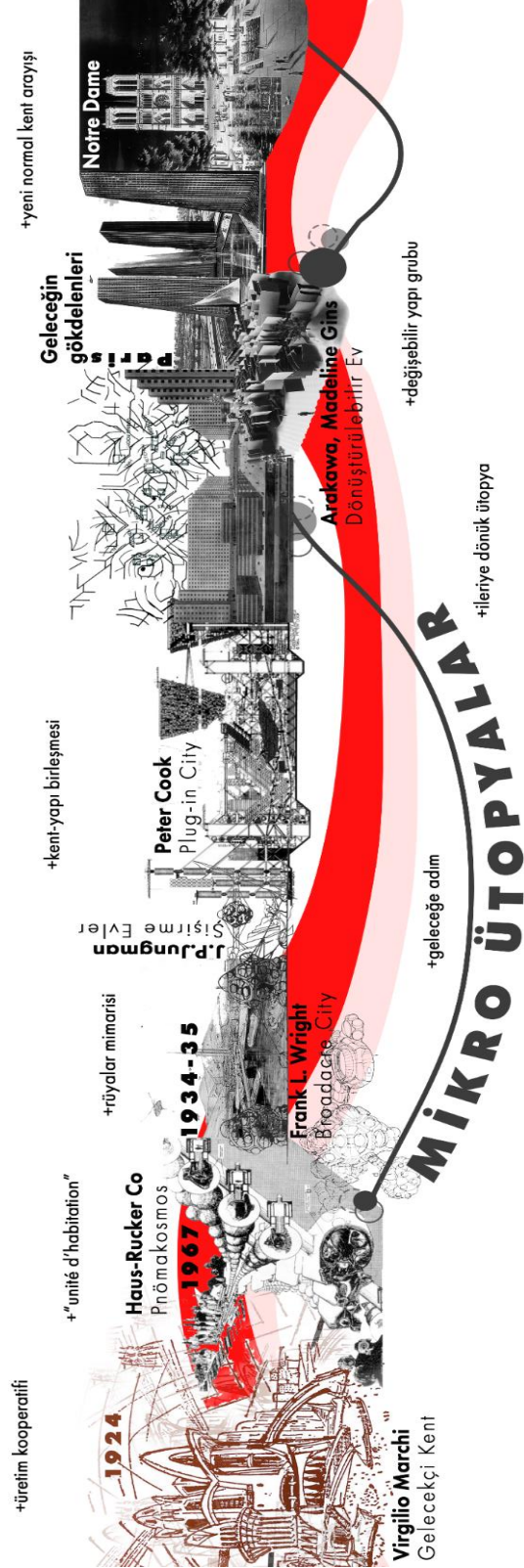
Hibrit çalışma, eğitim vb. modeli. İnsanlar dijitalleşmeyi mekânla ilişkilendirerek kullanmaya başlamıştır. Örneğin, vapurdan online toplantıya katılma, parkta çalışarak dijital ile fizikseli birleştirme gibi yeni kent pratikleri ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, tek bir doğruya ulaşmak amacıyla değil, farklı ölçeklerde ve bağlamlarda ortaya çıkan mekânsal pratikleri anlamlandırma çabasıyla ilerlemektedir. Mikro-ütopyalar, mutlak bir

özüm veya ideal model olarak ele alınmamış, aksine zaman zaman kendi içlerindeki çelişkiler ve sınırlılıklar üzerinden de değeriendirilmiştir. Bu yönüyle, çalışmanın temel amacı ne mutlak bir ütopya sunmak ne de bütünüyle eleştirel bir söylem oluşturmak, aksine kentsel dönüşümün içindeki akışkan, belirsiz ve çok katmanlı dinamikleri göz önüne seren bir perspektif sunmaktır. Şekil 4.7 ve Şekil 4.8, birbirini tamamlayan ve ardışık olarak kurgulanan bir diyagramdır. Farklı ütopya yaklaşımları kavramsal eksenler üzerinden sınıflandırılmış; bu yaklaşımların kırılma anlarıyla nasıl dönüşüme uğradığı ve nihayetinde mikro-ütopya kavramsallaşmasına evrildiğı gösterilmiştir.

Şekil 4.7 Ütopyalardan Mikro-Ütopyalara: Geleceğin Katmanlı Yansıması 1

Şekil 4.8 Ütopyalardan Mikro-Ütopyalara: Geleceğin Katmanlı Yansıması 2

Kavramsal dönüşümleri irdelemek, mikro-ütopyaların ortaya çıkışını ve anlamını kavrayabilmek için gereklidir; çünkü mekânsal pratikler, toplumsal dinamikler ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda kavramlar da kentle birlikte sürekli yeniden şekillenmektedir. Mikro-ütopyalar, bu değişimlerin kesişim noktalarında ortaya çıkan, mevcut sistemin sınırlarını zorlayan ve alternatif gelecek senaryoları sunan deneyim alanlarıdır. Şekil 4.9, mikro-ütopyalar olarak bahsedilen yaşamsal kurgular içerisindeki kavramların dönüşümünü ve bu dönüşümün nasıl yeni anlamlar ürettiğini göstermektedir.

Şekil 4.9 *Dönüşen Kavramlar, (ile) Biçimlenen Mikro-Ütopyalar*

SABİT	ESNEK
KALICI	GEÇİCİ
KATI	ADAPTİF
BİREYSEL	KOLEKTİF
TEK İŞLEVLI	ÇOK İŞLEVLI
FİZİKSEL	DİJİTAL+FİZİKSEL
DOĞADAN KOPUK	EKOLOJİK
KAPALI	AÇIK
MONOLİTİK	MODÜLER
İZOLASYON	ETKİLEŞİM
BAĞIMLILIK	OTONOMİ
DIŞARIDAN YÖNETİLEN	İÇ DİNAMİKLERİYLE YENİLENEN
STATİK	DİNAMİK
ÖNGÖRÜLEBİLİR	BELİRSİZLİĞE UYUMLU
TEK ODAKLI	ÇOK MERKEZLİ
DOĞRUSAL	DÖNGÜSEL
TÜKETİM ODAKLI	ÜRETKEN

Kavramların dönüşümü ile ütopyalar da şekillenirken; Schneekloth, ütopyaların yalnızca hayali idealler değil, aynı zamanda dönüşümü sağlayacak eleştirel ve kurtarıcı pratikler olduğunu söyler. Kraftl (2010), mekânsal anlamın en yoğun bireysel ölçekte deneyimlendiğini savunur. Pandemi öncesinde monolitik, merkezi ve hiyerarşik bir yapıya sahip olan kentler, pandemi sonrası çok merkezli, adaptif ve kolektif üretime

dayalı yapılara evrilmiştir. Kent artık izole değil, etkileşim içinde, kapalı değil, açık, statik değil, dinamik bir organizmaya dönüşmüştür. Bu dönüşüm süreci, Bourriaud'nun (2002) ilişkisel estetik kuramında olduğu gibi, kenti yalnızca fiziksel bir yapı olarak değil, aynı zamanda sosyal ilişkiler ve deneyimler ağı olarak ele almayı gerektirmiştir.

Esneklik, geçicilik ve adaptasyon kavramları, özellikle kriz dönemlerinde ve toplumsal dönüşüm anlarında, alternatif gelecek senaryolarının kurulmasında temel bileşenler olarak öne çıkmıştır. Yürütülen kuramsal okumalar ve kavramsal çözümlemeler doğrultusunda, bazı kavramların zaman içinde daha belirgin biçimde anlam kaymasına uğradığı; bazı gelecek tahayyüllerinin ise başlangıçta ütopya olarak değerlendirilmesine rağmen mikro ölçekte gündelik yaşantının somut bir parçası haline geldiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, dijitalleşme, esneklik, kolektif üretim ve ekolojik dönüşüm eksenlerinde şekillenen dört mikro-ütopya, İstanbul bağlamında pandemi sonrası kentsel dönüşümü okumak ve alternatif gelecek olanaklarını değerlendirmek adına hem kuramsal hem de pratik düzeyde en anlamlı ve uygulanabilir çerçeveleri sunmaktadır.

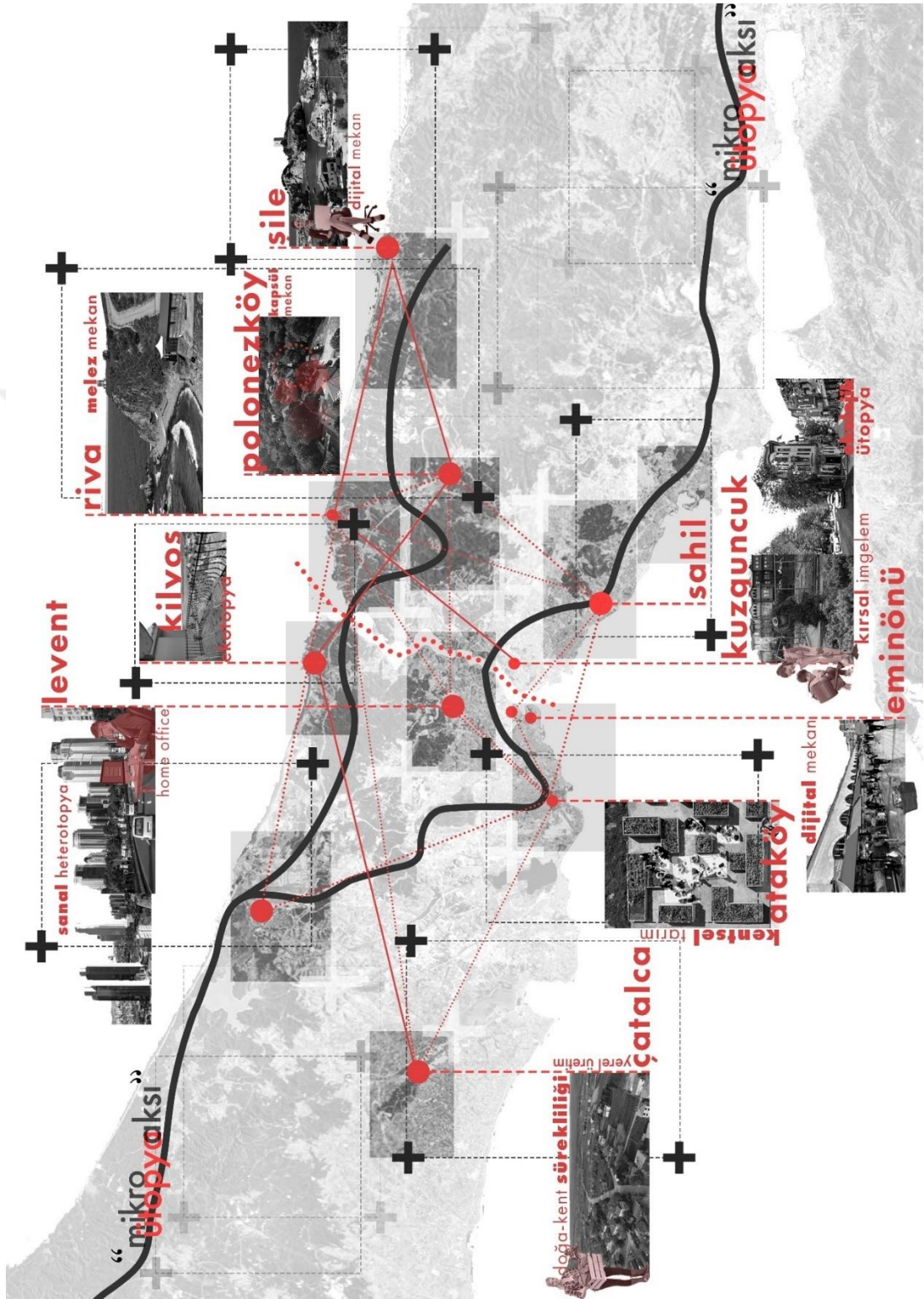
Şekil 4.10, bu dört mikro-ütopyanın kavramsal anatomisini ortaya koyarken; her bir ütopyanın dayandığı kavramlar arasındaki ilişkileri, zaman içinde yaşadığı dönüşümleri ve pandemi sonrası kent yaşamında nasıl görünür hale geldiğini görselleştirmektedir.

Şekil 4.10 Dört Mikro-Ütopyanın Kavramsal Anatomisi

Bahsedilen anatomi, ütopya düşüncesinin yalnızca idealize edilmiş gelecek imgeleriyle sınırlı olmadığını; aksine, günümüz kent yaşamının içinde filizlenen alternatif pratikler, eleştirel düşünce alanları ve gündelik direniş biçimleriyle yeniden şekillendiğini ortaya koyar. Autopoiesis, Özgürlük Kapsülleri, Kır-Kent ve Sanal Bedenler başlıkları altında yapılandırılan bu mikro-ütopyalar, mekânsal, toplumsal, zamansal ve ekolojik düzlemlerde birer kavramsal odak olarak düşünülmüştür. Bu bağlamda kavramsal anatomileri, yalnızca teorik değil, yaşamsal bir arayışın ifadesidir. Şekil 4.11 ise, İstanbul kent dokusu üzerinde kurgulanan mikro-ütopya akslarını göstermektedir. Harita üzerinde konumlandırılan dört mikro-ütopya başlığı -Autopoiesis, Özgürlük Kapsülleri, Kır-Kent ve Sanal Bedenler- belirli mekânsal odaklar etrafında yerleştirilmiş ve bu odaklar arasında kurulan ilişkisel ağ yapısıyla kent içindeki etkileşim biçimleri temsil edilmiştir.

Şekil 4.11 İstanbul'da Kavramsal İzlek: Mikro-Ütopya Akslarının Haritalanışı

Akslar, sadece mekânsal bir dağılım değil, aynı zamanda kavramsal bir dolaşımı da ifade etmektedir. Her lokasyon, belirli mikro-ütopya düşüncelerinin mekânsal izdüşümünü yansıtırken, akslar aracılığıyla bu düşünsel odaklar birbirine bağlanmakta, kesişmekte ve yeni anlam katmanları üretmektedir. Böylece şekil, mikro-ütopyaların kent içinde sabit noktalara değil; etkileşim, geçiş ve dönüşüm ilişkilerine dayalı olarak örgütlendiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada incelenen Ataköy, Kilyos, Çatalca, Kuzguncuk, Levent ve Maslak bölgeleri, İstanbul'un mekânsal çeşitliliğini ve kentsel dönüşüm süreçlerinin farklı ölçeklerdeki tezahürlerini temsil eden önemli örneklerdir. Ataköy ve Kuzguncuk, planlı kentsel gelişim ve tarihi mahalle dokusu bağlamında, kentin kültürel ve sosyal sürekliliğini koruyan alanlar olarak ön plana çıkmaktadır. Levent ve Maslak ise metropoliten merkezler olarak neoliberal kentsel dönüşümün, ekonomik yoğunlaşmanın ve mekânsal esnekliğin somutlandığı kentsel odaklardır. Öte yandan, Kilyos ve Çatalca, kent çeperinde yer alan, ekolojik duyarlılık, kır-kent ilişkileri ve alternatif üretim-tüketim pratiklerinin deneyimlendiği mikro-ütopya alanları olarak değerlendirilmiştir. Bu geniş ve çok katmanlı mekânsal yelpaze, İstanbul'un kentsel dayanıklılık, adaptasyon ve kırılma süreçlerini hem merkez hem de çevre ölçeklerinde bütüncül bir şekilde analiz etmeye imkân tanımaktadır. Çalışmanın kapsadığı bu hattın çeşitliliği, farklı kentsel pratiklerin ve kavramsal dönüşümlerin paralel ve etkileşimli olarak incelenmesini mümkün kılmaktadır.

4.3.1 Mikro-ütopya 1: Geçici Özgürlük Kapsülleri

Pandemi sonrası kent yaşamında, geçici ve alternatif mekânsal kullanımların önemi artmıştır. Geçici özgürlük kapsülleri, belirli bir zaman diliminde ortaya çıkan, geçici fakat etkili karşılaşmalar sunan mekânları ifade etmektedir. Bu tür mekânsal

kullanımlar, Henri Lefebvre'in (1991) mekânın üretimi kavramıyla ilişkilendirildiğinde, kentlilerin mekâna müdahale ederek alternatif özgürlük alanları yaratma pratikleri olarak okunabilir.

"Kapsül" kavramı tezde geçicilik ve yerden türeyen mekânsal bir anlatımı ifade etmektedir. Bu mekânlar, belirli bir süre için farklı bir ortam sunar ve sonrasında kent dokusuna karışır. Özellikle David Harvey (2008), neoliberal kentsel dönüşüm süreçlerinde mekânın esnekleşmesi ve alternatif kullanım biçimlerinin geçici otonomi alanları yarattığını belirtir. Benzer şekilde, De Certeau'nun (1984) gündelik pratikler üzerine yaptığı çalışmalar, bireylerin mekâna müdahale ederek mevcut yapıdan bağımsız geçici alanlar yaratabildiğini ortaya koymaktadır. Pandemi sürecinde, kamusal alanların kullanımındaki değişiklikler bu tür geçici mekânların önemini artırmıştır (Güvü & Yılmaz, 2021).

Pandemi sürecinde, toplumsal hareketliliğin kısıtlanmasıyla birlikte kent sakinleri yeni mekânsal kullanım biçimleri geliştirmiştir. Bu dönemde, kamusal alanların yeniden değerlendirilmesi ve atıl mekânların canlandırılması önemli hale gelmiştir (Paköz, Sözer & Doğan, 2022).

Kentleşme ve kentsel dönüşüm süreçlerinde, taktiksel şehircilik uygulamaları önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle küçük ölçekli girişimler, örneğin yolları oyun alanlarına dönüştürmek gibi uygulamalar, olumsuz etkileri azaltmak ve algılanan işlevselliği artırmak amacıyla insan odaklı stratejiler olarak kullanılmaktadır (Mould, 2014).

Pfeifer (2013), kentsel bölgeleri taktik alanlara dönüştürme sürecini incelemiş ve bu tür uygulamaların, en temel tasarım aşamasından başlayarak bir hiyerarşi içinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu yaklaşım, kullanıcı ihtiyaçlarını göz

önünde bulunduran ve deneysel bir yaklaşımı teşvik eden esnek ve açık bir bakış açısını benimsemektedir. Mould (2014) tarafından gerçekleştirilen araştırmalar, taktiksel şehircilik uygulamalarının, büyük ölçekli etkilere sahip ve tekrarlanabilir projeler haline gelmesinin, neoliberal kentsel gelişim politikalarıyla nasıl ilişkilendirilebileceğini göstermektedir.

Şekil 4.12, Geçici Özgürlük Kapsülleri kavramının bir kavramsal ağı ve gerçek yaşamdan alternatif kesitler sunan bir kolajları temsil etmektedir. Bu şekil, kent yaşamındaki geçici mekânsal kullanımların, bireylerin fiziksel ve dijital alanlarda yarattığı özgürlük alanlarını betimlemektedir. Her bir "kapsül" belirli bir zaman diliminde var olmasına rağmen, kentle ilişkili bir takım farklı dinamikleri (özgürlük, esneklik, geçicilik, alternatif kullanım) ortaya koyar. Geçici mekânlar, kent dokusunun farklı kesitlerine entegre olarak, bireylerin yeni pratikler geliştirmesine olanak tanır.

Şekil 4.12 Geçici Özgürlük Kapsülleri

Pandemi sürecinde, İstanbul'da kentsel yaşam ve toplumsal pratikler önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Mahalle bahçeleri ve kent bostanları, kolektif üretim ve paylaşım alanları olarak öne çıkmıştır. Yedikule Bostanları ve Kuzguncuk Bostanı gibi mekânlar, kentlilerin mekâna aktif katılım gösterdiği, özgür üretim ve paylaşım alanlarına dönüşmüştür (Paköz, Sözer & Doğan, 2022). Bu tür alanlar, pandeminin zorlayıcı koşulları altında, insanlara hem fiziksel hem de toplumsal bağ kurma imkânı sunmuş ve kent yaşamının önemli parçalarından biri haline gelmiştir.

Aynı dönemde, kapalı alanlarda yapılan etkinliklerin kısıtlanmasıyla birlikte, kamusal alanlar farklı toplulukların bir araya geldiği açık hava kolektiflerine dönüşmüştür. Moda Sahili, Maçka Parkı ve Abbasağa Parkı gibi mekânlar, park forumları, atölyeler ve açık hava etkinlikleriyle özgürlükçü pratiklerin sergilendiği geçici kapsüllere dönüşmüştür. Bu mekânlar, yalnızca sosyal etkileşim alanları olmakla kalmamış, aynı zamanda kentlilerin yeniden bir araya gelerek kolektif dayanışmayı pekiştirdiği alanlar olmuştur.

Pandemi sürecinde terkedilmiş mekânların sanatsal ve sosyal kullanımları da önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Pandemi süreciyle birlikte, İstanbul'un Kadıköy ve Balat gibi semtlerinde ekonomik zorluklar nedeniyle birçok dükkan ve iş yeri kapanmış, boşalan mekânlar ise alternatif kullanımlar için fırsatlar yaratmıştır. Özellikle bu dönemde, sanat kolektifleri ve yaratıcı girişimler, fiziksel mekânların boşluklarını değerlendirerek onları geçici sergi ve etkinlik alanlarına dönüştürmüşlerdir. Bu dönüşüm, şehrin kültürel yaşamını yeniden canlandırırken, aynı zamanda sanatın ve sosyal etkileşimin geleneksel fiziksel mekânlarla sınırlı kalmayan, daha esnek ve özgür biçimlere bürünmesini sağlamıştır.

Örneğin, Kadıköy'deki bazı terkedilmiş dükkanlar, sanat galerilerine, atölye çalışmalarına veya pop-up etkinlik alanlarına dönüşmüştür. Sanatçılar, mekânın ruhunu ve tarihini bozmadan, geçici ama etkili bir biçimde eserlerini sergilemiş, topluluklarla etkileşime girmiştir. Bu tür geçici sanat alanları, özellikle yerel halkın katılımını teşvik etmiş ve aynı zamanda sanatçılara daha özgür bir yaratım alanı sunmuştur.

Benzer şekilde, Balat'ta da kapanan dükkanlar ve iş yerleri, sosyal ve kültürel pratiklerin yeniden şekillendiği alanlara dönüşmüştür. Sanat kolektifleri, boş mekânları sadece sergi alanı olarak değil, aynı zamanda performanslar, film gösterimleri, atölye çalışmaları ve kamusal sanat projeleri için kullanmışlardır. Bu dönüşüm, şehrin kültürel dinamizmini yeniden canlandırmanın ötesinde, sanatın toplumsal etkileşimi artırıcı bir rol oynamasına olanak tanımıştır.

Gazhane ve silolar gibi endüstriyel ve terkedilmiş alanlar da benzer bir dönüşüm geçirmiştir. Bu mekânlar, yalnızca sanat galerilerine dönüşmekle kalmamış, aynı zamanda kamusal etkinliklerin gerçekleştirilebileceği sosyal merkezlere evrilmiştir. Burada düzenlenen sergiler, konserler, atölye çalışmaları ve diğer kültürel etkinlikler, hem sanatçıların hem de katılımcıların mekânla yeni ilişkiler kurmasına olanak sağlamıştır. Bu süreç, şehrin kültürel haritasının yeniden şekillenmesine ve fiziksel mekânların yeniden işlev kazanmasına katkıda bulunmuş, şehri sadece bir yaşam alanı değil, aynı zamanda yaratıcı bir kültürel alana dönüştürmüştür.

Çubuklu Siloları da Gazhane'ye benzer bir dönüşüm geçirmiştir. Silolar İstanbul'un Anadolu Yakası'nda, özellikle sanayi geçmişiyle tanınan önemli endüstriyel yapılarından biridir. Pandemi süreci ve sonrasında, şehrin terkedilmiş sanayi alanlarının dönüşümü, İstanbul'un kültürel ve yaratıcı ekonomisinin yeniden şekillendiği önemli bir alan olarak Çubuklu Siloları'nı da ön plana çıkarmıştır. Bu silolar, özellikle sanatsal ve

sosyal etkinlikler için geçici kullanım alanlarına dönüştürülmüş ve şehre farklı bir dinamik kazandırmıştır.

Geleneksel olarak, silolar gibi endüstriyel yapılar yalnızca üretim ve depolama amacıyla kullanılırken, pandemi sürecinde fiziksel mekânların kısıtlanması ve sosyal mesafe gereklilikleriyle birlikte, bu tür alanlar yeni işlevler üstlenmeye başlamıştır. Çubuklu Siloları, hem sanatçıların hem de toplulukların farklı yaratıcı pratiklerle buluşabileceği bir alan haline gelmiştir. Burada düzenlenen geçici sergiler, performanslar ve kültürel etkinlikler, mekânın tarihi endüstriyel dokusunu koruyarak modern sanatla buluşturmuştur.

Bu mekânlar, yalnızca sanat eserlerinin sergilendiği alanlar olmakla kalmamış, aynı zamanda etkileşimli etkinliklerin gerçekleştirildiği sosyal merkezlere dönüşmüştür. Özellikle genç sanatçıların, kolektiflerin ve yaratıcı girişimcilerin katılımıyla, silolar bir anlamda İstanbul'un yaratıcı sınıfı için bir buluşma noktası haline gelmiştir. Çubuklu Siloları, geçmişin endüstriyel mirasıyla günümüzün kültürel üretim süreçlerini birleştirerek, şehre hem fiziksel hem de kültürel anlamda yeni bir katman eklemiştir.

Çubuklu Siloları, pandeminin zorlayıcı koşullarına karşı bir tepki olarak, endüstriyel geçmişin kültürel geleceğe nasıl dönüştürülebileceğini gösteren önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu dönüşüm, hem İstanbul'un sanatsal potansiyelini açığa çıkaran hem de özgürlük kapsüllerinin kent yaşamına nasıl entegre edilebileceğini gösteren anlamlı bir mekânsal deneyim sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu geçici dönüşümler, sanat ve sosyal etkileşimin fiziksel sınırları aşarak, dijitalleşme ve mekânsal esneklikle birleştiği dinamik bir ortam yaratmıştır. Bu tür mekânlar, şehrin kültürel yapısına önemli bir katkı sağlamış ve İstanbul'un kültürel çeşitliliğini daha geniş bir kitleye ulaştırmıştır.

Tüm bunlara ek olarak; pandemi sonrası İstanbul'da pop-up mekânlar ve kooperatif girişimler de artmış; kapalı iş yerleri, kooperatif dayanışma mekânizmalarına evrilmiştir. Özellikle Karaköy, Bomonti ve Moda gibi bölgelerde, geçici kullanım kültürüyle bağımsız kafe ve atölyeler ortaya çıkmış, bu mekânlar hem sosyal hem de ekonomik olarak kentsel dönüşümün önemli aktörleri haline gelmiştir. Bu gelişmeler, pandeminin yarattığı zorlukları aşma noktasında yaratıcı ve kolektif bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır.

Geçici Özgürlük Kapsülleri, İstanbul'da pandemi sonrası dönemde kent sakinlerinin kamusal alanları nasıl dönüştürdüğünü ve özgürlükçü pratiklerin mekânsal olarak nasıl ifade edildiğini göstermektedir. Bu kapsüller, bireysel ve kolektif olarak kamusal mekâna müdahale edilerek, kısa süreliğine de olsa alternatif bir yaşam pratiğinin mümkün olduğunu kanıtlamaktadır. Bu tür mekânsal deneyimler, gelecekte kent politikalarının nasıl şekilleneceği ve kentlinin mekânsal özgürlük alanlarının nasıl korunabileceği konusunda yeni tartışmalar yaratmaktadır. Çubuklu Siloları ve benzeri mekânlardaki dönüşüm, pandemi sonrası dönemde, geçici olan mikro-ütopyaların kente nasıl entegre olabileceğini gösteren somut örnekler sunmaktadır. Bu tür mekânlar, yalnızca fiziksel olarak kısıtlı bir zaman diliminde var olan geçici alanlar olarak kalmayıp, aynı zamanda kent yaşamının yapısal dönüşümüne katkıda bulunan mikro-ütopyalar olarak işlev görmektedirler. Geçici özgürlük kapsülleri, şehirdeki mevcut sosyal ve mekânsal dinamiklere, alternatif deneyimler sunarak yeni anlamlar katar. Bu mekânlar, toplumsal hareketliliğin kısıtlandığı bir dönemde, sadece fiziksel alanlarda değil, aynı zamanda zihinsel ve kültürel alanda da özgürlük alanları yaratır.

Bu geçici mikro-ütopyalar, mekânda özgürce etkileşime giren, sosyal anlamda yeni bağlantılar kuran bireylerin etrafında şekillenen dinamiklerle ortaya çıkar. Buradaki

"geçici" olgu, mekânın kalıcı bir dönüşüm değil, kısa vadeli ve esnek bir alternatif yaşam biçimi sunduğu anlamına gelir. Çubuklu Siloları gibi mekânlar, sanatsal üretim, sosyal etkileşim ve kültürel paylaşım için geçici olarak tasarlanmış ortamlar sunarak, kentlilere ve ziyaretçilere geçici ama anlamlı bir deneyim alanı sağlar. Bu tür dönüşümler, toplumsal ilişkilerin yeniden şekillendiği, bireylerin mekâna özgürce müdahale edebildiği ve şehirdeki mevcut yapının dışında alternatif bir yaşam pratiklerinin örneklerini gösterir.

4.3.2 Mikro-Ütopya 2: Kır-Kent Arayüzünde Ekolojik Geçiş Mekânları

COVID-19 pandemisi, küresel ölçekte kent yaşamına dair yerleşik kabulleri sarsarken kır ve kent arasındaki ilişkileri de yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Özellikle büyük metropollerde salgının başlangıç döneminde yoğunlaşan riskler, birçok insanın daha seyrek nüfuslu alanlara yönelmesine yol açmış; böylece kır ile kent arasındaki sınırlar giderek muğlaklaşmaya başlamıştır. Uzaktan çalışma pratiklerinin yaygınlaşması ve dijital teknolojilerin sağladığı mekân bağımsızlığı, insanların yaşam ve çalışma mekânlarını esnek biçimde seçebilmelerine imkân tanımıştır (Brynjolfsson vd., 2020). Geleneksel olarak sosyal bilimlerde kır ve kent, ekonomik faaliyetler, yaşam biçimleri ve toplumsal değerler bakımından ayrı kutuplar olarak ele alınmıştır. Ancak özellikle son on yıllarda küreselleşme, iletişim teknolojilerinin gelişimi ve ulaşım imkânlarının artması, kır-kent karşıtlığının giderek ortadan kalkmasına yol açmıştır. İlhan Tekeli (2016), dünyada ve Türkiye’de kent-kır karşıtlığının geçerliliğini yitirdiğini, yerleşmelerin artık keskin kategoriler yerine bir spektrum üzerinde düşünülmesi gerektiğini vurgular. Türkiye’de 2012 yılında yürürlüğe giren Bütünşehir Yasası ile birçok kırsal yerleşimin idari statüsünün mahalleye dönüştürülmesi, istatistiki olarak kırsal nüfus kavramını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır (Tekeli, 2016). Bu idari dönüşüm de kır ve kent arasındaki sınırları belirsizleştiren bir etkide bulunmuştur.

COVID-19 pandemisi öncesinde de kır-kent ilişkilerindeki bu geçişkenlik eğilimi mevcuttu; örneğin 2000’ler boyunca Türkiye’de gözlenen “refah göçü” olgusu, kentte yaşayan refah seviyesi yüksek bireylerin daha iyi bir yaşam kalitesi arayışıyla kıyı veya kırsal bölgelere yerleşmesini tanımlıyordu (Südaş ve Mutluer, 2010; Gosnell ve Abrams, 2009). Bu tür yaşam biçimi göçleri, post-endüstriyel dönemde dünya genelinde gözlenen bir trend olup kırsal alanların nüfus kazanmasına katkı sağlamaktaydı. Ancak pandemi, halihazırda başlamış olan bu eğilimleri belirgin biçimde hızlandırmış ve daha geniş kitlelere yaymıştır.

COVID-19 pandemisiyle birlikte büyük kentlerin çekiciliğine gölge düşüren sağlık endişeleri ve kısıtlamalar, pek çok ülkede tersine göç “*counterurbanization*” tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. Salgının ilk aylarında virüsün yayılımı büyük ölçüde metropollerde yoğunlaştığı için kentler “sorunlu alanlar” olarak görülürken kırsal bölgeler nispeten güvenli birer sığınak olarak öne çıkmıştır (Boterman, 2020). Halfacree (2024), COVID-19’un özellikle Küresel Kuzey ülkelerinde kırın yeniden cazibe kazanması olgusunu tetiklediğini, ancak medyanın iddia ettiği kadar güçlü ve kalıcı bir kentten kıra göç dalgasının gerçekleşmediğini belirtmektedir. Yine de pandemi, uzun süredir görülmemiş ölçüde kentli nüfusun kırsala yönelimini sağlayarak “tüm yönleriyle kırsala yenilenen bir ilgi” dalgasını ortaya çıkarmıştır (Halfacree, 2024).

Örneğin Avustralya’da 2020 yılı itibarıyla büyük şehirlerden kırsal bölgelere doğru iç göç akımlarında belirgin artış saptanmış; bu durum bazı yazarlarca “bölgesel rönesans” olarak adlandırılmıştır (Borsellino vd., 2022). OECD ülkelerinin büyük metropolitan alanlarında konut talebinin coğrafyasında değişimler gözlemlenmiş; birçok ülkede kent merkezlerinde konut talebi azalırken, banliyö ve kırsal alanlarda artmıştır (Ahrend vd., 2022). Bu veriler, salgının kent nüfusunun dağılımına etkisi konusunda

ortak bir eğilime işaret etmektedir: şehir dışına kaçış. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa’da pandemi süresince emlak piyasasında kır evlerine, banliyölerde bahçeli konutlara talebin yükseldiği rapor edilmiştir (Batty vd., 2022).

Türkiye’de de benzer bir olgu sınırlı da olsa gözlenmiştir. Uzun yıllardır sürekli artan İstanbul nüfusu, 2020 yılında ilk kez net olarak azalmış ve yaklaşık 56 bin kişilik bir düşüş kaydedilmiştir (TÜİK, 2021). Bu durum, İstanbul gibi mega kentlerde pandeminin tetiklediği bir tersine göç hareketinin başladığı şeklinde yorumlanmıştır. 2020 yaz aylarında özellikle Ege ve Akdeniz kıyı yörelerine doğru geçici veya kalıcı yerleşim hareketleri olduğuna dair pek çok haber çıkmıştır. Örneğin, Muğla’nın Bodrum ilçesi pandemi sürecinde önemli sayıda göç almış; Bodrum Belediye Başkanı, kış nüfusunun beklenmedik şekilde artmasıyla altyapı üzerinde ciddi bir yük oluştuğunu ifade etmiştir (Aras, 2021). Yine İzmir’in sahil kasabaları (Urla, Çeşme, Seferihisar vb.), ve Çanakkale’ye bağlı kıyı ve kırsal bölgeler, büyük kentlerden gelen yeni sakinlerle karşılaşmıştır. Bu hareket çoğunlukla ikinci konut sahipleri veya uzaktan çalışabilen beyaz yakalı kesimden oluştuğu için, pastoral bir romantizm içeren sınıfsal bir hareket olarak da eleştirilmiştir (Sorguç, 2021). Yani, kentten kırsala taşınanların genellikle orta-üst sınıf ve eğitilmiş kesim olması, bu süreci herkes için geçerli bir trend olmaktan ziyade belirli bir grubun tercihi olarak sınırlamaktadır.

Akademik araştırmalar Türkiye özelinde kentten kırsala yönelen bu hareketliliğin profilini ve etkilerini ortaya koymaya başlamıştır. Giresun ilinin köylerinde gerçekleştirilen bir çalışma, pandemi döneminde kırsala dönenlerin büyük ölçüde emekli nüfustan oluştuğunu, köye gelenlerin mevcut evlerini iyileştirdiklerini veya yeni evler inşa ettiklerini saptamıştır (Memiş vd., 2023). Artvin yöresinde yapılan bir diğer araştırma ise şehirden köye dönüş yapan nüfusun kırsal ekonomide ve kültürel yaşamda

bazı canlanmalara yol açtığını, ancak uyum sürecinde de çeşitli zorluklar yaşandığını belirtmektedir (Albayrak, 2021). Bu tür dönüşler, köylerde nüfus artışıyla birlikte altyapı ve hizmet talebini artırmış; kırsal yerel yönetimler artan nüfusun yol, su, atık gibi hizmet beklentilerine cevap vermekte yetersiz kalmıştır (Memiş vd., 2023). Dolayısıyla pandemi kaynaklı tersine göç, kırsal alanlarda yeni bir dinamizm yaratırken aynı zamanda planlama ve yönetim açısından hazırlıksız yakalanılan bir durum da olmuştur. Artık kır ve kent arasındaki ilişki tek yönlü (kırdan kente göç şeklinde) görülmemekte, çift yönlü ve mevsimsel/dönemsel hareketliliklerin mümkün olduğu esnek bir nüfus coğrafyası ortaya çıkmaktadır. Kırsal, bir kesim kentli için kalıcı veya geçici bir yaşam alternatifi haline gelmiştir.

Pandemi sürecinde belirginleşen kır-kent geçişkenliğinin en önemli kolaylaştırıcılarından biri, dijital teknolojiler sayesinde mekândan bağımsız iş yapabilme imkânının geniş kitlelere yayılmasıdır. Dijital göçebelik, pandemi sonrasında sıkça dile getirilen bir yaşam ve çalışma biçimi olarak öne çıkmıştır. Dijital göçebeler, işleri çevrimiçi yürüterek coğrafi konum bağımsızlığı elde eden ve aynı anda hem çalışıp hem de seyahat edebilen kişilerdir (Reichenberger, 2018). Bu kavram aslında 2010’lu yıllarda ortaya çıkmışsa da COVID-19 ile birlikte ana akım haline gelmiştir (Rainoldi vd., 2025). Zira pandemi öncesinde sınırlı sayıda bireyin tercihi olan uzaktan çalışma, 2020 itibarıyla zorunlu bir küresel deney haline gelmiş ve şirketler ile çalışanlar geleneksel ofis düzeninin mutlak olmadığını fark etmişlerdir. Sonuçta “ofise bağımlı olmadan da iş ve üretim sürdürülebilir” düşüncesi yaygın kabul görmüş, bu da coğrafi esnekliği meşru ve uygulanabilir bir seçenek haline getirmiştir (Cook, 2022).

Dijital göçebelik, esnek yaşam biçimleri kavramının somutlaştığı bir olgu olarak değerlendirilebilir. Bu yaşam biçiminde bireyler tek bir yere yerleşik olma fikrine

mesafeli olup özgürce seyahat ederek çalışabilmeyi, farklı mekânları deneyimlemeyi arzu etmektedir. Örneğin Avrupa'nın büyük kentlerinde yaşayan bir yazılım uzmanı, pandemi sonrası dönemde birkaç ay Ege kıyılarındaki bir kasabada, sonraki birkaç ay Kapadokya'da, kalan zamanda da İstanbul'da yaşayarak işini sürdürebilmektedir. Bu şekilde çok mekânlı yaşam pratiği yaygınlaşmaktadır. Türkiye, küresel dijital göçebelik hareketinin bir parçası olarak 2022 itibarıyla yabancı dijital göçebeleri çekmeye yönelik vizeler ve sertifikalar düzenlemeye başlamıştır (Göç İdaresi, 2022). Antalya, İstanbul, İzmir gibi şehirler yabancı uzaktan çalışanlar için cazip merkezler haline gelirken; Türk vatandaşları arasında da büyükşehirlerden kaçarak internet altyapısı yeterli sahil veya kırsal bölgelere yerleşenlerin sayısı artmıştır (Dikeni, 2021).

Bu yaşam biçiminin kır-kent ilişkilerine etkisi, mekânsal kategorilerin daha da bulanıklaşması şeklinde olmaktadır. Dijital göçebeler için “kır” veya “kent” kavramlarından ziyade bağlantı (internet erişimi), konfor ve deneyim ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla bir dijital pazarlama uzmanı, İstanbul'da merkezi bir ofiste çalışmak yerine Kaz Dağları eteklerinde bir köyde internete bağlanıp işini yapabilir; aynı kişi birkaç hafta sonra müşteri toplantısı için kente dönebilir. Bu döngüsel ve esnek hareketlilik, kırsal alanların geçici de olsa kentli nüfusa ev sahipliği yapması anlamına gelirken; kent mekânizması da bu dağınık yapıya uyum sağlamak durumundadır. Örneğin büyük şehirlerdeki şirketler, yetenekli çalışanlarını tamamen kaybetmemek için uzaktan veya hibrit çalışma modellerini kalıcı hale getirerek bu esnekliği kurumsallaştırmışlardır (Özdemir, 2022). Sonuç olarak dijital göçebelik ve esnek çalışma düzeni, kent ile kır arasındaki coğrafi bağımlılığı azaltmış, yer bağımsız yaşam fikrini mümkün kılmıştır.

Ancak bu durum bazı gerilimleri de beraberinde getirir. Özellikle turistik kırsal bölgelerde uzun süreli kalan kentliler, yerel toplum ve ekonomi üzerinde kırsal

gentrifikasyon etkisi yaratabilir. Fiyatların artması, yerel kültüre dışarıdan müdahaleler gibi sorunlar gündeme gelebilir (Phillips, 1993). Bodrum, Ayvalık, Datça gibi ilçelerde pandemiden önce de var olan dışarıdan yerleşme eğilimi pandemiyle hızlandığında, emlak fiyatlarında ciddi artışlar yaşanmış ve yerel halk için barınma maliyetleri yükselmiştir (Ters Göç Araştırması, 2022). Bu bağlamda dijital göçebe akını, kırsal ekonomiyi canlandırırsa da sosyal ve mekânsal dönüşümlere yol açarak kır-kent etkileşiminin doğasını karmaşıklştırmaktadır. Yine de orta ve uzun vadede, bu esnek mobilite pratiklerinin kırsal kalkınma için fırsata dönüşebileceği; nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin ülke geneline daha dengeli yayılmasına katkı sunabileceği de savunulmaktadır (Arslan, 2022).

Pandemi, kentsel alanlarda yalnızca nüfus hareketleriyle değil, aynı zamanda mekânsal pratikler ve planlama yaklaşımlarıyla da kır-kent ilişkisini yeniden şekillendirmiştir. Salgın sürecinde kent yaşamının kırılmalığı ortaya çıkınca, pek çok kent sakini günlük hayatında doğaya ve kırsala ait unsurları daha fazla arar hale gelmiştir. Bu durum, şehir içinde kırın izlerini taşıyan mekânların önemini arttırdı. Kentlerde tarım yapma, bahçecilik, doğayla temas etme arzusu yaygınlaşmıştır. İstanbul, Ankara gibi metropollerde belediyelerin hobi bahçeleri, topluluk bahçeleri kurmaya başlaması bu eğilimin bir göstergesidir. Kent içinde tarımsal üretim yapılan bu alanlar, pandemi koşullarında hem gıda güvencesi kaygılarına yanıt hem de doğayla temas imkânı olarak değerlendirildi (Ercan, 2021).

Literatürde kent içinde kırın varlığına ilişkin kavramlar arasında “kırsal enjeksiyon” dikkat çekmektedir. Girgin ve Turgut (2022), İstanbul örneğinde “kente kırsal enjeksiyon”u, kentin bünyesinde onarıcı bir etki yaratmak amacıyla kırsal bileşenlerin nüfuz ettirilmesi olarak tanımlamıştır. Özellikle kentin gıda üretimi

geçmişine sahip tarihi bostanlar ve yeni kurulan kent bostanları, kentte kırsal hafızanın yeniden canlandırılması açısından önemli melez mekânlar olarak görülmektedir (Girgin ve Turgut, 2022). İstanbul'un Bizans'tan bu yana süregelen kent içi tarım alanları (Yedikule bostanları vb.), pandemi döneminde toplum nezdinde tekrar ilgi uyandırmış; yerel yönetimler bu alanların korunması için adımlar atmıştır. Ayrıca kentin farklı noktalarında permakültür bahçeleri, kent çiftlikleri, organik pazarlar gibi oluşumlar yaygınlaşmıştır. Bunlar, kır ve kentin ara kesitini oluşturan, üretim ve tüketimi bir araya getiren melez mekânlardır.

Kente kır enjeksiyonunun bir diğer boyutu da yeşil altyapının ve açık alanların önem kazanmasıyla ilgilidir. Pandemi sonrası şehir plancıları ve yöneticileri, kentleri daha yaşanabilir kılmak adına “15 Dakikalık Kent” gibi modelleri tartışmaya açmıştır (Moreno vd., 2021). Bu model, her sakinin yürüyerek ulaşabileceği yeşil alanlar, bahçeler ve temel hizmetlerle donatılmış mahalleler yaratmayı öngörür. Esasen bu yaklaşım, kenti adeta küçük “köy” birimlerine bölerek yerellik ilkesini öne çıkarır. Paris, Barselona gibi kentlerde pandemi sonrasında meydanların, sokakların yayalaştırılması, kentsel tarım ve kent ormanları projelerinin hız kazanması, kentsel mekâna kır öğelerinin entegrasyonu çabasının göstergeleridir (Batty vd., 2022). İstanbul'da da benzer şekilde pandemi sürecinde değer kazanan açık alanlar (örneğin Belgrad Ormanı, şehir parkları, sahil bantları), kent planlamasında yeni dönemde daha fazla önemslenmektedir. Şehirde yaşayanlar, hafta sonları veya uzaktan çalışmanın verdiği esneklikle haftanın belli günleri şehir dışındaki kırsal alanlara gidip gelmeye başlamış; böylece kent çeperindeki ormanlar, mesire alanları adeta kentin uzantısı haline gelmiştir (Özdemir, 2022).

Ara mekânlar kavramı ise, kent ile kır arasındaki geçiş bölgelerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Özellikle büyük şehirlerin çeperlerinde, ne tam anlamıyla kentsel

ne de tamamen kırsal sayılabilecek alanlar bulunmaktadır. Bu peri-kentsel bölgeler, pandemi döneminde yoğun ilgi görmüştür. İstanbul’da Ömerli, Şile gibi hem ormanlık hem de konut alanlarının bulunduğu yöreler ile Silivri, Çatalca gibi kentin çeper ilçeleri, kentten bunalan nüfusa çekici gelmiştir. Buralarda son birkaç yılda kır evi tarzı konut projeleri artmış, müstakil konut talebi yükselmiştir (Konutder, 2021). Bu alanlar, şehre dönük günlük veya haftalık hareketlerin mümkün olduğu, bir tür yarı-kırsal yaşam olanağı sunar. Dolayısıyla ara mekânlar, kır-kent geçişkenliğinin mekânsal karşılığı olarak önem kazanmıştır. Melez mekânlar ve ara mekânlar, kentsel ve kırsal olanın iç içe geçtiği, sınırların bulanıklaştığı somut alanlardır.

Kentte kır enjeksiyonu ve melez mekânlar, sadece fiziksel mekân örgütlenmesiyle sınırlı olmayıp toplumsal pratiklerde de kendini gösterir. Örneğin pandemiyle birlikte kentliler arasında kent tarımına yönelik kolektifler ve dernekler çoğalmıştır. Bu yapılar, kent içinde veya yakın çevresinde küçük ölçekli tarım yapmak, tohum takası, sağlıklı gıda üretimi gibi konularda faaldir. İstanbul’da “Kent çiftçileri” inisiyatifleri veya İzmir’de “Bostanlı Kent Bahçesi” gibi projeler, kentsel toplulukların kır kültürünü benimseyerek oluşturduğu melez pratiklerdir (Ercan, 2021). Böylece kır ile kent arasındaki etkileşim, yalnızca insanların yer değiştirmesiyle değil, fikirlerin, kültürel pratiklerin ve yaşam biçimlerinin değiş tokuşuyla da zenginleşmektedir. Kentte kırın varlığı, pandemi gibi bir kriz döneminde bile kente direnç kazandıran bir unsur olarak değerlendirilebilir; zira yerelde gıda üretimi, yeşil alan miktarının fazlalığı, sosyal dayanışma ağları gibi “kırsal” nitelikler, kriz zamanlarında kentsel toplumun uyum kapasitesini artırır (İnce ve Gül, 2021).

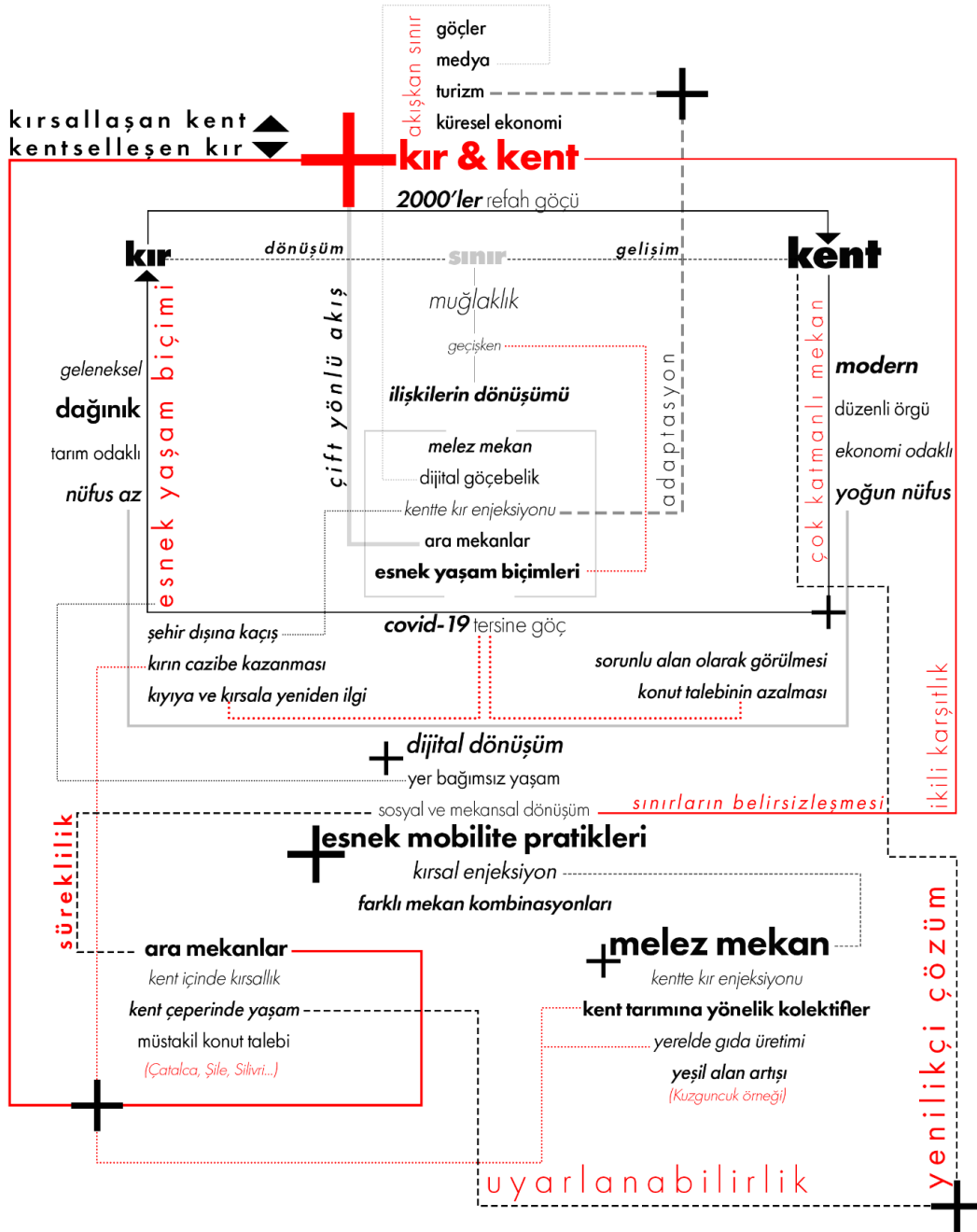
İstanbul örneğinde somutlaştığı gibi, mega kentler bile kendi içlerinde kır-kent arayüzlerini barındırmaktadır. Kırsal hafızanın izlerini taşıyan bostanlar, kent çeperindeki

köyler, şehir içinde kurulmaya başlayan tarım alanları bu arayüzü oluşturur. Türkiye’de pandemi sonrası dönemde ortaya çıkan eğilimler, uluslararası literatürle büyük ölçüde uyumludur ancak yerel dinamikler nedeniyle kendine özgü yönleri de vardır. Örneğin Türkiye’de tersine göç daha ziyade mevsimsel veya dönemsel iken, bazı gelişmiş ülkelerde kent merkezlerinin kalıcı nüfus kaybı tartışılmaya başlamıştır (Batty vd., 2022). Yine dijital göçebelik Türkiye’de hem uluslararası hem yerel boyutta görülmekle birlikte, ülkenin görece düşük yaşam maliyeti ve coğrafi çeşitliliği yabancı dijital göçebeler için bir çekim unsuru yaratmıştır.

Sonuç itibarıyla, kır-kent ilişkisi bir kriz dönemi sonrasında statik bir dengeye dönmek yerine, dinamik ve melez bir yapıya evrilmiştir. Bu evrilme sürecinde ortaya çıkan kavramlar, kent planlamasından kırsal kalkınma politikalarına, konut piyasasından çalışma yaşamı düzenlemelerine dek geniş bir yelpazede etkiler doğurmaktadır. Pandemi, kent ve kırsalın kaderinin ne denli iç içe geçtiğini çarpıcı biçimde göstermiş; tarım, gıda güvenliği, kamusal sağlık, barınma gibi temel meselelerde kentsel ve kırsalın ortak çözüm alanları olduğu anlaşılmıştır. Gelecekte olası iklim krizleri veya yeni pandemiler gibi şoklar karşısında, kır-kent bütünleşmesini güçlendiren ve esnek yaşam biçimlerini destekleyen stratejiler geliştirmek, hem şehirlerin hem de kırsal bölgelerin dirençliliği için kritik olacaktır. Bu nedenle, kır-kent ilişkilerinin dönüşümüne dair birinci el literatürün ortaya koyduğu bulgular, sadece akademik açıdan değil, pratik planlama ve politika düzleminde de rehber niteliğindedir.

Şekil 4.13, kır ve kent arasındaki kavramsal geçişkenliği, melezliği ve bu iki alanın pandemi sonrası dönemde nasıl iç içe geçtiğini çok katmanlı bir yapı içerisinde ortaya koymaktadır.

Şekil 4.13 Kır-Kent Arasındaki Kavramsal Geçişlilik ve Katmanlaşma

Pandemi, doğayla kısmen iç içe geçmiş, kent merkezine bağımlılığı azalan, ancak tamamen kırsal bir yaşam pratiğine de dönüşmeyen hibrit mekânlar yaratmıştır. Bu tür alanlar, "Geçiş Mekânları" olarak adlandırılabilir; çünkü hem kentin dinamiklerine bağlıdırlar hem de kırsal yaşamın ekolojik sürdürülebilirlik pratiklerini barındırırlar.

normlara alternatif mekânsal kurgular sunan karşı-mekânlardır (Foucault, 1986). Salgının gündelik yaşama getirdiği kesintiler, mekânla kurulan ilişkilerin yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda varoluşsal düzlemde yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda uzaktan çalışma modelleri, doğaya yönelim, sürdürülebilir yaşam pratikleri ve topluluk temelli üretim ağları, İstanbul'un periferisinde direnç mekânsallıkları yaratmıştır. "Periferi", merkezden uzakta kalan, genellikle ekonomik, sosyal ve mekânsal olarak ikincil konumda bulunan alanları tanımlar. Kent çalışmalarında periferi, çoğunlukla merkezin politikaları ve dinamikleri tarafından şekillenen ama ona tam anlamıyla entegre olmayan bölgeler olarak ele alınır (Lefebvre, 1991). İstanbul'un pandemi sonrası dönüşümünde periferi alanlar, yalnızca mekânsal bir uzantı değil; aynı zamanda merkezden farklı üretim ve yaşam biçimlerinin geliştiği alternatif mekânsal formasyonlara dönüşmüştür.

Bu mekânlar, yalnızca konut ya da üretim alanları değil; bireyin sistemsel yapılardan geçici kopuşlar gerçekleştirebildiği kaçış çizgileridir (Deleuze & Guattari, 1980). Bu çizgiler, merkezi düzenden sapma arzusu ile belirlenen, mikro düzeyde yeni yaşam biçimlerinin ortaya çıktığı patikalardır.

Örneğin Polonezköy, Riva ve Kilyos gibi bölgelerde gelişen üretim kolektifleri; doğayla simbiyotik ilişkiler kurarken aynı zamanda İstanbul'un kültürel, ekonomik ve dijital altyapısıyla da bağlantısını sürdüren hibrit oluşumlara dönüşmektedir. Bu oluşumlar, hem kentten bir sapma hem de onunla bir bağ kurma haliyle, yarı-periferik yaşam kurguları olarak tanımlanabilir. Söz konusu kolektifler, büyük ölçekli planlamaların dışında, gündeliğin içinden şekillenen mikro-ütopyaların somutlaşmış örnekleridir.

Benzer biçimde, pandemi sürecinde yaygınlaşan kent bahçeciliği, kolektif bostanlar ve topluluk destekli tarım pratikleri, yalnızca alternatif gıda üretimi değil; aynı zamanda mekânsal müşterekler aracılığıyla toplumsal ilişkilerin yeniden örgütlendiği alanlar haline gelmiştir. Lefebvre'in "mekânın üretimi" teorisiyle düşünüldüğünde, bu alanlar fiziksel birer yüzeyden çok daha fazlasıdır: Kolektif hafızanın, toplumsal ritimlerin ve yeni yaşam biçimlerinin üretildiği, çok katmanlı sosyo-mekânsal dokulardır.

Şile ve Ağva gibi bölgelerde şekillenen göçebe çalışma alanları ise, merkezileşmiş üretim ağlarının kırılmasına işaret etmektedir. Bu mekânlar, bireyin hem doğayla hem de dijital altyapıyla etkileşim içinde kalabildiği, ritmik geçiş mekânlarıdır. Lefebvre'in ritmanalizi ile okunduğunda, bu alanlarda ortaya çıkan yaşam temposu, endüstriyel zamanın doğrusal akışına karşı, çoklu, devingen ve organik ritimleriyle alternatif bir zaman-mekân örgütlenmesi sunar.

Çatalca gibi İstanbul'un batısındaki bölgelerde de benzer dönüşüm süreçleri yaşanmaktadır. Özellikle küçük ölçekli tarım ve doğa dostu üretim pratiklerinin yoğunlaştığı bu alanda, şehir merkezine bağımlılığı azaltmaya yönelik hibrit yaşam biçimleri gelişmektedir. Çatalca, hem kırsal yaşamı hem de kentsel dinamikleri içinde barındıran, kent ile kır arasında bir geçiş alanı olarak konumlanmaktadır. Bu bağlamda, Çatalca'da geliştirilen ekolojik yaşam projeleri, kentsel dinamiklerle entegrasyon sağlayan ancak aynı zamanda doğal kaynaklara dayanan üretim biçimlerini ön plana çıkaran mikro-ütopyalar olarak değerlendirilebilir.

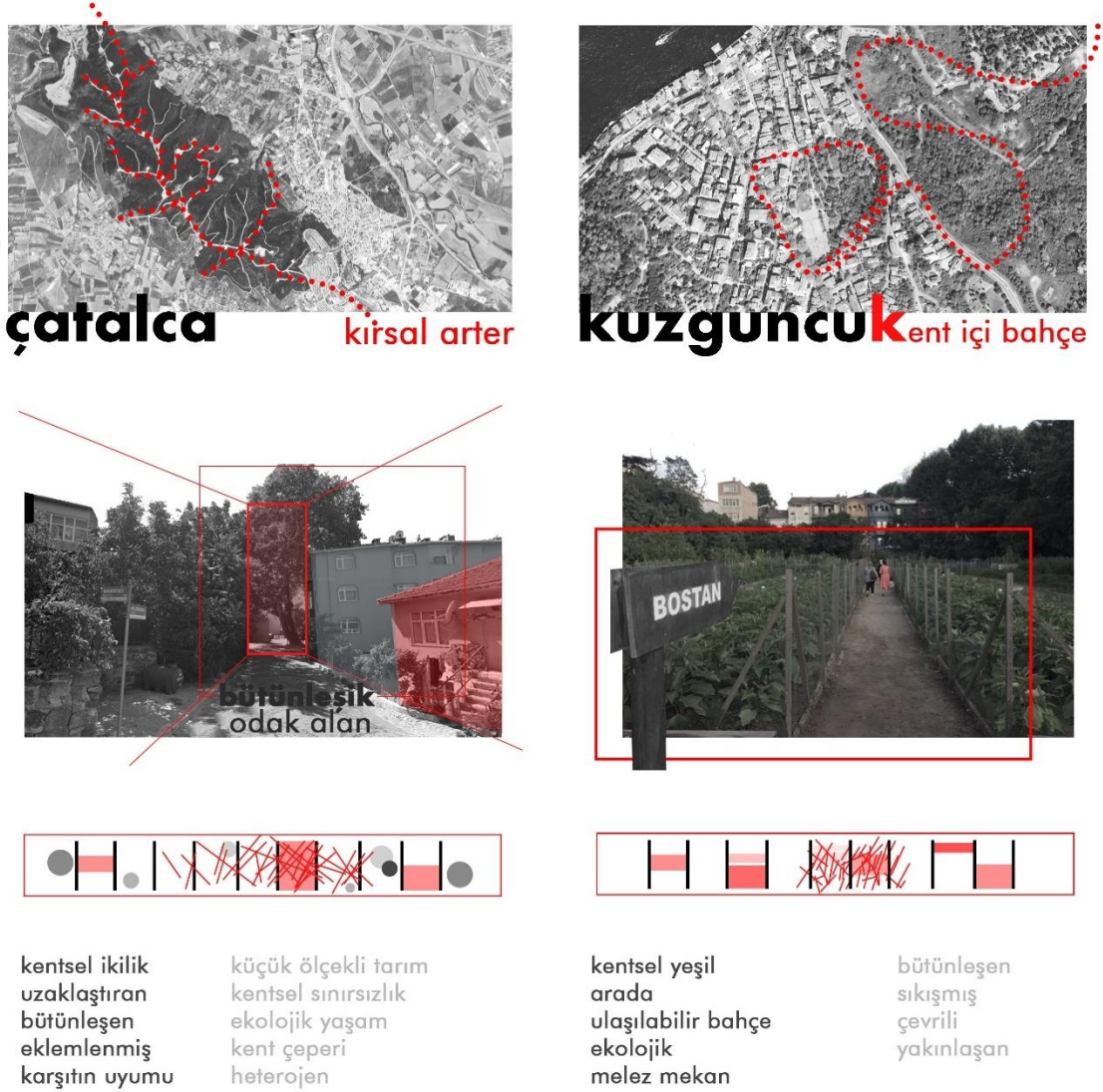
Kuzguncuk'ta ise, tarihsel dokusunu koruyan yapılar ve geleneksel mahalle yaşamıyla birlikte, alternatif yaşam biçimlerinin ortaya çıkmasına olanak tanıyan bir mekânsal dönüşüm gözlemlenmektedir. Kuzguncuk, İstanbul'un yoğun metropol alanından uzaklaşmak isteyen ancak kentsel olanaklardan faydalanmaya devam eden

bireylerin tercih ettiği bir bölge haline gelmiştir. Bu durum, bölgedeki esnek yaşam tarzlarının, doğal çevreyle uyum içinde gelişen sosyal yapılar oluşturmaya zemin hazırlamaktadır. Kuzguncuk'un sakinleri, hem geleneksel mahalle yaşamını sürdürmekte hem de dijitalleşme ve sürdürülebilirlik gibi yeni toplumsal dinamikleri kendi gündelik hayatlarına entegre etmektedir. Bu anlamda Kuzguncuk, kentsel dokusunu bozmadan alternatif yaşam biçimlerini kabul eden ve yaygınlaştıran bir mikro-ütopya olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuzguncuk'taki bostan, pandemi sürecinde mahalle sakinleri için önemli bir sosyal ve ekolojik alan haline gelmiştir. Özellikle salgın döneminde, insanlar doğayla iç içe olmanın ve açık hava etkinliklerinin değerini daha fazla takdir etmiştir. Bu dönemde, Kuzguncuk Bostanı gibi yeşil alanlar, sadece tarım yapılabilecek alanlar değil, aynı zamanda toplulukları bir araya getiren sosyal mekânlar olarak işlev görmüştür. Bostanın, meyve bahçeleri, tarım alanları, hobi bahçeleri ve çocuk oyun alanları gibi çeşitli olanaklar sunması, bölge sakinlerine güvenli bir şekilde bir arada olma fırsatı sağlamıştır (Üsküdar Belediyesi, 2020). Ayrıca, yerel halkın bu alanlara olan ilgisi, pandemi döneminde artmıştır; bu da doğa ile temas kurma ve toplulukla etkileşimde bulunma ihtiyacının salgın sürecinde daha da belirginleştiğini göstermektedir. Şekil 4.15, yalnızca kır ve kent arasında bir mekânsal geçişi değil; aynı zamanda bu geçişin kavramsal derinliğini, duygusal çağrışımlarını ve deneyimsel izlerini de içeren çok katmanlı bir anlatıdır. Harita temsili üzerinden fiziksel yönelimleri sunarken, üç boyutlu soyut çağrışımlar aracılığıyla mekânın yalnızca bir yer değil, yaşanmış bir zaman dilimi olduğunu da vurgular. Diyalektiğin temel kavramları olan karşıtlık, etkileşim ve dönüşüm; kır ve kent metaforları arasında kurulan görsel akışlarla beden bulur.

Kavramların görselleştirilmesi, düşünsel soyutlamanın yaşamsal anlarla birleştiği bir anlatı sunmaktadır.

Şekil 4.15 *Mekânın Ontolojisi: Kuzguncuk ve Çatalca'da Kent-Kır Arasındaki Kavramsal Geçişler*

Bir diğer örnek olarak Ataköy, İstanbul'un metropol çeperinde, hem geçmişin izlerini hem de modern yaşamın izlediği yolun gerilimli bir kesişim noktasında yer alır. Küreselleşen ekonomilerin ve kentleşme süreçlerinin etkisiyle, Ataköy'deki yaşam dinamikleri, mikro-ütopya arayışlarıyla iç içe geçmiştir. Ataköy, bir geçiş alanı olarak, Foucault'nun "karşı-mekân" kavramı çerçevesinde, alternatif yaşam pratiklerinin

görüldüğü bir yerleşim alanıdır (Foucault, 1986). Kentleşme süreçleri ve doğa arasındaki ilişkiyi yeniden yapılandıran sosyal dinamikler, kent içindeki her bireyi yeni bir anlam üretimine zorlayan süreçlerdir (Lefebvre, 1991). Ataköy'deki mekânsal ve toplumsal dönüşüm, büyük ölçekli projelerin getirdiği hızlı değişimlerle değil, küçük ölçekli müdahalelerle şekillenen yeni yaşam biçimleriyle belirginleşmektedir (Sennett, 2018).

Kilyos ise, İstanbul'un kuzeyinde yer alan kıyı bölgelerinden biri olarak, doğa ile iç içe geçen, ancak kentsel dinamiklerden de uzak kalmayan bir yaşam alanı sunmaktadır. Kilyos, pandeminin etkisiyle, özellikle uzaktan çalışma pratiklerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, metropolün yoğunluğundan kaçmak isteyen kentliler için alternatif bir yaşam alanı haline gelmiştir (Yücel, 2022). Sürdürülebilir yaşam biçimleri ve ekolojik dengeyi merkeze alan topluluklar, Kilyos'ta hem doğayla simbiyotik ilişkiler kurmakta hem de dijital altyapıyı kullanarak kentsel hayatla bağlantılarını sürdürmektedir (Altınbaş, 2020). Lefebvre'in mekânsal üretim teorisi çerçevesinde, Kilyos'taki bu geçici ve adaptif yaşam pratikleri, yalnızca ekolojik değil, aynı zamanda toplumsal yeniden örgütlenme biçimlerinin de bir ifadesidir. Kilyos'un çeperindeki yerleşim alanları, büyük kentlerin fiziksel sınırlarından bağımsız olarak kendi içinde bir tür mikro-ütopya yaratmakta, burada doğa ve insan arasındaki sınırlar daha esnek bir hale gelmektedir (Akbulut, 2021).

Her iki bölge, farklı biçimlerde ve farklı hızlarla kent ile doğa arasında mekânsal ve toplumsal geçişler yaşarken, bu süreçler de toplumsal yapıları yeniden şekillendiren kavramsal dönüşümlerin örnekleri olarak değerlendirilebilir. Ataköy'deki kentleşme ve modernleşme çabaları, Kilyos'taki doğal yaşamla iç içe geçme arzusu ve alternatif yaşam pratikleriyle birleşerek, İstanbul'un yeni mikro-ütopyalarının kavramsal ve mekânsal izlerini oluşturuyor. Bu dönüşüm, kent ile doğa arasındaki geleneksel sınırların bulanıklaşmasıyla, günümüzün "büyük ütopyalar" yerine daha esnek, geçici ve bireysel

düzeydeki ütopyaların ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Kilyos, pandemi döneminde insanların doğayla daha yakın ilişkiler kurma arayışına girdiği bir yer haline gelmiştir. Kilyos'un doğal güzellikleri, sahil ve kırsal alanları, pandemi sürecinde kentlilerin izolasyondan kaçma ve doğada yeniden varlık gösterme ihtiyacını karşılamıştır. Bu dönemde, sürdürülebilir yaşam biçimlerinin daha çok tercih edilmesi, Kilyos'taki doğa temelli tasarım uygulamalarına olan ilgiyi artırmıştır (İstanbul Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2023). Kentten uzaklaşan bireyler, doğayla daha derin bağlar kurarak, pandemi sonrası dönemde daha sürdürülebilir yaşam alanları arayışına girmiştir. Kilyos'ta ortaya çıkan bu tür yaşam biçimleri, yalnızca ekolojik değil, aynı zamanda sosyal dayanışma ve kolektif yaşam biçimlerinin güçlenmesini de desteklemiştir.

Pandemi süreci, Ataköy ve Kilyos gibi İstanbul'un farklı bölgelerinde farklı dönüşümlere yol açmıştır. Ataköy'de dijitalleşmenin ve uzaktan çalışmanın ön planda olduğu, mekânın dijital bağlarla şekillendiği bir dönüşüm yaşanırken, Kilyos'ta ise doğal yaşam ve sürdürülebilirlik ön plana çıkmış, doğa ile uyumlu yaşam biçimleri güçlenmiştir. Her iki bölge de, pandemiyle birlikte ortaya çıkan bu yeni yaşam biçimlerinin ışığında, mikro-ütopya perspektifiyle yeniden şekillenmiştir. Ataköy'de dijitalleşme ve sosyal izolasyon mekânları, Kilyos'ta ise doğayla iç içe, sürdürülebilir yaşam alanları ön plana çıkmıştır.

Pandemi sürecinde Ataköy, özellikle kentsel mekânın sunduğu yeşil alanlar ve sosyal imkânlar açısından Şirinevler gibi daha yoğun ve sınırlı erişime sahip bölgelere göre daha avantajlı bir konumda olmuştur. Ataköy, yeşil alanlar ve açık hava imkânları bakımından daha geniş fırsatlar sunmuş, pandeminin getirdiği izolasyon sürecinde insanların doğa ile daha fazla etkileşime girmelerine olanak sağlamıştır. Ataköy'deki

yeşil alanlar, sahil şeritleri ve parklar, kısıtlamalar döneminde, şehrin gürültüsünden ve kalabalığından uzaklaşmak isteyenler için bir kaçış noktası olmuştur (Akbulut, 2021).

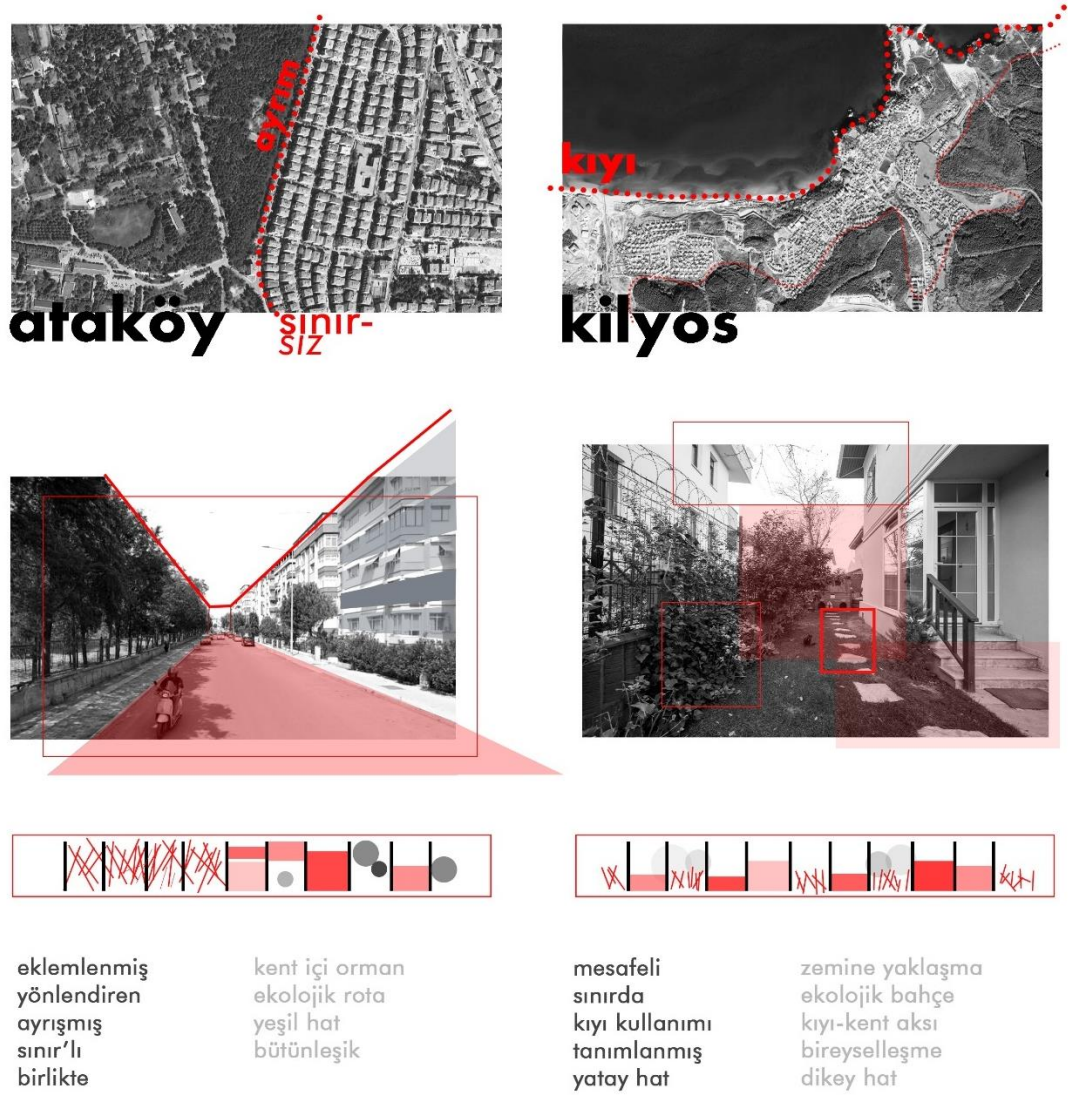
Ancak, Ataköy’de pandeminin etkisiyle daha fazla hissedilen bir diğer dinamik de, bölgeyi ikiye ayıran ve kentsel dokuyu belirleyen yolların etkisi olmuştur. Ataköy’ün merkezinden geçerek Şirinevler’e bağlanan ana yol, kentsel dokuyu iki farklı yapıya ayırmaktadır. Bu yol, Ataköy’ün gelişmiş altyapı ve yeşil alanlarının varlığı ile, daha yoğun ve işlek olan Şirinevler’in daha sınırlı sosyal ve mekânsal imkânları arasındaki sınırı çizmektedir. Bu yol, aynı zamanda sosyal ayrışmanın da bir sembolü haline gelmiştir. Ataköy’ün sosyal yapısında, pandemi sürecinde daha yeşil alanlara ve doğaya yakın olan kesimler, sağlıklı yaşam pratiği ve sosyalleşme açısından Şirinevler’e göre avantajlı durumda kalmışlardır (Yücel, 2022).

Bu anlamda, Ataköy ve Şirinevler arasındaki mekânsal farklılıklar, pandeminin kent içindeki sosyal yapı ve yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini de gözler önüne sermektedir. Yeşil alanlara erişimin, pandeminin en zorlayıcı dönemlerinde, fiziksel ve psikolojik iyileşme sürecinde önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Ataköy’deki yeşil alanlar, izolasyonun etkilerini hafifletmiş ve bireylerin kendilerini sosyal olarak daha bağlantılı hissetmelerini sağlamıştır.

Sonuç olarak pandemi süreci, Ataköy ve Kilyos gibi İstanbul’un farklı bölgelerinde kentsel yaşamın dönüşümünü hızlandırmış ve bu dönüşüm, her iki bölgenin de mekânsal, toplumsal ve kültürel yapılarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu bağlamda, pandemi sonrası İstanbul’un çeperinde gelişen bu mekânlar, yalnızca fiziksel bir yeniden yapılanma değil; aynı zamanda toplumsal tahayyüllerin dönüşümüdür. Büyük ütopyaların yerini alan bu mikro-ütopik örüntüler, mekânın yalnızca barınılacak bir yer değil, aynı zamanda tahayyül edilecek, direnilecek ve dönüştürülecek bir zemin olduğunu

yeniden hatırlatmaktadır. Kent, bu anlamda artık yalnızca analiz edilen bir yapı değil; kavramsal düzlemde yeniden kurulan bir yaşam imgesine dönüşmektedir. Şekil 4.16, Ataköy ve Kilyos örnekleri üzerinden mekânsal kırılmaların ve geçiş aralıklarının çok katmanlı yapısını kavramsal bir düzlemde ortaya koymaktadır.

Şekil 4.16 Mekânsal Kırılmalar ve Geçiş Aralıkları: Ataköy ve Kilyos

Bu diyagram, kent içindeki durağanlık ve akışkanlık halleri arasında kurulan ilişkileri görselleştirirken; kıyı, boşluk, sınır ve eşik gibi kavramları bir arada düşünmeye davet eder. Harita tabanlı bir yönelim sunarken, soyut çağrışımlar ve mekânsal gerilimler

aracılığıyla, kent-kır sürekliliğinin farklı biçimlerde nasıl deneyimlendiğini betimler. Mekânın hem fiziksel hem düşünsel kırılma noktaları, yaşanmış zamanlara ait görsel dokunuşlarla desteklenerek, yeni bir mikro-ütopya tahayyülüne olanak sağlar

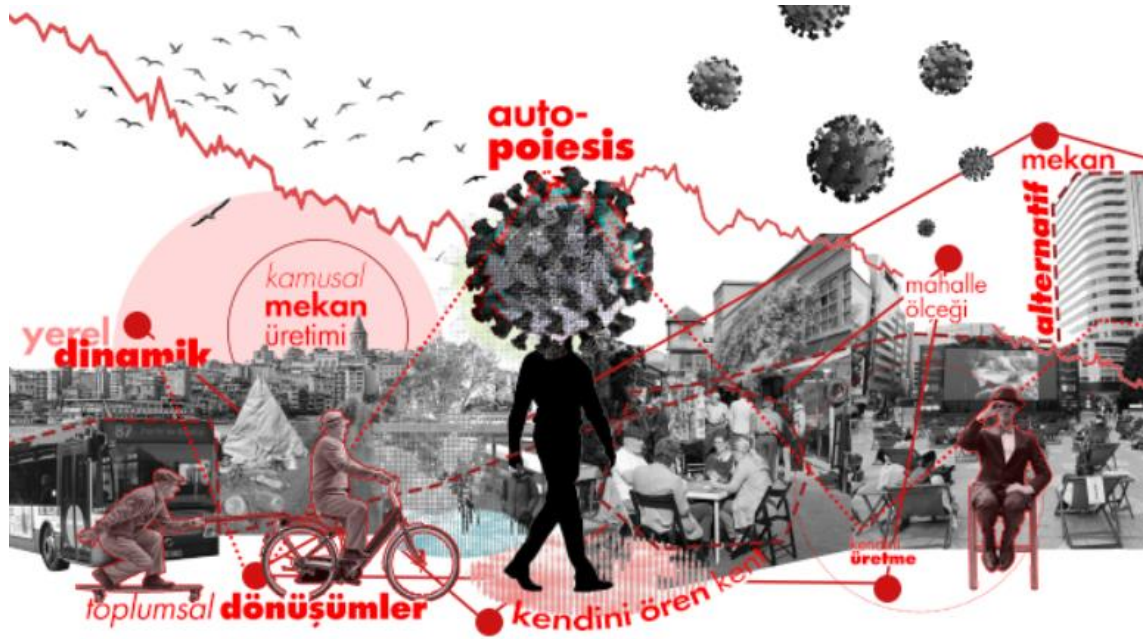
4.3.3 Mikro Ütopya 3: Kendi Kendini Ören Autopoietik Mekânlar

Autopoiesis, biyolojik sistemlerde kendini üretme ve yeniden üretme süreçlerini tanımlayan bir kavramdır (Maturana & Varela, 1980). Kent bağlamında ele alındığında, autopoietik sistemler, dışarıdan bir müdahaleye gerek duymadan kendi yapısını sürdürebilen ve dönüştürebilen mekânizmaları ifade eder. İstanbul gibi sürekli değişen ve dönüşen bir kentte, bu kavram, kentin iç dinamikleriyle kendini nasıl yenilediğini anlamak için güçlü bir çerçeve sunar. Pandemi sonrası İstanbul'un dönüşüm süreçleri de autopoietik mekânizmalar çerçevesinde incelenebilir; çünkü kent, krizler karşısında kendi kendini uyarlayarak yeni mekânsal ve toplumsal formlar üretmektedir.

Küresel salgınlar, kentlerin yapılarını ve işleyişlerini büyük ölçüde etkileyerek yeni mekânsal ve toplumsal dönüşümleri tetikleyebilir (Graham & Marvin, 2020). COVID-19 pandemisi, İstanbul'un kent dinamiklerinde hem mekânsal hem de sosyal ölçeklerde autopoietik süreçleri hızlandırmıştır. Özellikle kentsel akışların kesintiye uğraması, mekânların yeni işlevler kazanmasına ve kentlilerin gündelik yaşam pratiklerini dönüştürmesine neden olmuştur.

Şekil 4.17 mekânların kendi içsel süreçleriyle sürekli olarak evrildiği ve toplumsal, çevresel etkileşimlerle şekillendiği bir yapıyı temsil etmektedir. Diyagramda, autopoiesis (kendi kendine üretim) kavramı etrafında toplanan ilişkiler, mekânların esnek, sürekli değişen ve dışarıdan müdahale olmadan gelişen sistemler olarak nasıl işlediğini göstermektedir.

Şekil 4.17 Kendi Kendini Ören Autopoietik Mekânlar

Pandemi sonrası İstanbul'da mekân ve toplumsal pratiklerde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Özellikle açık hava mekânlarının yaygınlaşması, restoranlar, kafeler ve sosyal alanların sokaklara taşınmasıyla mekânın yeniden üretim kapasitesi ortaya çıkmıştır. Kadıköy, Karaköy ve Beşiktaş gibi semtlerde sokaklar, restoran teraslarına ve kamusal oturma alanlarına dönüşmüştür. Uzaktan çalışmanın kalıcı hale gelmesiyle, ofis alanları esnek çalışma mekânlarına ya da ortak üretim alanlarına evrilmiş; İstanbul'un merkezi iş bölgelerinde, özellikle Levent-Maslak aksında, büyük plazaların karma kullanıma açılması fikirleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yerel gıda ve üretim ağları güçlenmiş, kent içinde topluluk destekli tarım uygulamaları yaygınlaşmış ve semt pazarlarının önemi artmıştır. Moda ve Koşuyolu gibi mahallelerdeki gıda toplulukları bu trendi desteklemiştir. Mahalle bazlı ekonomi de pandemi ile birlikte e-ticaretin artması ve yerel işletmelerin çevrimiçi platformlar üzerinden yeniden örgütlenmesiyle güçlenmiştir. Sahillerin ve parkların yeniden keşfi, özellikle Moda Sahili ve Maçka Parkı

gibi alanların yoğun kullanım alanlarına dönüşmesiyle kendini göstermiştir. Pandemi sürecinde, apartman bahçelerinin kolektif kullanımına açılması ya da çatı teraslarının etkin kullanımı gibi alternatif sosyalleşme mekânları ortaya çıkmıştır. Kent içi dijital ağların artışı da dikkat çekici olmuştur; semt bazlı dayanışma ağları gibi topluluk odaklı dijital platformlar ön plana çıkmıştır. Uzaktan çalışma ve eğitim, fiziksel mekâna bağlı olmadan üretim süreçlerinin devam etmesine olanak tanımış ve kentin geleneksel iş bölgesi dağılımında değişimlere yol açmıştır. Son olarak, akıllı kent teknolojilerinin yaygınlaşması, ulaşım ve kamusal hizmetlerde dijital çözümlerin hız kazanmasına neden olmuştur.

Pandemi, İstanbul'un kentsel yapısının dönüşümünü hızlandırarak, autopoietik sistemlerin ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymuştur. Kent, dış müdahale olmaksızın kendini yeniden üretme kapasitesine sahip olduğunu göstermiştir.

Bunlara ek olarak kentin kendi kendini onardığı ve yeniden ördüğü süreçleri sadece mekânsal ve toplumsal dinamikler üzerinden değil, aynı zamanda doğanın kendi döngüsel yenilenme mekânizmalarından da örnekleyebiliriz; tıpkı bir ekosistemin kriz sonrası dengeyi yeniden kurması gibi, kentler de kendini sürekli adapte eden ve iyileştiren organizmalar olarak düşünülebilir.

Pandemi süreci, İstanbul'un kent yaşamında ve mekânsal pratiklerinde çok katmanlı dönüşümlere yol açmıştır. Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet Köprüsü gibi ana ulaşım arterlerinde gözle görülür bir trafik rahatlama yaşanırken, hava kirliliğindeki azalma şehrin silüetini belirginleştirmiş; Çamlıca Tepesi'nden ya da Büyüka'dan bakıldığında önceden pusla örtülen panoramik manzaralar netleşmiştir (İBB, 2021). Bu dönemde sürdürülebilir ulaşım pratikleri ön plana çıkmış; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kadıköy–Kartal sahil hattı ve Bakırköy–Zeytinburnu aksında bisiklet yolları inşa ederek

kent içi mobilitayı yeniden tanımlamıştır (İBB Ulaşım Daire Başkanlığı, 2021). Aynı zamanda Martı gibi paylaşımlı scooter sistemlerinin yaygınlaşması, bireysel ve kısa mesafeli ulaşımı teşvik etmiştir (Gökmen & Özdemir, 2022). Deniz ulaşımına yönelim de artmış; vapur ve deniz taksi kullanımı alternatif toplu taşıma biçimleri olarak öne çıkmıştır.

Pandeminin etkileri yalnızca ulaşımda değil, kent ekonomisi ve kamusal mekân kullanımında da hissedilmiştir. Zincir mağazaların gerilemesiyle birlikte, bağımsız kahveciler, butik dükkânlar ve mahalle girişimleri ön plana çıkarken, mahalle esnafı ve semt pazarları yeniden değer kazanmıştır (Zukin, 2020). Aynı zamanda AVM'ler dönüşüm ihtiyacı duymuş; açık alanlı kompleksler avantaj kazanırken, bazı kapalı alışveriş merkezleri karma kullanımlı yapılara evrilmiştir (UCLG, 2021). Yeşil alanlara olan yönelimde Atatürk Kent Ormanı ve Belgrad Ormanı öne çıkmış, bireysel doğa aktiviteleri, yürüyüş, yoga ve açık hava sporları şehir yaşamının yeni normal haline gelmiştir. Moda Sahili ve Fenerbahçe Parkı gibi kıyı alanları ise kapalı alanlardan uzak sosyalleşmenin merkezine dönüşmüştür (Brenner & Schmid, 2020).

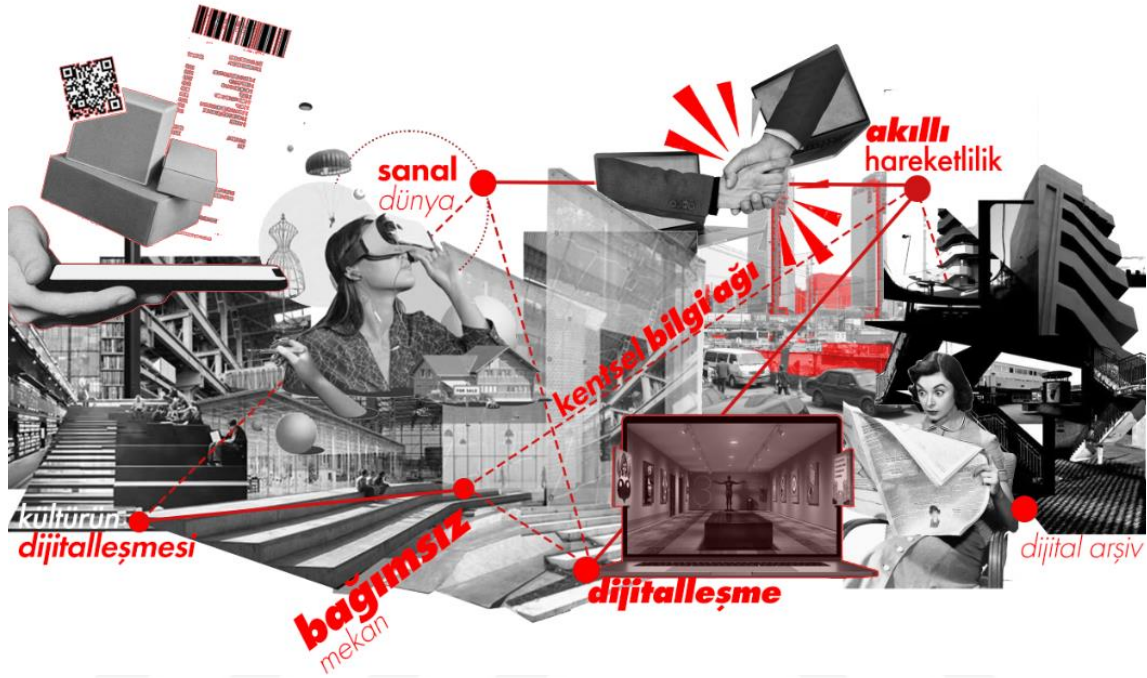
Sağlıklı kent ütopyası, başlangıçta idealize edilmiş bir planlama vizyonu olarak ortaya çıkmış olsa da, pandemi sonrası süreçte bireysel doğa teması, açık hava aktiviteleri ve yerel yaşam pratikleri aracılığıyla mikro ölçekte kent yaşamına nüfuz etmiş; böylece büyük anlatılardan çok, gündelik mekânsal tercihler içinde somut karşılıklar bulmuştur.

4.3.4 Mikro-Ütopya 4: Dijital Katmanlar Arasında Kentsel Mekânın Sanal Bedenleri

Dijitalleşme, kent yaşamında mekânsal sınırları aşan, fiziksel ile sanalın iç içe geçtiği yeni bir gerçeklik yaratmıştır. İstanbul'da eğitim, ticaret, sanat, iş hayatı ve kamusal alan kullanımı gibi birçok alan bu dijital dönüşümden etkilenmiştir. Şekil 4.18,

dijital katmanlar ve fiziksel mekân arasındaki etkileşimi ve bu etkileşimin sanal bedenler aracılığıyla nasıl yeni kentsel deneyimler yarattığını göstermektedir.

Şekil 4.18 *Dijital Katmanlar Arasında Kentsel Mekânın Sanal Bedenleri*

Pandemi süreci, İstanbul'un kültürel, ekonomik ve mekânsal dokusunda çok boyutlu bir dijital dönüşümü tetiklemiştir. Levent–Maslak gibi İstanbul'un merkezi iş bölgelerinde, pandemiyle birlikte ofislerin büyük ölçüde boşalması, çalışma pratiklerini kalıcı biçimde dönüştürmüştür. Kolektif House ve Workinton gibi ortak çalışma alanlarının yaygınlaşmasıyla birlikte sahil kenarları ve kamusal açık alanlar (örneğin Moda Sahili, Bebek Kahvesi) yeni tür “açık hava ofisleri”ne dönüşmüştür (Yücel, 2022). Böylece, kentte fiziksel mekânlar sabit işlevlerinden sıyrılıp çok amaçlı esnek kullanımlara yönelmiştir. Mahalle esnafı da bu dönüşümün bir parçası olmuş, WhatsApp ve Instagram gibi dijital platformlar üzerinden sipariş alma pratikleri yaygınlaşmış, Kadıköy ve Karaköy gibi semtlerde küçük işletmeler dijitalleşme trendine hızla adapte olmuştur (Erten, 2021).

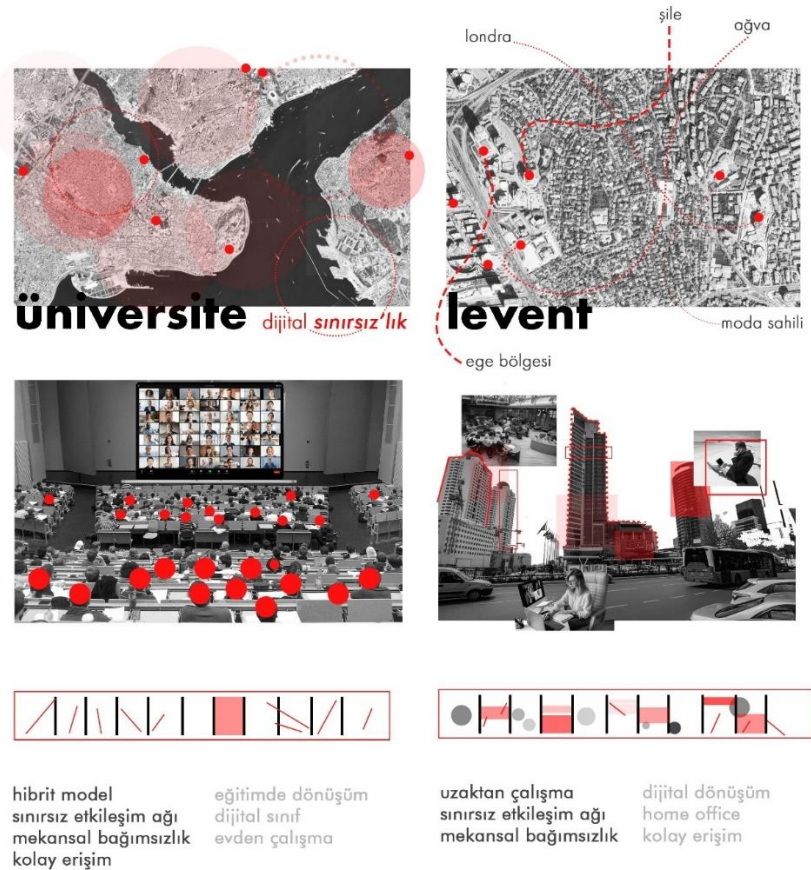
Ayrıca, online market hizmetleri (Getir, Banabi, Migros Sanal Market gibi) kentsel lojistik sistemlerini yeniden yapılandırarak kuryeler aracılığıyla kent mekânının yeni bir dolaşım haritasını yaratmıştır. Gayrimenkul sektöründe VR teknolojisinin kullanılmasıyla birlikte, konut projeleri sanal turlarla gezilebilir hale gelmiş; NFT sanat pazarında ise Arnavutköy ve Karaköy gibi mahallelerdeki sanatçılar dijital üretime yönelmiştir. Bu bağlamda İstanbulkart'ın temassız ödeme sistemine geçmesi, deniz taksilerin online rezervasyon uygulamaları ve e-scooter sistemlerinin yaygınlaşması (Martı, BinBin gibi), İstanbul'daki ulaşım kültürünü dijital temelli bireysel modellere yöneltmiştir (İBB, 2022).

Eğitim alanında da köklü değişiklikler yaşanmış, İstanbul'daki üniversiteler Zoom ve Google Meet üzerinden uzaktan eğitime geçmiş sanal laboratuvarlarla destek sunmuştur. Kütüphanelerin dijital erişime açılması üniversitelerin arşivlerini çevrimiçi platformlarda paylaşması, bilginin kentsel dolaşımında dijital mecraların ağırlığını artırmıştır. Son olarak, Eminönü ve Kapalıçarşı gibi geleneksel ticaret merkezleri bile bu dijital dönüşüme adapte olarak çevrimiçi satış sistemlerine entegre olmuş, böylece İstanbul'un fiziksel ve dijital katmanları iç içe geçen bir kentsel ağ haline gelmiştir. Şekil 4.19, pandemi sonrası İstanbul'da eğitim ve iş yaşamının geçirdiği çok boyutlu dönüşümü mekânsal, dijital ve sosyo-kültürel katmanlar üzerinden kavramsallaştıran bir diyagramdır. Diyagram, fiziksel ve dijital mekânların iç içe geçişini görselleştirirken, farklı ölçeklerde yaşanan dönüşüm süreçlerini de eşzamanlı olarak sergiler.

Haritalandırma, bir yandan fiziksel iş merkezlerinin (Levent, Maslak) boşalması ve sahil kenarı kamusal alanların alternatif çalışma mekânlarına evrilmesini gösterirken, diğer yandan ortak çalışma alanlarının (Kolektif House, Workinton) kent içindeki konumlarıyla yeni mekânsal kümelenmeler yarattığını vurgular. Eğitim alanında ise

haritada işaretli üniversitelerin sanal kampüslere dönüşümü, Zoom ve sanal laboratuvar gibi platformlar aracılığıyla gösterilmekte, bilgisel üretimin sabit mekândan koparak dijital dolaşıma geçtiği katmanlar simgesel olarak aktarılmaktadır. Bu dönüşüm süreci soyut kavramsal bileşenlerle de desteklenmektedir: dijitalleşen emek, mekânsızlaşan bilgi, esnek üretim, hibrit öğrenme, kent içi mikro mobilite gibi kavramlar, diyagramın iç halkalarında çağrışım ağı olarak yer almakta; merkezden çevreye doğru ilerleyen çok katmanlı bir yapı oluşturulmaktadır. Bu yapı diyalektik kavram eşleşmeleriyle ilerler: örneğin mekânsal bağımsızlık- kolay erişim, ofis-mekânsızlık, sınıf-sanal arayüz, kampüs–bulut sistem, mahremiyet–açıklık, sabitlik–akışkanlık gibi karşıtlıklar aracılığıyla, pandemi sonrası iş ve eğitim dünyasının geçici değil, kalıcı olan kırılma ve yeniden yapılanma süreçleri sorgulanır.

Şekil 4.19 *Yeni Normal: Eğitim ve İş Mekânlarının Hibridleşen Yüzü*

Buna ek olarak; İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin önemli kültürel miras alanlarını dijital ortama taşıması (Topkapı Sarayı, Ayasofya, Yerebatan Sarnıcı gibi), kent belleğinin çevrimiçi platformlar üzerinden erişilebilirliğini artırmıştır. Benzer şekilde, Pera Müzesi, SALT ve Arter gibi sanat kurumları da dijital sergilerle sanat deneyimini mekândan bağımsızlaştırarak kentliyle sanal ortamda buluşturmuştur (bkz. Arter, 2021). Mekânın bu dönüşümü yalnızca kültür alanıyla sınırlı kalmamış; Boğaziçi Üniversitesi protestoları gibi toplumsal hareketler dahi fiziksel alanların kısıtlanmasıyla birlikte Twitter ve Zoom gibi dijital platformlarda geniş yankı bulmuştur (Uysal & Eren, 2021).

Ciddi değişim geçiren lokasyonlardan biri olan Eminönü ise, yüzyıllar boyunca İstanbul'un ticaret belleğinde merkezi bir rol oynamış; Kapalıçarşı, Mısır Çarşısı ve çevresindeki hanlar aracılığıyla hem yerel hem de uluslararası ticaretin kalbinin attığı bir kentsel odak olmuştur (Çelik, 1993). Bu bölge, yalnızca alışverişin yapıldığı bir yer değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin kurulduğu, pazarlık kültürünün yaşandığı ve çok katmanlı bir kent deneyiminin yaşandığı bir mekân olarak kent hafızasında yer edinmiştir. Özellikle gündelik yaşamın ritmini belirleyen aktörler —baharatçılar, aktarlar, manifaturacılar ve zanaatkarlar— Eminönü'nü İstanbul'un geleneksel ekonomi-politik yapısında vazgeçilmez kılmıştır (Keyder, 1999).

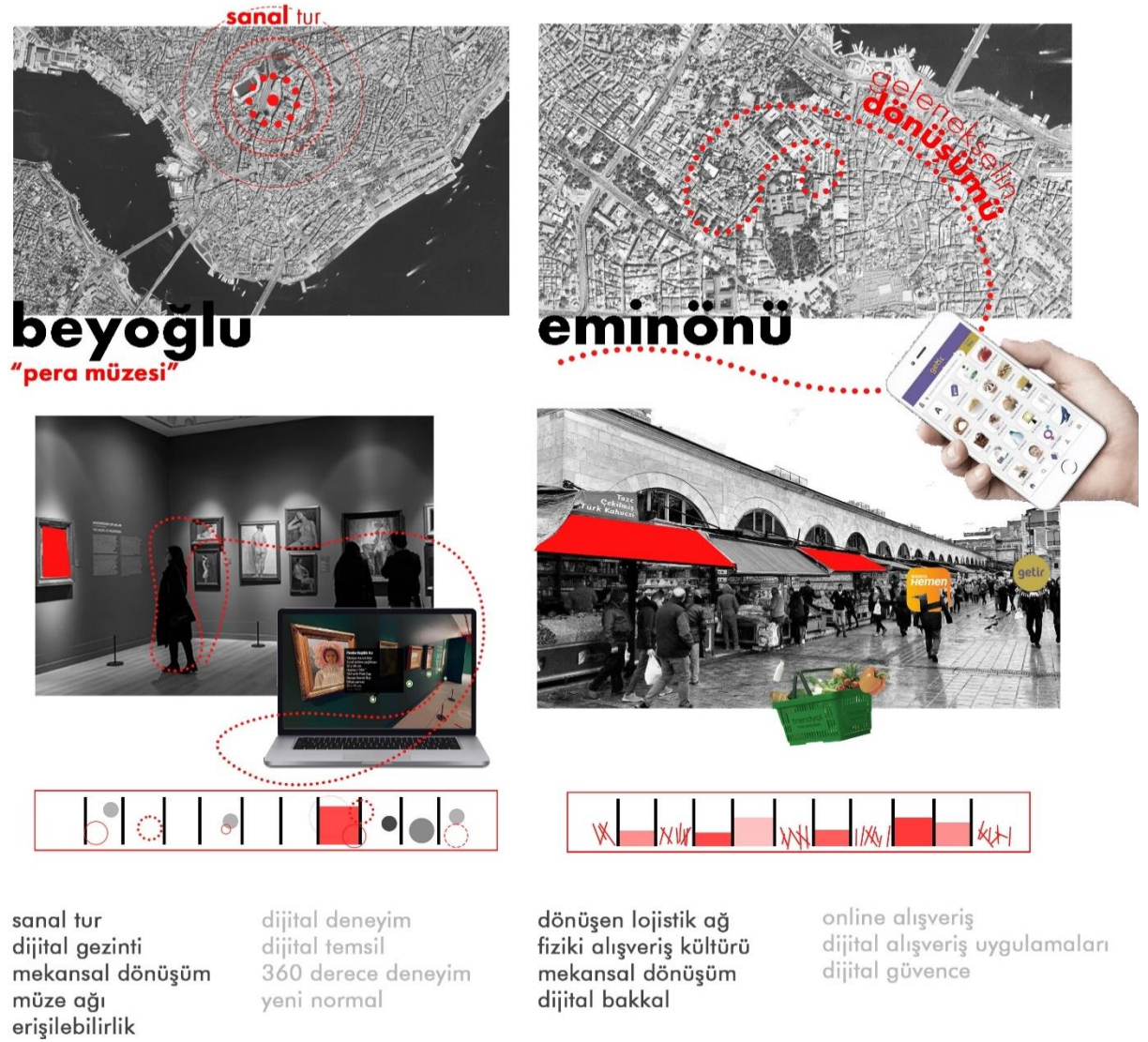
Ancak pandemi süreciyle birlikte bu köklü alışveriş geleneği de dönüşüme uğramıştır. Fiziksel temasın kısıtlandığı bu dönemde, geleneksel ticaret mekânları dijital platformlara evrilmek zorunda kalmıştır. Eminönü ve Kapalıçarşı çevresindeki birçok esnaf, Instagram, WhatsApp ve e-ticaret siteleri aracılığıyla satış yapmaya başlamış; fiziksel tezgahlar yerini sanal vitrinlere bırakmıştır (İBB, 2021). Bu süreç, sadece alışveriş pratiklerinin değil, mekânın işlevselliğinin de dönüşmesine neden olmuş; tarihsel olarak yüz yüze etkileşime dayanan ticaret, dijitalleşme aracılığıyla mekândan

bağımsızlaşmıştır. Böylece Eminönü'nün ticari kimliği, fiziksel sınırları aşarak çevrimiçi bir dolaşım ağına eklemlenmiş; geleneksel ile dijitalin iç içe geçtiği hibrit bir ekonomi modeli ortaya çıkmıştır.

Şekil 4.20, İstanbul'un kültürel ve ticari mekânlarının pandemi sonrası geçirdiği dönüşümü çok katmanlı bir yapı içinde görselleştirmektedir. Diyagram, hem fiziksel mekânın dönüşümünü hem de dijital ortamdaki yeniden inşasını temsil eden katmanlardan oluşmaktadır. İlk katmanda, kültürel miras alanlarının dijitalleşmesiyle birlikte ortaya çıkan “yeni erişilebilirlik biçimleri” görselleştirilmiştir. Çeşitli müze ve sergi alanlarının sanal ortama taşınması, kültürün mekândan bağımsız dolaşıma girmesini vurgular. Bu katman, kent belleğinin dijital platformlarda yeniden üretilmesini temsil eder.

İkinci katmanda Eminönü'nün tarihsel belleği yer almakta; Kapalıçarşı, Mısır Çarşısı, hanlar ve zanaat temelli ticaret ağı, kentsel hafızadaki sürekliliği simgeler. Bu katman, aynı zamanda mekânın sosyo-kültürel bağlamını da ifade eder: pazarlık kültürü, yüz yüze etkileşim ve kamusal ilişkiler bu düzlemde somutlaşmaktadır. Ticaretin dijitalleşmesiyle birlikte şekillenen “sanal vitrinler” ve “çevrimiçi esnaf ağı”na odaklanır. Eminönü esnafının Instagram, WhatsApp ve e-ticaret platformları aracılığıyla kurduğu yeni ticari ilişkiler bu düzlemde görselleştirilmiştir. Sonuç olarak, bu diyagram sadece mekânsal bir dönüşümü değil, aynı zamanda kent yaşamının epistemolojik yeniden yapılanmasını da temsil eder. Geleneksel ekonomi-politik yapının ve kültürel üretim biçimlerinin dijital ağlarla iç içe geçtiği bu yapı, İstanbul'un pandemi sonrası kent belleğinin çok katmanlı dönüşümünü kavramsal bir bütünlük içinde sunmaktadır.

Şekil 4.20 Eminönü ve Kültürel Belleğin Dijital Dönüşümü

4.4 Bölüm Sonucu

Pandemi sonrası İstanbul'un kentsel ve kavramsal dönüşümünde belirginleşen dört mikro-ütopya – *Geçici Özgürlük Kapsülleri*, *Kır-Kent Arayüzünde Ekolojik Geçiş Mekânları*, *Kendi Kendini Ören Autopoietik Mekânlar* ve *Dijital Katmanlar Arasında Kentsel Mekânın Sanal Bedenleri* – yalnızca fiziksel çevredeki mekânsal değişimleri değil, aynı zamanda kentlilerin zihinsel, toplumsal ve varoluşsal düzeydeki dönüşümünü

de temsil etmektedir. Bu mikro-ütopyalar, pandemiyle ivmelenen kırılmalar sonucu ortaya çıkan yeni yaşam pratiklerini, kavramsal esneklik ve mekânsal adaptasyon bağlamında ele alınabilir hale getirir. Bu dönüşüm, kentlerin yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda anlam üreten yapılar olduğunu; mekânın bir deneyim, bir karşılaşma ve bir tahayyül alanı olarak nasıl yeniden üretildiğini gözler önüne serer (Lefebvre, 1991).

Geçici Özgürlük Kapsülleri, Henri Lefebvre'in gündelik hayatın devrimci potansiyeline dair kuramıyla (Lefebvre, 1974) birlikte okunabilecek bir şekilde, bireylerin mevcut kent düzeni içinde küçük ölçekli özgürlük alanları kurma kapasitesine işaret eder. Bu kapsüller, De Certeau'nun (1984) "taktikler" olarak tanımladığı, kullanıcı tarafından kentsel yapıya yapılan geçici ama yaratıcı müdahalelerle anlam kazanır. Sınırlı bir zaman ve mekânda özgürlüğün deneyimlenebileceği bu alanlar, büyük ölçekteki ütopyaların yerini, gündeliğe nüfuz eden mikro ölçekli ütopyacıklara bırakır (Bishop, 2012).

Kır-Kent Arayüzünde Ekolojik Geçiş Mekânları, kırsal ile kentsel arasındaki dikotomik sınırın çözülerek yerini geçirgen, melez ve esnek yapılar almasına olanak tanır. Bu geçiş bölgeleri, Michel Foucault'nun (1986) "heterotopya" kavramına benzer biçimde, birden fazla zamansallığın ve mekânsal katmanın aynı anda var olduğu, hem doğanın hem de teknolojinin birlikte varlık kazandığı alanlar yaratır. Dijital göçebelik, kolektif tarım, kent bostanları gibi pratikler yalnızca fiziksel değil, kavramsal bir yeniden örgütlenmenin de yansımalarıdır (Tekeli, 2016; Rainoldi et al., 2025).

Kendi Kendini Ören Autopoietik Mekânlar, Maturana ve Varela'nın (1980) biyolojik sistemlerde tanımladığı "autopoiesis" kavramını, toplumsal ve mekânsal yapılara uyarlayarak, dış müdahaleye gerek kalmaksızın kendini dönüştürebilen ve yeniden üretebilen kentsel sistemlerin izini sürer. İstanbul'da pandemi sonrası gelişen bu

tür dinamikler, David Harvey'nin (2000) neoliberal kent eleştirisinin ötesinde, yerel ve kullanıcı odaklı kolektif ağların doğrudan eylem yoluyla yeni mekânlar üretmesine olanak tanımaktadır. Ortak yaşam alanları, sahil kullanım biçimleri, sokakların yeniden sahiplenilmesi gibi pratikler bu bağlamda autopoietik bir karakter taşır.

Son olarak, *Dijital Katmanlar Arasında Kentsel Mekânın Sanal Bedenleri*, fiziksel mekânın giderek daha fazla dijital ortamla örüldüğü ve bedenin artık yalnızca fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda veriyle temsil edilen bir özneye dönüştüğü yeni bir kentsel deneyim biçimini temsil eder. Manuel Castells'in (1996) "ağ toplumu" kavramı, mekânın dijital ağlar üzerinden yeniden şekillendiğini; Richard Sennett'in (2018) esnek kent tahayyülü ise bu dönüşümün insani yönlerini vurgular. İstanbul'da kamusal mekânın dijitalle iç içe geçmesi, dijital emek, hibrit üretim, sanal öğrenme ve e-ticaret gibi dönüşümlerle hem ekonomik hem de kültürel katmanlarda hissedilmektedir (Uysal & Eren, 2021; Erten, 2021).

Tüm bu örnekler, ütopya kavramının artık geleceğe dönük uzak bir tahayyül olmaktan çıkıp, gündelik yaşamın içinde kök salan, yer yer beliren ve yeniden kaybolan dinamik bir varoluş biçimine dönüştüğünü gösterir. Bu mikro-ütopyalar, Ernst Bloch'un (1986) umut ilkesiyle tanımladığı gibi henüz tamamlanmamış, potansiyel taşıyan bir gelecek fikrini değil; yaşanmakta olan bir şimdinin içerisinde doğan, gerçekleşebilir tahayyülleri temsil eder.

Dolayısıyla, İstanbul'un pandemi sonrası dönüşümünü kavramsal olarak anlamlandırmak için mikro-ütopyalar yalnızca yeni mekânsal deneyimlerin değil, aynı zamanda toplumsal belleğin, kültürel direnişin ve alternatif yaşam biçimlerinin de ifadesi haline gelmiştir. Her biri bir kırılmanın izini taşır, her biri zamanla yeniden şekillenir. Kentler canlıdır; kırılır, yeniden örülür. Kavramlar dönüşür, mekânlar yeniden kurulur.

Mikro-ütopyalar ise bu devingen süreçlerin içinde, kentlinin düş gücüne ve gündelik pratiklerine yaslanarak hayat bulur.

5. SONUÇ

Kent, yalnızca inşa edilen fiziksel bir yapı değil; aynı zamanda düşünsel, duygusal ve toplumsal çağrışımların sürekli yeniden üretildiği çok katmanlı bir zemindir. Mekân, yalnızca yaşanılan değil; aynı zamanda tahayyül edilen, özlenen, eleştirilen ve dönüştürülmek istenen bir alandır. Bu nedenle kentle kurulan ilişki, salt fiziksel değil; aynı zamanda dilsel, kavramsal ve düşsel bir ilişki biçimidir. Kentte atılan her adım, yalnızca bir hareket değil; aynı zamanda bir anlam üretimidir.

Bu anlam üretimi, özellikle kırılma anlarında daha da belirgin hale gelir. Alışıldık olanın sarsıldığı, gündeliğin kesintiye uğradığı her kriz, mekânla kurulan bağların yeniden tarif edilmesine neden olur. Pandemi gibi küresel bir kriz, yalnızca fiziksel alanları değil, kavramları da dönüştürmüştür. Bu dönüşüm yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda düşünsel bir yeniden inşa sürecini de beraberinde getirmiştir.

Ancak bu yeniden düşünme hali, çoğu zaman büyük ölçekli teorilerden ve merkezi planlamalardan çok, gündelik yaşamın içindeki küçük müdahalelerle, sezgisel kaçışlarla ve alternatif yaşam pratikleriyle ortaya çıkmaktadır. Ütopya, bu bağlamda yeniden düşünülmesi gereken bir kavram haline gelmiştir. Bu tezde ele alınan ütopya kavramı, büyük ideolojik projelerden çok, bugünün içinde kök salmış, gündelik hayatın çatlaklarından sızan mikro-ütopyalarla tanımlanmıştır.

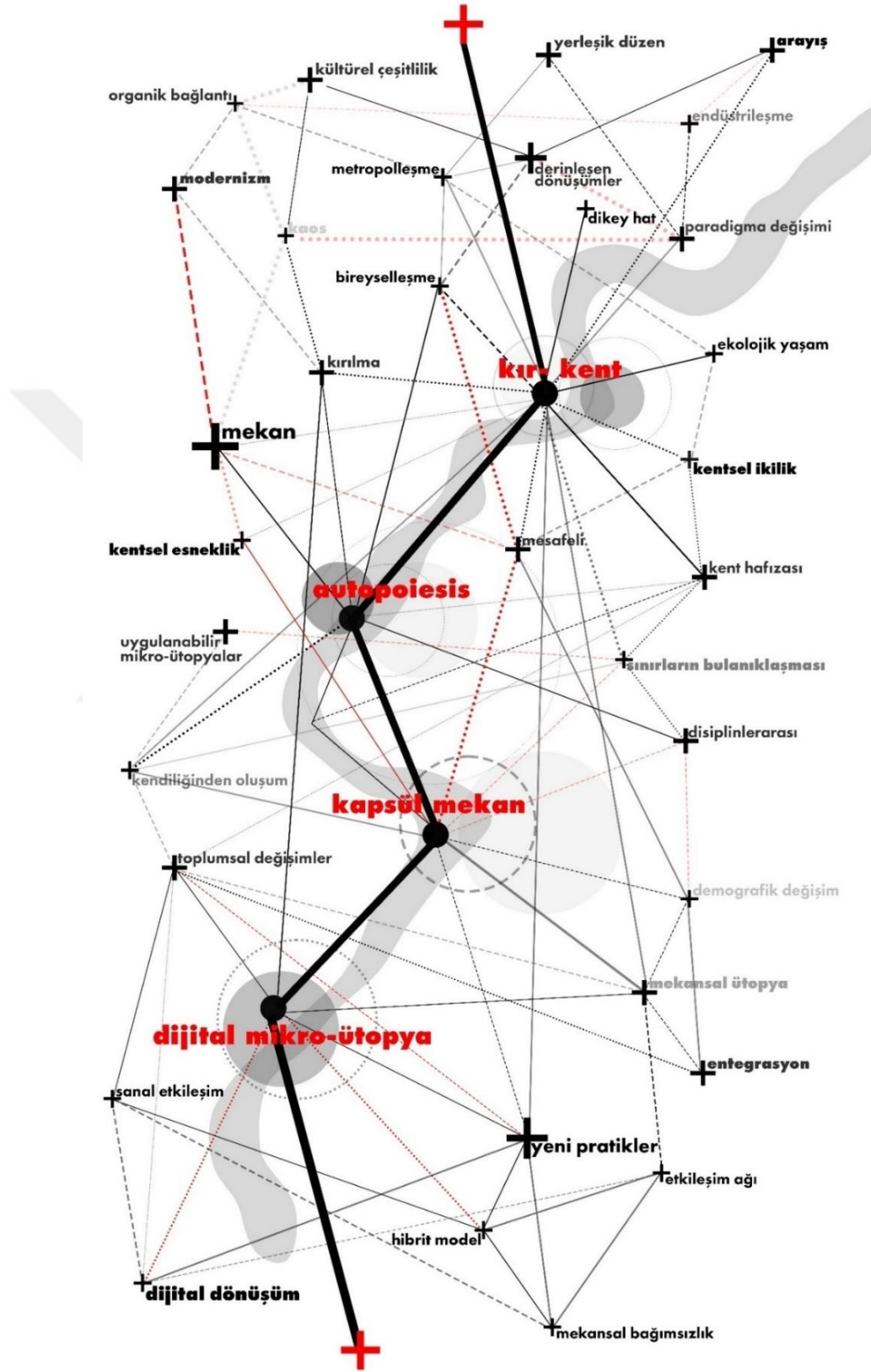
Mikro-ütopyalar, yalnızca teorik bir tartışmanın konusu değil; aynı zamanda kentle kurulan duygusal, eleştirel ve yaratıcı bağın da bir ifadesidir. Pandemi sonrası dönemde kent pratikleri; dijitalleşme, bireyselleşme, kapsülleşme ve kent-kır ilişkilerinin yeniden tanımlanması gibi dönüşümlerle şekillenmiş, bu dönüşümler gündelik yaşamın formlarını da dönüştürmüştür.

Bu bağlamda İstanbul'un mikro-ütopyalar üzerinden okunması, kentin hem somut hem kavramsal dönüşümüne dair özgün bir perspektif sunmaktadır. Esnek, geçici ve adaptif mekânlar; bireysel kaçış alanları, alternatif yaşam pratikleri ve yeni kavramsal aralıklar yaratırken, geleceğe dair büyük anlatıların ötesinde, bugünün içinde mümkün olan küçük ama etkili dönüşüm biçimlerini görünür kılmaktadır. Mikro-ütopyalar; büyük ütopyaların gölgesinde değil, gündeliğin içinde yeşeren, kentle kurulan bağları dönüştüren ve düşünsel bir direniş alanı açan potansiyel alanlardır. Her biri, kırılma anlarında ortaya çıkan yeni kavramlar, yeni özne konumlanmaları ve yeni mekânsal düzenlenmeler aracılığıyla biçim kazanır. Bu bağlamda, her şeyin çoktan yaşanmakta olduğu bir kentte, mikro-ütopyalar geçmişin tortularını, bugünün çatlaklarını ve geleceğe dair özlemleri aynı anda taşıyan geçiş alanlarıdır.

Bu tezde ele alınan kavramsal ve mekânsal dönüşüm süreçleri, yalnızca içkin bir evrim değil, dönemsel kırılmalarla hız kazanan bir paradigma değişimine işaret etmektedir. Bu kırılma anları, sadece kesintilere yol açmamış; aksine yeni düşünsel konfigürasyonların, pratiklerin ve kavramların katalizörü olmuştur. Pandemi gibi krizler, kent deneyimini ve kavramlarını dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda bu dönüşümün nasıl hızla gerçekleştiğini de görünür kılmıştır. Bu bağlamda, zamanın yoğunlaştığı ve mekânın sıkıştığı bir çağda yaşıyoruz. Gündelik yaşamın ritmiyle mekânsal pratiklerin eş zamanlı dönüşümü, kavramsal bağlamların da sürekli yeniden yapılandığı bir ortam üretmektedir. Mikro-ütopya ve esneklik bu sıkışma ve hız çağında ortaya çıkan yeni anlamlandırma biçimlerini temsil eder. Dolayısıyla bu çalışma, söz konusu paradigma değişimini yalnızca bir sonuç olarak değil, aynı zamanda kentsel geleceğin düşünsel arka planını kuran bir sürecin parçası olarak ele alır.

Kentler canlı organizmalardır; her kırılma, yalnızca yapısal bir sarsıntı değil, aynı zamanda anlamın yer değiştirdiği bir eşiktir. Krizler geçici değildir; onlar, zamanın kendi üzerine kıvrıldığı, kavramların kabuk değiştirerek yeniden doğduğu yoğunlaşma anlarıdır. Mikro-ütopyalar ise bu eşiklerde beliren; ne tamamen şimdiye ne de bütünüyle geleceğe ait olan, düşüncenin mekânda yer tuttuğu, yaşamın kendini yeniden tahayyül ettiği ara-formlardır. Bu tezde dönemsel kırılmaların analizi, kentteki kavramsal dönüşümün rastlantısal değil, tarihsel, politik ve toplumsal koşullarla şekillenen bir süreç olduğunu ortaya koymuştur. Kırılma anları, yalnızca fiziksel mekânlarda değil, kavramların anlam dünyasında da ani kaymalar ve yeniden konumlanmalar yaratmaktadır. Bu analiz, kavramların zaman içinde nasıl esnediğini, yer değiştirdiğini ya da yeni bağlamlarda yeniden üretildiğini gözler önüne sererek kavramsal esneklik düşüncesini temellendirmiştir. Böylece kırılma anlarının incelenmesi, sadece bir tarihsel arka plan sunmakla kalmayıp, kavram-mekân ilişkisinin dinamik yapısını açığa çıkarmış; özellikle mikro-ütopya gibi yeni kavramsal aralıkların doğuşunu anlamada analitik bir zemin oluşturmuştur.

Şekil 5.1 Mikro-Ütopyalara Açılan Kavramsal Dokuma

Tezin üçüncü bölümünde bulunan “Mikro-Ütopyalara Açılan Kavramsal Dokuması”nın tamamlanmış hali, bir bütün olarak, kavramların evrimini izleyen bir harita olarak “Sonuç” bölümünde karşımıza çıkmaktadır (Şekil 5.1). Başlangıçta, kavramsal dönüşümün ilk izlerini taşıyan bu dokuma, süreç boyunca bir araya gelen farklı düşünsel katmanlarla zenginleşmiş ve dönemin kentsel pratiklerine dair mikro-ütopyaların temellerini ortaya koymuştur.

Kent, her bir kavramın farklı bir parçasını barındıran bir organizma gibi dokunmuş, her kırılma, her dönüşüm yeni bir anlam yaratmıştır. Mikro-ütopyaların mekânda varlık bulması, bu kavramsal ağına birer yansımasıdır. Kentlerin dönüşümünü, toplumların ihtiyaçlarını ve geleceğe dair tahayyüllerini kapsayan bu dokuma, yalnızca teorik bir okuma değil, aynı zamanda mekânların ve yaşam biçimlerinin nasıl şekillendiğini gösteren somut bir haritadır.

Ve bu harita; tezin başından sonuna kadar süregeldiği gibi, mekân ile kavram arasındaki kesişimi, dönüşümü ve yeniden biçimlenişi temsil etmektedir. Kent, artık sadece analiz edilmesi gereken bir nesne değil; üzerine düşünülmesi, hayal kurulması, eleştirilmesi ve yeniden tahayyül edilmesi gereken bir düşünsel zemin haline gelmiştir. Bu bağlamda, mikro-ütopyalar ve kavram ağları, kentsel mekânı sadece somut bir alan olarak değil, aynı zamanda düşünsel bir evren olarak yeniden inşa etme arayışını yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aghaei Meibodi, M. and Aghaiemeybodi, H. (2012), Symbiosis of structural & non-structural properties in building. In: Proc. SIGraDi 2012, Fortaleza, 602–606.
- Akcan, D. (1999). *Soyut Mekân: Modern Kent ve Demirbaş Bir Varlık*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Akın, E. (1986). *Temsil Kavramının Sözlük Anlamları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akın, E. (2008). Space as a source of social power: Construction production process and architecture, Power and Architecture, 20. International Building and Life Congress Papers, 20-22 March 2008, TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi, 47-53.
- Alexander, C., 1969, "Major Changes in Environmental Form Required by Social and Psychological Demands", *Ekistics* , Vol.,28, No,165, Aug., s.78-85.
- Ali, E., Ergönül, A., & Yılmaz, V. (2020). *Pandemi ve Kent: Kolektif Bostan Çalışmaları*. *Kent ve Mekân*, 6(3), 45–58.
- Altınbaş, M., & Kaya, T. (2022). Pandemi Sürecinde Kentsel Kamusal Mekânların Dönüşümü. *Planlama Dergisi*, 32(1), 15–39.
https://jag.journalagent.com/planlama/pdfs/PLAN_33_1_15_39.pdf
- Altınbaşlı, F. Z. (2019). Metinden diyagrama mimarlık kuramı: Delirious New York ve Yes Is More (Master's thesis, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi).
- Altınbaşlı, T. (2019). *Diyagram Üzerine İnceleme*. İstanbul: Birsen Yayınevi.
- Anon., 1974, "Emerging Issues in Architecture", *Designing for Human Behavior*, Lang, J., v.d. (ed.), Stroudsburg, Pa: Dowden, Hutchinson and Ross, , pp.1-14.

- Apaydın, B. (2019). Palimpsest Kavramı Ve Mekânsal Dönüşüm. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 9(2), 90-103.
- Arendt, H. (1970). *On Violence*. Orlando, FL: Harcourt Brace.
- ARENDT, Hannah (1970) *The Human Condition*, Chicago: The University of Chicago Press. Gibbons, L.V. (2020), Regenerative- The New Sustainable?, *Sustainability*, 22, 5483; doi:10.3390/su12135483
- Armstrong, R. (1983), "Metabolic systems". In: P. Beesley and A. Roushan (Ed.), *Living Architecture Systems Symposium*. Waterloo: Riverside Architectural Press, pp. 28—43.
- Aslan, S., & Aydın, D. (2023). COVID-19 Sonrası Kentsel Mekânların Dönüşümüne Yönelik Esnek Tasarım Yaklaşımları. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 42(1), 115–134. https://uludag.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/genel-dokuman/2023_1/asl07.pdf
- Atmaca, Y. (2011). Sanatı Anlamak! Sanatı Avlamak!. *skopdergi*, 1.
- Augé, M. (1992). *Non-lieux: Introduction à une anthropologie de la surmodernité*. Paris: Éditions du Seuil.
- Aytaç, Ö. (2017). Kent, metropol ve değişen yer/mekân imajları. *Mukaddime*, 8(1), 1-23.
- Barthes, R. (1989), *The rustle of language*. Berkeley: University of California.
- Bataille, G., (1929). "Formless", 31; Derleyen: Stoekl, A., (2008). *Visions of Excess, Selected Writings, 1927-1939*, University of Minnesota Press, Minnesota.
- Hanru, H. (1996). The impossible formulation of the informe: On 'L'informe: Mode d'emploi'. *Third Text*, 10(37), 91-93.
- Bennett, J. (2010). *Vibrant matter: A political ecology of things*. Durham, NC: Duke University Press.

- Berbercan, M. T. (2013). Kutadgu bilig'de fiillerin çok anlamlı yapısına genel bir bakış. *Journal of International Social Research*, 6(24).
- Berbercan, O. (2013). *Sözcükler, Metaforlar ve Anlam Genişlemesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Biglieri, A., De Vidovich, L., & Keil, R. (2020). *The outbreak of Covid-19 and the urban future. Journal of Urban Affairs*, 42(5), 823–840.
- Biraghi, M. (2019). *Between Utopia and Praxis: City Visions*. Milano: Marsilio.
- Bloch, E. (1970). *The Principle of Hope* (N. Plaice & S. Plaice, Trans.). Cambridge, MA: MIT Press. (Orijinal çalışma 1954).
- Bork, B. (2021). *Public life after pandemic: Istanbul's public spaces. Urban Policy Review*, 12(2), 101–117.
- Broadbent, G., (1990). "Emerging Concepts In Urban Space Design", Van Nostrand Reinhold, London, ISBN 0-7476-0025-2
- Budak, N. (2016). *Kentsel Adalet ve Kamusal Alanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buš, P., Treyer, L. & Schmitt, G., (2017). *Urban Autopoiesis: Towards Adaptive Future Cities*. CAADRIA 2017 Protocols, Flows and Glitches, Xi'an Jiaotong-Liverpool University, Suzhou, China.
- Camiz, A. (2019). *Designing change: professional mutations in urban design, 1980-2020*. Designing change: professional mutations in urban design, 1980-2020, 100-101.
- Camiz, A., Al Hussein, L. and Linnik, A. eds. (2022) *Pandemics and the Changing Built Environment: Learning from History, Planning Our Future*. Book of Abstracts, (First International ONLINE Conference on Pandemics and Urban Form, PUF2022, April 28th-30th 2022, Istanbul, Turkey), Istanbul: DRUM Press, ISBN: 978-1-4717-1824-3.

- Carrión, D., & Bermejo, R. (2022). Personal Spaces in the Age of Digital Urbanism: Capsule Living and its Implications for the Future of Cities. *Journal of Urban Affairs*, 44(1), 1-19. <https://doi.org/10.1080/07352166.2021.1892154>
- Castells, M. (2013). Ağ Toplumunun Yükselişi. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Choonara, J. (2020). Socialism in a time of pandemics, *International Socialism*, 2/166, 3-35.
- Feagin, J., ve Gottdiener, M., The paradigm shift in urban sociology, *Urban Affairs Quarterly*, Vol. 24, N. 2, December, 1988, 163-187.
- Christian de Portzamparc ve Philippe Sollers, Bir Mimar ile Bir Yazar Tartışıyor: Görmek ve Yazmak (YKY, 2010) s. 35.
- Coleman, N. (2014). *Architectural Utopias of the Future*. London: Thames & Hudson.
- Crosbie, M. (2016). *Creating Utopia in Contemporary Architecture*. Berlin: Jovis Verlag.
- Çakır, N. (2006). Günümüz kent dinamiklerinin kentsel dönüşüme etkileri (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Çetin, D. A., & Akpınar, O. (2022). Covid 19 (Koronavirüs) Pandemisinin Kentler İçin Gündeme Getirdiği “Yürünebilir Kentler” ve Yürünebilirliği Destekleyen Diğer Yaklaşımlar. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(11), 1632-1654.
- Davidson, T., & Brown, J. (2021). The Blurring of Urban and Rural Spaces During the COVID-19 Pandemic. *Geoforum*, 114, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2020.06.004>
- Davies, S. (2020). This is how coronavirus could reshape our cities forever. *World Economic Forum*. <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/coronavirus-change-cities-infrastructure> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 18.06.2022).
- de Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life* (S. Rendall, Trans.). Berkeley, CA: University of California Press.

- De Souza, E. L., & Silva, L. F. (2021). Digital Transformation and Smart Cities: Lessons from COVID-19. *Journal of Urban Technology*, 28(1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/10630732.2021.1908720>
- Deleuze, G. (1990). *The logic of sense* (M. Lester, Trans.). New York, NY: Columbia University Press.
- Engels, F. (1977). *Anti-Dühring* (M. & S. Ziegelbaum, Trans.). Moscow: Progress Publishers. (Orijinal çalışma 1878).
- Eraydın, M. (1994). *Kentleşme ve Çevre Politikası*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Ermağan, E. A. (2016). Alain Robbe-Grillet'nin Silgiler Romanında Zaman ve Mekân Sarmalları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (4), 86-91.
- Ersoy, M. (2007). Planlama eğitimi, planlama çevresi ve sağlıklı kentler. <http://www.melihersoy.com/wp-content/uploads/2012/04/Planlama-Egitimive-SaglikliKentler-2007-Bildirisi.pdf> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 19.06.2022).
- Esteghlal, A., 2016, Explaining the Concept of Flexibility in Urban Spaces https://www.researchgate.net/publication/340133373_Explaining_the_Concept_of_Flexibility_in_Urban_Spaces
- Fennell, M., & Schmidt, L. (2020). Redefining Urban-Rural Spaces After COVID-19: Changes in Social and Spatial Interactions. *Urban Studies Journal*, 58(9), 1800-1820. <https://doi.org/10.1177/0042098020938723>
- Fernández, D., & Luque, A. (2022). Digital Cities After COVID-19: Rethinking the Role of Technology in Urban Resilience. *Technological Forecasting and Social Change*, 172, 120980. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120980>

- Forsyth, A. (2020). What role do planning and design play in a pandemic? Ann Forsyth reflects on COVID-19's impact on the future of urban life. Harvard University: <https://www.gsd.harvard.edu/2020/03/what-role-do-planning-and-design-play-in-a-pandemic-ann-forsyth-reflects-on-covid19s-impact-on-the-future-of-urban-life/> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 18.07.2022).
- Forty, A., (2004). "Words and Buildings: A Vocabulary of Modern Architecture", Thames & Hudson, May ISBN-13: 978-0500284704.
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge* (A. M. Sheridan Smith, Trans.). New York, NY: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1982). *The subject and power. Critical Inquiry*, 8(4), 777–795.
- Foucault, M. (1984). Of other spaces: Utopias and heterotopias. *Diacritics*, 16(1), 22–27.
- Frazer, J.H. (1995), *An Evolutionary Architecture*. London: Architectural Association.
- Garcia, E. and Rimoch, A. (1978). "Urban Morphology: Introduction to the Subject". Oxford Paper 1978/79, Oxford Polytechnic.
- Gibbons, J. (2020). *The future of sustainable city planning*. London: Earthscan.
- Godvin, L., Multiple Cities, The Flexible Cities <https://www.multiplecities.org/home/2017/12/30/the-flexible-city>
- Gündoğan, İ. (2006). *Tarihi ve Kırılmalar: Siyasi Dönüşümler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gündoğan, Ö. (2006). Kentsel Dönüşüm, Tarihsel ve Güncel Bir Kırılma Noktası mı?. *Planlama*, 39.
- Güneş, B. (2021). COVID-19'da Sona Doğru: Kentsel Mekânda Değişim Sorunu. *ART/icle: Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 109-138.
- Gürer, N. (2005). Mekânsal temsiller üzerine bir inceleme. *Yapı Dergisi* (282), 45–49.

- Güven, S., & Öztürk, H. A. (2021). *Covid-19 Pandemisi Sürecinde İstanbul'da Pandemi Bahçelerinin Oluşumu. Mekânsal Yaklaşımlar Dergisi*, 12(2), 87–101.
- Güvenç, N. (2002). *Direnç ve İstanbul: Kent Kültürü Üzerine*. Ankara: Nota Bene.
- Harvey, D. (2000). *Spaces of hope*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, 53, 23–40.
- Hauptmann, P. (2020). *Mikro Ölçekli Kent Dokusu: Mimari Deneyimler*. İstanbul: ETO Yayınları.
- Hays, K. M. (2010). *Architecture's New Narrative*. Vienna: Springer.
- Hays, K. M. (2010). *Constructing a New Agenda: Architectural Theory 1993-2009* [Sonsöz]. A. Krista Sykes (Ed.) New York: Princeton Architectural Press.
- Hillier, B., & Hanson, J. (1978). *The social logic of space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jänicke, M., & Bergström, T. (2020). The Role of Digitalisation in Urban Resilience: A Post-Pandemic Perspective. *Sustainability Science*, 15(6), 145-159. <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00889-3>
- Karlı, Ü., & Çelikyay, B. (2020). *Pandemi Sürecinde İstanbul'da Kamusal Alanların Kullanımı. Megaron*, 15(2), 71–80.
- Kavanoz, S. E. (2020). “Kentsel Direnç” Kavramı Üzerine. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 5-24.
- Kavanoz, U. (2020). *Güvenlik Mimarlığı: Foucault ve Kent* [Doktora tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi].
- Kaya, B. (2005). Hareket kavramının modern mimarlığa etkileri üzerine bir araştırma (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul).

- Norberg-Schulz, C.(1984). *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. New York: Rizzoli).
- Kaya, G. (2015). *Muğlak Mekân Açılımları Üzerine Bir Okuma* (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Kaymaz Koca, S., & Hale, J. (2017). ‘Üçüncü/Öteki Yer’Üzerine Bir Kavramsallaştırma Denemesi: Mekânsal Bir Trilojinin İçinde Saklı Hikayelerin Keşfedilmesi. *MEGARON/Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 12(3), 488-496.
- Keleş, R. (2005), “Kent ve Kültür Üzerine”, *Mülkiye Dergisi*, 29(246).
- Keyder, Ç. (2005). *Istanbul: Between the global and the local*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Klein, E. (2020, March 28). Cholera and Central Park: The urban oasis created by pandemic. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/03/28/nyregion>
- Köksal, A (1994) *Zorunlu Çoğulluk*, ATT Yayınları.
- Kösa, B. U. K. E. T., & Arı, Ş. Kentlerdeki Kayıp Mekânların Kentsel Tarım ile Geri Kazandırılması: İstanbul-Ayvansaray Mahallesi Örneği. *Yeni Gelecekte Kentler ve Bölgeler: Değişen Dinamikler, Yeni Sorunlar, Değişim Ve Dönüşümün Sunduğu Fırsatlar*, 375.
- Kraftl, P. (2010). *Architecture and spatial meaning at the human scale*. *Geoforum*, 41(3), 530–538.
- Kronenburg, R., (2007). “Flexible: Architecture That Responds To Change”, Laurence King Publishing Ltd, London ISBN-13: 978-1-85669-461-2.
- Kurokawa, K. (1977), *Metabolism in Architecture*. Boulder: Westview Press.

- Kutlay, E., & Karadoğan, S. (2022). Kent Gezgini Deneyimi: Kent Dokusunun İçsel Hareket ile Algısı [Alternatif Kavram Çerçevesi]. Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı, 575-586.
- Kutlay, O., & Karadoğan, Ş. (2022). *Kentte Üretim, Tüketim ve Çevrim Döngüsü: İstanbul'un Durumu. Mimarlık*, 38(3), 15–23.
- Lee, C. (2008), The thermal organism and architecture. In: Kudless, A., Oxman, N. and Swackhamer, M. (eds.) Proc. ACADIA 2008, Minneapolis, 192–199.
- Lee, K., & Lee, H. (2022). Exploring the Concept of Capsule Spaces: Impacts of the COVID-19 Pandemic on Urban Dwelling Preferences. *Sociology of Urban Life*, 7(3), 52-68. <https://doi.org/10.1080/02723638.2022.1994082>
- Lefebvre, H. (1974). *La production de l'espace*. Paris: Éditions Anthropos.
- Lefebvre, H. (1991). *Mekânın Üretimi* (Y. Ö. Özbay & A. S. Pınar, Çev.). İstanbul: İletişim. (Orijinal çalışma 1974).
- Lipton, P. (2004). *Inference to the Best Explanation*. London: Routledge.
- Logapawan, J., & Pathiraja, N. (2022). *Social distancing and the city: Thailand's Covid-19 experience. Cities*, 117, 103314.
- Lombardi, D.R., Leach, J. M., Rogers, C.D.F, Aston, R., Barber, A ... and Whyatt, J.D. (2012) *Designing Resilient Cities: A Guide to Good Practice*. Bracknell, UK: IHS BRE Press, Chapter 4 (pp. 31-43) & Appendix 2: A Day in the Life of the UK Urban Futures Scenarios.
- Luhmann, N. (1990), *Essays on self-reference*, Columbia University Press.
- Lyon, E. (2006), Autopoiesis and digital design theory: CAD systems as cognitive instruments, *International Journal of Architectural Computing*, 3(3), 317–334.

- Madanipour, A. (1996). *Design of urban space: An inquiry into a socio-spatial process*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Matthewman, S., & Huppatz, K. (2020). *A sociology of COVID-19: Pandemic and social life*. Maidenhead: Open University Press.
- Maturana, H. and Varela, F. (1998), *De máquinas y seres vivos, autopoiesis: la organización de lo vivo*. Santiago de Chile: editorial universitaria.
- Maturana, H. R., & Varela, F. J. (1980). *Autopoiesis and cognition: The realization of the living*. Dordrecht: Reidel.
- Maturana, H. R., Pörksen, B. et al. (2004), *From being to doing: the origins of the biology of cognition*, Heidelberg: Carl Auer Systeme.
- McMullin B. (1997), Computational autopoiesis: the original algorithm, SFI WORKING PAPER: 1997-01-001, URL: eeng.dcu.ie/~alife/bmcm9701 (accessed 15-Sep-2019).
- Mouratidis, K. (2021). *Urban spaces after COVID-19: Resilience and solidarity*. *Cities*, 107, 102970.
- Oswalt, P., Overmeyer, K., and Misselwitz, P. (2006), *Urban Catalyst: The Power of Temporary Use*. Berlin: DOM Publishers.
- Oxford Future of City, Flexible City, 2021, Understanding the dynamics of urban flexibility and reconstruction <https://www.futureofcities.ox.ac.uk/projects/understanding-the-dynamics-of-urban-flexibility-and-reconstruction/>
- Ökten, T. (2021). *Pandemi ve Şehir: Sosyal, Mekânsal ve Teknolojik Dönüşüm*. İstanbul: Nimrod Press.
- Öymen Ş. Elestirel Yorumlarda Mimari Kavramlar (Yapı, 1998) s. 48-56.

- Özbilen, E. Ö. (2021). “COVID-19 Salgınının Kamusal Alan Arazi Kullanımına Etkilerinin Değerlendirilmesi”, İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kentsel Tasarım Anabilim Dalı, yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Özdemir, M. (2023). COVID-19 Sonrası Topluluk Dayanışmasının Mekânsal Yansımaları. İdeal Kent Dergisi, 14(41), 87–104.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/idealkent/issue/87833/1328764>
- Paker, F. (2017). *Kentsel Kavramlar ve Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Paker, N. (2017). Mimari Tasarım Stüdyosu ve Ekolojik Hafıza. XXI Mimarlık Tasarım ve Mekân.
- Paköz, V., Sözer, F., & Doğan, B. (2022). *Pandemi Bahçeleri ve Kentsel Dayanışma: İstanbul Örneği*. *Journal of Urban Studies*, 8(1), 22–35.
- Peters, T. & Halleran, A. (2021). How our home simpack our health: using a COVID-19 informed approach to examine urban apartment housing, Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research 15(1): 10-27. doi 10.1108/ARCH-08-2020-0159.
- Putra, D.G.A.D. (2021). Stay At Home” For Addressing COVID-19 Protocol: Learning From The Traditional Balinese House, Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research 15(1): 64-78. doi 10.1108/ARCH-09-2020-0187.
- Sarı, E., & Yüceer, H. (2023). Pandemi Sonrası Kentsel Tasarım Yaklaşımları: Yeni Normalin Mekânsal Kodları. Akademik Perspektif Dergisi, 27(2), 45–61.
- Schumacher, P. (2011), *The autopoiesis of architecture, volume I: a new framework for architecture*, Chichester: Wiley.
- Schumacher, P. (2012), *The autopoiesis of architecture, volume II: a new agenda for architecture*, Chichester: Wiley.

- Schur, D. (1998), *An introduction to Close Reading*. Cambridge: Harvard University Press.
- Scott, J. C. (2001). *Seeing like a state: How certain schemes to improve the human condition have failed*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Sebestyen, G., 1978, "What Do We Mean by 'Flexibility' and 'Variability' of Systems", *Building Research and Practice*, Nov/Dec., s.370-374.
- Sharifi, A., & Khavarian-Garmsir, A. R. (2020). The COVID-19 pandemic: Impacts on cities and quality of life. *Science of The Total Environment*, 749, 142391.
- Simmel, G. (1996). The metropolis and mental life. In K. H. Wolff (Ed.), *The sociology of Georg Simmel* (pp. 409–424). New York, NY: Free Press. (Orijinal çalışma 1903).
- Sloterdijk, P. (2005). *Du mußt dein Leben ändern*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Soja, E. W. (2011). *Seeking spatial justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Souza, C. (2023). *Pandemi ve Kent: Brezilya Perspektifi*. *Urban Studies*, 60(2), 311–328.
- Studer, R., 1965, "The Dynamics of Behavior-Contingent Physical Systems", *Design Methods in Architecture*, G. Broadbent, A. Ward
- Şan, G.N. (2020). *İzole Olmanın Mekânsal Karşılıkları ve Kişisel Deneyim Üzerinden İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Şevik, E., & Çalışkan, O. (2019). *Heterotopyanın Alansallığı: Heterotopolojinin Temel Mekânsal Koşulu Olarak Kentsel Eşikler*.
- Şevik, E., & Çalışkan, O. (2019). *Heterotopyanın Alansallığı: Heterotopolojinin Temel Mekânsal Koşulu Olarak Kentsel Eşikler*.

- Tanyeli, U. (2012). *İstanbul 1900–2000: Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak*. Akın Nalça Kitapları.
- Thrift, N. (2008). *Non-representational theory: Space, politics, affect*. London: Routledge.
- Turgut, H. (2021). Istanbul: The city as an urban palimpsest. *Cities*, 112, 103131.
- Türkiye Bilimler Akademisi-TÜBA (2020a). Şeker M., Özer, A., Korkut, C. (Ed.). Küresel salgının anatomisi insan ve toplumun geleceği. M. Şeker, A. Özer, C. Korkut (Der.) , Ankara: TDV Yayın Matbaacılık Tesisleri
- Türkoğlu, E. (2020). *Yeni Normaller ve Değişen Kentler*. İstanbul: Beta.
- Türkoğlu, H. (2020). COVID-19 Sonrası Kent ve Kent Planlama. Şehircilik ve Kent Planlama Uzmanlık Kurulu Raporu. <https://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/09/COVID-19-Sonrasi-Kent-ve-Kent-Planlama-Prof.-Dr.-Handan-Turkoglu.pdf>
- Uysal, M. A., & Eren, B. (2021). *Kır-Kent: İstanbul'da Kırsal-Kentsel İlişki*. *Mimarlık*, 18(4), 102–113.
- Varela, F. Maturana, H. Uribe, R. (1974), Autopoiesis: the organization of living system, its characterization and a model. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Venco, E. M. (2016). From resilience to flexibility: Urban scenario to reduce hazard. *Urban Regeneration & Sustainability*, 429.
- Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. *American Journal of Sociology*, 44(1), 1–24.
- Wittgenstein, L. (1921). *Tractatus Logico-Philosophicus*. London: Kegan Paul.
- Woods, M. (2011). *Rural*. London: Routledge.

- Yılmaz, B., & Taşan-Kok, T. (2022). Pandemi Sürecinde Zaman-Mekân Paradigması ve Kent Yaşamı. *Mekânsal Kuram ve Uygulama*, 10(2), 112–130.
- Zevi, B., “The Modern Language Of Architecture”, Da Capo Press, ABD 1994, ISBN0-306-80597-9.
- Zhang, L., & Liu, X. (2021). The Rise of Capsule Spaces: Rethinking Urban Living After COVID-19. *Urban Design International*, 26(4), 392-405.
<https://doi.org/10.1057/s41289-021-00147-x>

